

СПОГАДИ З АСТРОНОМІЧНОГО ЖИТТЯ

ВСТУПНЕ СЛОВО

—Що є сильніше за земне тяжіння?

—Любов до неба та душі людської.

Так уже сталося в моєму житті, що я займаюся дослідженнями планети Земля та інших об'єктів Всесвіту. Дослідження — це шлях до знань про життя, людей та навколишній їхній світ. Підкреслюю, що це шлях, куди б він не завів. Як відомо, з плином часу результати досліджень швидко застарівають. Впродовж віків дослідники шукали вогонь та чисту воду, золото та дорогоцінні мінерали, невідомі землі та високі гори, намагаючись знайти відповіді на поставлені питання. А знаходили нові запитання, відповіді на які приходилося шукати на новому більш високому рівні знань. Яскраві приклади таких змін демонструє астрономічна наука, яка за останні десятиріччя збагатилася новими відкриттями (позасонячні планетні системи, чорні діри, гравітаційні хвилі та ін.). Пошук «нових земель» невинно триває.

У сфері моїх наукових інтересів також відбулися великі зміни, а саме точність астрономічних позиційних спостережень збільшилася за останні десятиріччя у тисячу разів, а мені довелося пережити перехід від класичних астрономічних до космічних методів вивчення обертяння Землі.

У цьому розділі я подаю окремі тематичні нариси та фотофакти з мого професійного життя, а також спогади про відомих людей, з котрими мені пощастило зустрічатися, працювати та спілкуватися.

Очевидно, що мої «Спогади» мають суб'єктивний присмак, а я розумію, що, як писав М. Монтень: «Ніколи не буває, щоб дві людини мали однакові погляди на одну і ту ж річ і щоб дві однакові думки були не тільки у двох різних людей, але й у однієї і тої ж людини в різні часи».

Признаюся, що і мої думки змінювалися з часом, хоч я і намагався дотримуватися певної «світової лінії».

МАС У МОЄМУ ЖИТТІ

Діяльність астрономів всього світу тісно пов'язана з їх професійною організацією — Міжнародним астрономічним союзом (МАС). Цей союз, заснований ще у 1919 році, був одним із перших об'єднань науковців. І в ньому до цього часу зберігається індивідуальне членство (нині кількість членів МАС сягає близько 10 тисяч). Практично всі вагомі досягнення в галузі астрономії та суміжних науках обговорюються на різноманітних форумах МАС, а раз на три роки відбуваються його Генеральні асамблеї (з'їзди).

Бути членом МАС у колишньому СРСР було дуже престижно. Через «московську монополію» і певні обмеження з боку «директивних органів» обрання в члени МАС «людей з провінції» було вкрай обмежене (на відміну від США, де практично всі астрономи на рівні Ph. D. обираються членами МАС). Мій учитель Є.П. Федоров мав досить високу репутацію в МАС — брав участь у з'їздах, був президентом комісії № 19 «Обертання Землі» МАС та ін. Тому і в мене було природне бажання стати членом МАС.

Перше знайомство з МАС

XIII Генеральна асамблея МАС проходила в 1967 р. в м. Празі — столиці «соціалістичної» Чехословаччини (я беру в лапки цей термін тому, що вже на той час у ЧСРР

відбувалися складні політичні події). Здавалося, що мала б бути реальна можливість формування великої радянської делегації на цей з'їзд МАС. Але бюрократична машина працювала у раз і назавжди встановленому режимі — делегація була малочисельною (десь близько 12 осіб), але було дозволено формувати в Москві так звані групи наукового туризму (поїздка за власний рахунок при збереженні заробітної платні за місцем роботи).

Для молодого українського астронома попасти навіть до такої групи було практично неможливо. Тому я, використовуючи свої зв'язки в ЦК ЛКСМУ та Бюро ММТ «Супутник», організував групу молодих астрономів України для поїздки в ЧСРР з метою участі в роботі XIII з'їзду МАС. У групі нас було близько 25 молодих науковців із Києва, Харкова та інших міст України, декілька звичайних туристів та один «куратор» від КДБ. Це була звичайна туристична поїздка, але все таки декілька днів ми були в Празі і мали змогу відчувати атмосферу великого астрономічного форуму. Завдяки Є.П. Федорову я познайомився з відомими спеціалістами в галузі астрометрії та вивчення обертання Землі — Ш. Юмі (Японія), М. Стойко (Франція, колишній аспірант О. Орлова та працівник Одеської обсерваторії), П. Мельхіором (Бельгія) та іншими. Основною перешкодою в активному спілкуванні з закордонними колегами була моя англійська мова. Хоч я і здав кандмінімум з цієї мови в АН УРСР (за власним бажанням, оскільки раніше в МДУ я здав цей мінімум з німецької мови), але мені явно

бракувало навиків практичного спілкування. Тому після цієї поїздки я серйозно зайнявся англійською мовою. Мої перші професійні знайомства на XIII з'їзді МАС були дуже цікавими і продовжувалися ще довгі роки.

Майже за таким самим сценарієм проходила моя участь у наступній Генеральній асамблеї МАС (м. Брайтон, Велика Британія) в 1970 році. В Москві була організована молодіжна туристична група (на цей раз у всесоюзному масштабі), до складу якої увійшло з Києва чотири особи (Л. Шульман, В. Ботвінова і я — з ГАО, а також ще одна дівчина — філолог з КДУ). На цей раз вдалося побувати на з'їзді лише один день. Мені пощастило, що в цей день було розширене засідання Комісії № 19 МАС, і я розповсюдив свою доповідь про вільну добову нутацію, познайомився і поговорив з С. Дебарба — астрономом з Парижської обсерваторії, котра займалася аналогічною проблемою. Мої творчі контакти з С. Дебарба не припиняються і до сьогоднішнього дня.

З туристичної та світоглядної точки зору поїздки до Чехословаччини та Великої Британії були надзвичайно цікавими і до певної міри наповненими елементами «драматизму», про що я розповім в іншому розділі книги.

У світовій астрономічній спільноті

На початку 1970-х років я вже активно включився у всесоюзне та міжнародне астрономічне життя. Мене «запримітили» і я отримав листа від Астроради АН СРСР про включення моєї кандидатури для об-

М. Стойко разом з Е. Яновицьким, Я. Яцківим та М. Орловим (справа наліво), м. Київ, 1971 р.

С. Майор, Я. Яцків, К. Сугава, Є. Федоров, А. Корсунь, М. Миронов, м. Київ, 1971 р.

рання членом МАС. Згідно зі Статутом МАС нових членів обирають на з'їздах.

XV з'їзд МАС (1973 р.) проходив у далекій Австралії і, зрозуміло, ніякої можливості послати туди тургрупу не було. Я був

заочно обраний в члени МАС та, не дивлячись на мою відсутність, до складу Організації Комісії № 19 «Обертання Землі».

**XV GENERAL ASSEMBLY
IAU SYDNEY 1973**

Sydney, 24 August 1973

It is my great pleasure to inform you that you have been elected, a member of the IAU during the XVth General Assembly of the International Astronomical Union. I do hope that you will be able to accept this nomination. If, for some reason, this may not be the case, please inform the IAU Secretariat, whose address will be after September 1:

*Astronomy Department
University of Thessaloniki
Thessaloniki,
Greece.*

The Secretariat would also be happy to be informed of possible corrections to your address as given on the envelope of this letter.

May I express the hope that you will be pleased with your membership of the Union. The Union no doubt will profit from your experience and knowledge.

*Very sincerely yours,
Bengt Stromgren,
President of the Union.*

Крім того, в Австралії вперше була представлена наша (разом із М. Зверевим та ін.) доповідь про створення Каталогу фундаментальних слабких зір (моє нове захоплення!). Починаючи від XVI-го з'їзду (м. Гренобль, Франція) я вже брав участь у подальших з'їздах МАС як офіційний делегат АН СРСР чи гість МАС.

1976 р., XVI-й з'їзд МАС, м. Гренобль. Радянська делегація у складі 10 чоловік (керівник — академік А. Б. Северний, секретар — заступник голови Астроради Г.С. Хромов). З наукової точки зору найбільш цікавими для мене були: засідання робочої групи з підготовки нової системи астрономічних сталих, яку очолював проф. В. Фріке, збори Комісії № 19 (президент — К. Сугава) та оглядові лекції відомих астрономів — К. Сагана, США («Результати досліджень Марса за допомогою КА «Вікінг-1»), П. Морісона, Велика Британія («Астрономія та закони фізики») та доповідь І.М. Копилова про 6-метровий телескоп САО АН СРСР. На засіданні РГ «Астрономічні сталі» я познайомився з проф. В. Фріке і мав з ним розмову про проблему нутації (зміну орієнтації осі обертання Землі у просторі) та необхідність організації спеціального симпозіуму на цю тему, запропонувавши провести його в м. Києві.

Це було обумовлено необхідністю переходу від моделі нутації абсолютно твердої Землі до нутації більш-менш реальної моделі внутрішньої будови нашої планети.

В. Фріке схвально відгукнувся на таку пропозицію і використав весь свій вплив, щоб Виконком МАС, не дивлячись на запізнілу подачу матеріалів, затвердив проведення симпозіуму № 78 «Нутація і обертання Землі» в м. Києві (див. далі). На з'їзді в м. Греноблі була прийнята нова «Система астрономічних сталих, МАС-1976» за винятком теорії нутації, яка стала предметом жвавої дискусії в 1976—1980 рр.

Ще на початку 1976 р. президент комісії № 19 МАС К. Сугава попросив мене зробити оглядову доповідь з проблеми вільної близькодобової нутації Землі.

**INTERNATIONAL LATITUDE
OBSERVATORY MIZUSAWA-SHI,
IWATE-KEN, JAPAN**

Dr. Ya. S. Yatskiv
Main Astronomical Observatory,
Ukrainian Academy of Sciences,
Kiev 127, 252127 USSR. 29 January 1976

Dear Dr. Yatskiv,

I beg your pardon for my long silence. I have preliminarily arranged a detailed programme of Commission 19, as enclosed in this letter.

I would be much appreciated if you would speak about «On the characteristics of the Chandler wobble and diurnal free nutation» in the Second Session for about 20 minutes including discussions. I ask you, to accept this title or other better one. May I expect your lecture will contain a review and some future vision. I wait your rapid reply on your lecture since I must submit a final programme to the General Secretary as possible. If you would agree with this programme, would you please contribute a paper and distribute it at the meeting.

I recommend you as the new Vice-President of Commission 19, I expect you will accept my proposal, but I wait your reply on this proposal as soon as possible. The next President is to be Dr. R. O. Vicente.

With kindest regards,
Yours very sincerely,

C. Sugawa

Я підготував таку доповідь, в якій, здається, вперше навів класифікацію трьох типів задач, котрі зустрічаються при ви-

вченні руху полюсів Землі. К. Сугава рекомендував обрати мене віце-президентом Комісії № 19, але цього з певних причин не сталося. У той час я був представником класичної школи дослідників обертання Землі, а на порядок денний вже виходили нові космічні методи. Віце-президентом цієї комісії був обраний П. Паке (Бельгія), котрий займався питаннями використання доплерівських спостережень ШСЗ для визначення координат полюса.

Я залишився членом Оргкомітету Комісії № 19 до наступної Генеральної асамблеї, на якій все таки був обраний віце-президентом цієї комісії МАС.

З Комісією № 19 МАС практично пов'язане все моє подальше професійне життя:

1973—1979 рр. — член Оргкомітету;

1979—1982 рр. — віце-президент;

1982—1985 рр. — президент;

1985—1988 рр. — член Оргкомітету (ex-officio);

від 1988 р. — член комісії.

У цій комісії мені приходилося займатися різними справами. Перш за все я добровільно взяв на себе зобов'язання щодо підготовки в СРСР звітів про стан досліджень обертання Землі. Звіти в повному обсязі ніде не публікувалися, а їх використовували президенти комісії для підготовки загальних звітів.

У другій половині 1970-х років у дослідженні обертання Землі стали широко використовувати нові методи і засоби спостережень, котрі давали змогу підвищити на порядок точність визначення параметрів орієнтації Землі. Як президенту Комісії № 19 мені приходилося займатися

З д-ром Ш. Юмі. Монреаль, 1979 р.

З директором МСРП д-ром К. Йокояма, 1999 р.

справою діяльності Міжнародної служби руху полюса (МСРП) та її Центрального бюро, котре знаходилося в Японії. На цей час припала заміна директора МСРП, прийняття нової теорії нутації МАС-1980 та інші важливі події.

1979 р. XVII з'їзд МАС, м. Монреаль. Радянську делегацію очолював віце-президент МАС, відомий грузинський астроном Є.К. Харадзе, а я був секретарем делегації і фактично відповідав за всі організаційні справи. До складу делегації входило більше 20 осіб, серед них відомі астрофізики Й.С. Шкловський, О.О. Боярчук, І.М. Копилов та ін. Про цю Генеральну асамблею я детально розповів на сторінках «Астрономического календаря за 1981 год». Тут зупинюся лише на дискусії з проблеми нутації, яка проходила дуже жваво і драматично. Робоча група МАС (голова — К. Сайдельман, США), до складу якої я входив, підготувала пропозицію про прийняття нового стандарту з нутації на базі теорії Кіношіти для нутації абсолютно твердої Землі і теорії М. Молоденського для врахування відхилення будови реальної Землі від абсолютно твердого тіла. Але делегація США не погодилася з цією пропозицією і запропонувала прийняти теорію Дж. Вара як стандарт нутації. Були гарячі дебати, суперечки і... голосування, під час якого я утримався, розуміючи, що теорія Дж. Вара має переваги перед теорією М. Молоденського, бо базується на більш точній моделі внутрішньої будови Землі. Але теорія Вара не була своєчасно подана до РГ «Нутація», оскільки була завершена тільки напередодні

з'їзду. За результатами голосування була прийнята пропозиція РГ, яка через рік була змінена на користь теорії Дж. Вара. Всі ці «дебати з нутації» і своє бачення майбутнього у цій проблемі я виклав пізніше у спеціальному виданні-припринті Інституту теоретичної фізики АН УРСР «Нутация в системе астрономических постоянных» (1980).

У ранзі президента Комісії № 19 на цьому з'їзді я займався організацією проекту MERIT і підготовкою до створення нової міжнародної служби обертання Землі (МСОЗ). Мені пощастило бути в центрі

подій цього активного періоду зміни методології та техніки визначення параметрів обертання Землі, познайомитися з багатьма відомими спеціалістами в цій галузі науки. На цю тему я написав декілька статей, багато звітів, листів тощо. Про деякі події цього часу я ще згадуватиму в інших розділах книги. А тут наведу в хронологічному порядку перелік різноманітних заходів, в яких я брав участь.

Останньою моєю акцією на посту директора МСОЗ була участь у підготовці брошури «IERS: Mission and Goals for 2000» та визначення ролі NOAA (США) в

Рік; місце	Заходи	Мої обов'язки
1978 р.; м. Кадіс, Іспанія	Створена робоча група щодо втілення нових методів вивчення обертання Землі	Д. Вілкінз (голова) і 25 членів, в т. ч. Я. Яцків
1979 р.; м. Монреаль, Канада	Схвалено проект MERIT	Я. Яцків — член РГ, відповідальний за участь СРСР в проекті
1980 р.	Перша спостережна кампанія MERIT	Організація участі СРСР
1981 р.; м. Грас, Франція	Підсумки першої кампанії	Звіт Я. Яцківа про участь СРСР в кампанії
1983—1984 рр.	Основна спостережна кампанія MERIT	Організація участі країн світу у кампанії
1985 р.; м. Нью-Делі, Індія	Організація засідань Комісії № 19, підготовка резолюції МАС по проекту MERIT та створенню МСОЗ	Президент Комісії № 19
1987—1988 рр.	Створення дирекції МСОЗ	Член-кореспондент МСОЗ
1988 р.; м. Балтімор, США	Засідання дирекції МСОЗ	Представник МАС в МСОЗ
1990—1991 рр.; м. Париж, м. Мідзусава	Засідання дирекції та робочі наради МСОЗ	Член дирекції МСОЗ
1992—1995 рр.; м. Париж	Засідання дирекції МСОЗ	Директор МСОЗ
від 1995 р.	МСОЗ	Член-кореспондент МСОЗ

МСОЗ. Наведу тут виписку з моєї телеграми в зв'язку з обранням нового голови дирекції МСОЗ проф. К. Райберга (ФРН).

IERS/DB Meeting, July 11 1995, Boulder, USA

Dear Colleagues!

I want to acknowledge and thank all who participated in IERS. It was a pleasure for me to become acquainted with so many of recoquised scientists and to work with them in our field. I would like to express my special gratitude to the members of Directing Board in particular to the Secretary for their kindness and help during my term of chairmanship.

With best regards

Ya. Yatskiv

1977 р. Перший в Києві офіційний Симпозіум МАС

Я вже згадував раніше, чому виникла потреба організації Симпозіуму МАС з питань нутації і як вдалося це питання вирішити під час з'їзду МАС в м. Греноблі завдяки допомозі проф. В. Фріке та підтримки проф. Е. Мюллера (генерального секретаря МАС). Для мене і моїх колег на початку 1977 р. розпочалася кропітка і важка (в умовах тодішнього СРСР) робота з проведення Симпозіуму — підготовка наукової програми разом з Є. П. Федоровим, моїх двох доповідей, турбота про зал (тут пощастило завдяки гарному приміщенню Інституту теоретичної фізики Академії наук України), транспорт, прийоми і т. ін. У січні 1977 р. в Інформаційному бюлетені МАС з'явилося таке повідомлення:

(iii) *IAU Symposium No. 78: «Nutation and the Earth's Rotation, Kiev, U.S.S.R., 23—28*

May 1977. Scientific Organizing Committee: R.O. Vicente and E.P. Fedorov (Joint Chairmen), W. Fricke, J. Kovalevsky, P. Melchior, N. Parijskij, M. Rochester, C. Sugawa, G.A. Wilkins, Ya. Yatskiv. Local Organizing Committee: Ya. Yatskiv (Chairman), V. Tarady, A. Korsun.

Scientific Programm: Models of the internal constitution of the Earth and the basis of the new theory of nutation; liquid core effects on the Earth's rotation; interconnection of earth tides and nutation; observations for determining nutation; nutation in the new system of astronomical constants.

На Симпозіум прибуло багато іноземних вчених — відомих фахівців з теорії нутації та обертання Землі — П. Мельхіор, Р. Вісенте, Д. Вілкінс та ін.

У цілому Симпозіум пройшов на високому рівні. Відбулися плідні дискусії, в ході яких, однак, не вдалося досягти остаточного рішення щодо прийняття нових коефіцієнтів нутації. Тому була створена спеціальна робоча група, котра повинна була підготувати відповідні рекомендації для з'їзду МАС в м. Монреалі (1979 р.). Під час Симпозіуму відбулася екскурсія до Канева та прийом в Обсерваторії. Зустрічаючи гостей, я виголосив коротку промову:

**DEAR COMRADES AND COLLEAGUES,
LADIES AND GENTLEMEN!**

I am very glad to greet you here at the Main Astronomical Observatory on behalf of all my Colleagues.

The Main Astronomical Observatory of the Ukrainian Academy of Sciences was found in 1944 by the well-known scientist A. Ya. Orlov,

a specialist in the fields of the polar motion and Earth's tides.

During past years the Observatory become one of the great astronomical institutions of the Soviet Union engaged in different problems of astronomy.

We have now six scientific departments, astro-electronic laboratory and computing center. The Observatory has the high-altitude astrophysical station situated in the North Caucasus, near the Elbrus at 3100 m above the sea level.

The scientists of the positional astronomy department study the problems of Earth rotation and determine declinations of stars and planets.

The main subject of investigations of the photographic astronomy department is determination of stellar positions and proper motions study of the figure and rotation of the Moon.

The scientists of the planetary physics department are engaged in photometric and polarimetric investigations of planets.

Different astronomical problems are studied in the stellar physics department from earlier stages of stellar evolution to structure of the Galaxy.

Investigations of fine structure of the Solar spectrum and solar activity formations are carried out in the solar physics department.

The department of astrophysical instruments placing in Odessa on the Black sea shore produces specialized optical telescopes and now is constructing a radiointerferometr for decameter wave lengths.

This scheme shows our principal buildings. This is the main building with computing center and scientific library on the ground floor. Two other floors are occupied by scientific departments.

Учасники Симпозіуму № 78 МАС (зліва направо: І. Гаврилов, П. Мельхіор, Н. Парійський, В. Баленко, Я. Яцків), м. Київ, 1977 р.

In these domes two 40-m astrographs are placed (an old and a new ones).

Here you can see horizontal solar telescope and here the dome of 70-cm reflector.

This is the vertical circle for determination of stellar declinations.

In these small domes you will find a series of specialized telescopes which are used for the solar observations and other purposes.

You can visit any of these buildings and pavilions where you will be met by qualified guides-our scientists.

I shall like to ask you to finish the acquaintance with the Observatory till 19.00 and to gather at the entrance of the main building to continue our programme.

I wish you a pleasant rest and good journey through the Main Astronomical Observatory.

Київський Симпозіум МАС залишив помітний слід в історії астрономії і це було винагородою за нашу працю з його організації.

Уранзі віце-президента МАС

У 1982 р. закінчувався строк перебування Є.К. Харадзе на посту віце-президента МАС (срок — не більше 6 років). У відповідності з прийнятою в МАС процедурою висування нових кандидатів на керівні посади МАС розпочалося ще в 1980 році. Серед можливих кандидатур від СРСР були А.Б. Северний (директор КРАО) і я. Безперечно, А.Б. Северний у порівнянні зі мною був більш знаним астрономом, тому мав певні переваги при обранні віце-президентом МАС. Але західних колег непокоїв стан його здоров'я, а на запитання, чи зможе А.Б. Северний брати активну участь у роботі Виконкому МАС, ніхто не міг дати відповіді. Тому я залишився єдиним кандидатом і після відповідних формальних процедур був обраний XVIII Генеральною асамблеєю МАС (м. Патри, Греція; 1982 р.) віце-президентом МАС. Зрозуміло, що для мене це була неординарна подія, котра викликала пошквнений інтерес і серед учасників асамблеї, зокрема цікавим американцям (з тих, хто мене не знав) дуже кортіло взнати якнайбільше про мене. Але на цій асамблеї я

був настільки перевантажений різними справами, що не дуже звертав увагу на цю зміну у моєму «астрономічному статусі». *По-перше*, я був також обраний на цій асамблеї президентом Комісії № 19 МАС і членом Наглядової ради програми «Міжнародна вахта комети Галлея» — ІНВ (про цю програму я згадую в розділі «Кометний марафон»). *По-друге*, я був єдиним представником від астрометристів СРСР і тому мені довелося зробити дві оглядові доповіді про стан астрометричних досліджень в СРСР. Нарешті, в зв'язку з поганим самопочуттям В.А. Амбарцумяна (керівника делегації) і виконанням Є.К. Харадзе обов'язків президента МАС (напередодні асамблеї після операції на серці помер президент МАС проф. Бапу), значна частина організаційних справ радянської делегації перейшла до мене. Серед таких справ особливо виділялося «єврейське питання», пов'язане з заборною еміграції з СРСР науковців єврейського походження. На асамблеї були розповсюджені листівки з цього приводу (делегация США пропонувала бойкотувати засідання), збиралися різні ініціативні групи і... нарешті була влаштована офіційна зустріч представників делегацій США і СРСР. В.А. Амбарцумян, трохи оговтавшись від ниркового приступу, провів цю зустріч надзвичайно оригінально. Його, як старійшину в астрономічному світі, попросили головувати на зустрічі. Першим запитанням В.А. Амбарцумяна було: «А якою мовою ми будемо спілкуватися?». Всі здивовано переглянулися — «Зрозуміло ж, англійською!». «А власне чому не

російською, яка також для майже всіх присутніх членів радянської делегації не є рідною мовою» — була відповідь В.А. Амбарцумяна. Я довершив справу, повідомивши, що із загальної кількості членів делегації СРСР (близько 30 чоловік) «справжніми» росіянами є тільки 2—3 чоловіки, а євреїв значно більше (до складу делегації входили І.С. Шкловський, Я.Б. Зельдович та ін.). На цій зустрічі справу вдалося залагодити миром, оскільки В.А. Амбарцумян пообіцяв, що звернеться з відповідним листом до керівних органів СРСР з проханням дозволити виїзд з СРСР Л. Озерному та ін.

Пізніше (років через 5) я отримав подяку від французького астронома Ж.К. Пекера за сприяння у вирішенні справи еміграції радянських євреїв-астрономів.

Декілька слів хочу сказати про саму атмосферу з'їзду в м. Патри. Зримо відчувався зв'язок поколінь у просторі і часі під час вечірніх лекцій (*Invites Discourses*), котрі проходили в старовинному театрі під відкритим зоряним небом. Після спекотного дня наступала вечірня прохолода, співали навколо цикади, тихо плескалося море... І на цьому фоні оратори говорили про велич Всесвіту і можливості людського розуму. Недільна екскурсія до древнього олімпійського храму, відвідування Акрополя доповнювали ці хвилюючі події.

З'їзд відшумів, а я ще залишився на декілька днів для участі у засіданнях Виконкому МАС та Наглядової ради ІНВ. Це були мої перші кроки на ниві астрономічної бюрократії вищого міжнародного рівня. Від того часу і аж до 1988 року я щорічно брав участь у всіх засіданнях Виконкому МАС, які проходили в різних кутках світу, «в яких я ще не бував» — Мюнхені (ФРН), Іль де Ю (Франція), Нью-Делі (Індія), Брюсселі (Бельгія), Санта Крузі (США) та ін. Вони були наповнені зустрічами з чудовими людьми та незабутніми враженнями. Наведу тут декілька цікавих прикладів.

На віллі проф. Ж.К. Пекера. Іль де Ю (Франція), 1984 р.

Проф. Г. Браун (Австралія) — президент МАС, відомий радіоастроном, дуже дотепний і симпатичний співрозмовник, котрого я чомусь ототожнював зі «справжнім англійцем».

Проф. Г. Браун (Австралія) — президент МАС, відомий радіоастроном, дуже дотепний і симпатичний співрозмовник, котрого я чомусь ототожнював зі «справжнім англійцем».

Д-р Р. Вест (Данія, ФРН) — генеральний секретар МАС, під час стажування в Абастуманській астрофізичній обсерва-

Президент МАС проф. Г. Браун з членами Виконкому МАС, м. Париж, 1984 р.

За чашкою чаю з проф. Р. Крафтом та його дружиною, м. Мюнхен, 1983 рік

торії одружився з Тамріко (грузинкою), вільно володіє російською мовою і має дуже багато різних чеснот.

Проф. Р. Крафт (США) — віце-президент МАС; подружжя Крафтів завжди

виділялося своєю скромністю та якоюсь чарівністю у відношеннях між собою та іншими людьми.

Пощастило побачити ще багато інших відомих у світі астрономів.

Засідання Виконкому МАС завчасно і ретельно готувалися, тому проходили в діловому ритмі, супроводжувалися цікавими екскурсіями і, звичайно, прийомами. Щоб скласти собі певне уявлення про підготовку таких засідань, їх атмосферу і мою в них участь, наведу тут декілька документів.

Конфіденційний лист Р. Веста в зв'язку з трагічною подією в Індії (вбивством І. Ганді) і питанням організації з'їзду МАС:

***INTERNATIONAL ASTRONOMICAL UNION
UNION ASTRONOMIQUE
INTERNATIONALE***

EXECUTIVE COMMITTEE

President: R. Hanbury Brown

General Secretary: R.M. West

Vice-Presidents:

Members and Adviser of IAU Executive Committee: M.W. Feast, M. Peimbert, R.P. Kraft, R. Wilson, L. Kresak, Ya.S. Yatskiv

Assistant General Secretary: J.P. Swings

Secretary: B. MANNING

Confidential

Ref.: GSP/84/1738/bm/E November 8, 1984

Re : 1985 General Assembly

Dear Friends,

As you will know from my telex/telegram of 31 October, I am now trying to assess if the assassination of Mrs Gandhi will have any implications for our General Assembly. Clearly, we can not expect our Indian colleagues to give us any definite information before some time has elapsed.

The officers have discussed this issue on phone. We have agreed that although we sincerely hope that no perturbations shall arise, it is advisable to consider already now which emergency measures must be taken, if it later turns out to be impossible to hold the General Assembly in Delhi in November 1985.

The officers feel that:

- *we must rely on the advice of the Indian organizers; the EC can not decide to abandon the Delhi GA unless the Indian themselves express doubts about the security of participants, financing, etc.*

- *no decision to abandon the Delhi GA could or should be taken before late January 1985 when the newly elected government has been established.*

- *it is most unlikely that an alternative venue can be found in 1985, not because of difficulty in finding appropriate conference rooms, but because of hotel bookings for the participants,*

- *if Delhi GA must be abandoned, the EC might wish to consider holding an extraordinary, short GA in 1985 with little or no scientific content, in order to carry and administrative business in the normal way, in particular to elect new EC, Presidents and Vice-Presidents of Commissions, etc.*

I wish to stress that these thoughts are only contingency planning. However, we should not be unprepared, if negative events occur after all. Your ideas are herewith solicited.

Please be sure to keep this information strictly confidential.

*With kind regards,
Yours sincerely,*

Richard M. West
IAU General Secretary

Один з моїх листів Р. Весту:

Д-р Р. Вест
Генеральный Секретарь МАС
Секретариат МАС
Париж

Глубокоуважаемый д-р Вест!

Надеюсь, что я не поставлю Вас в затруднительное положение тем, что пишу письмо на русском языке.

Хочу посоветоваться с Вами по некоторым вопросам (неофициально), а мне проще это сделать, не прибегая к иностранному языку.

1. О комиссии 19 МАС. В связи с реорганизацией Международной службы вращения Земли, внедрением новых методов измерений в эту область науки, завершением проекта МЕРИТ и др. Комиссия 19 МАС в 1985—1988 гг. будет вовлечена во многие важные научные и научно-организационные мероприятия. Опыт организации проекта МЕРИТ показывает, что эффективность этих мероприятий будет зависеть от активности отдельных членов Комиссии.

В этой связи я высоко оцениваю деятельность М. Фейссель (Франция), Б. Шутца (США) и Д. Картера (США) и хотел бы привлечь их к руководству Комиссией 19 МАС. Однако я здесь встретился с некоторыми затруднениями. Хочу узнать, можно ли временно избрать двух вице-президентов Комиссии 19 МАС? Если да, то Б. Колачек (Польша) и М. Фейссель наилучшим образом соответствовали бы этим назначениям, имея в виду будущую организацию Международной службы вращения Земли и международный характер проблемы.

2. *Об участии молодых ученых социалистических стран в XIX Генеральной ассамблее МАС. Недавно я имел возможность встретиться со многими представителями национальных комитетов по астрономии социалистических стран, которые информировали меня о затруднениях в командировании молодых астрономов в Нью Дели. Зная Ваше постоянное внимание к проблемам такого рода, прошу Вас оказать содействие в получении субсидий следующим молодым астрономам: Dr. K. Ola'h (Konkoly Observatory), Hungary, Dr. H. Lorentz (Zentr. Inst. Astrophysics, DDR), Dr. Er. FARNIK (Astronomical Institute, CSSR), Dr. Ya. SYKORA (Astronomical Institute, CSSR). Соответствующие материалы будут представлены национальными комитетами по астрономии указанных стран.*

3. *О принятии обращения на Генеральной ассамблее. Во время моих встреч с советскими коллегами и учеными других стран, высказывалось мнение, что астрономическая общественность не должна стоять в стороне от борьбы за предотвращение гонки вооружений, которая может распространиться на ближний космос.*

По примеру ученых других специальностей было бы целесообразно подготовить и принять соответствующее обращение к правительствам и народам государств, вовлеченных в этот небезопасный для жизни на Земле процесс гонки вооружений.

Буду Вам очень благодарен за внимание к этому вопросу и возможные консультации.

ПРИЛОЖЕНИЕ: *Циркулярное письмо членам оргкомитета Комиссии 19 МАС.*

С искренним уважением и в ожидании встречи в Киеве. Ваш

Я.С. Яцкив

Я не маю можливості (можливо, в цьому немає і доцільності) розказати тут про всі аспекти моєї діяльності на посту віцепрезидента МАС, члена оргкомітетів багатьох комісій, симпозіумів та колоквиумів МАС. Всі ці матеріали я передав до архіву ГАО НАН України (можливо, хтось колись ними зацікавиться). Завдяки моїй діяльності в МАС Обсерваторія безкоштовно отримувала всі видання МАС і стала більш відомою в астрономічному світі. Будучи віцепрезидентом МАС від СРСР, найбільше турбот я мав з т. зв. «радянським виїзним питанням» та з оплатою членського внеску СРСР до МАС. Як правило, голова наукового оргкомітету симпозіуму МАС запрошував відомого йому (по публікаціях чи особисто) науковця взяти участь у роботі симпозіуму та зробити доповідь. Голова не брав (і не хотів брати) до уваги інформацію, хто є «виїзним» в СРСР. Зі свого боку Астрорада та Управління зовнішніх відносин АН СРСР намагалися формувати наукову делегацію, виходячи з «радянських» виїзних критеріїв. В результаті ті, кого запрошували, не їхали, бо на них вчасно не оформляли виїзні справи, а ті, хто їхав, часто не мали відповідного наукового рейтингу. Д-р Вест, котрий добре знав «радянську дійсність», намагався вирішити це питання — писав листи в різні інстанції, в тому числі до Е.Р. Мустеля, Є.К. Харадзе і до мене.

Щоб мати уявлення про ті часи і зрозуміти ту мову, якою змушені були спілкуватися науковці, наведу лист Є.К. Харадзе до Е.Р. Мустеля (копія була направлена мені) та мою реакцію на цей лист.

Киев

Директору Главной астрономической
обсерватории АН УССР

члену-корреспонденту АН УССР

Я.С. Яцкиву

Глибокоуважаемый Ярослав Степанович!

Вы, конечно, будете на сентябрьском заседании Исполкома МАС. Полагая, что Вы уже получили от Р. Веста копию отосланного им Э.Р. Мустелю письма, я решил ознакомить Вас с содержанием моего отклика.

Шлю Вам сердечный привет и добрые пожелания.

С искренним уважением

Е. Харадзе

23.07.84 г.

Председателю

Астрономического совета АН СССР

члену-корреспонденту АН СССР

Э.Р. Мустелю

Глибокоуважаемый Эвальд Рудольфович!

Письмо доктора Р. Веста — Генерально-го секретаря МАС — от 26 июня, копию которого он направил и мне, с просьбой принять по возможности участие в устранении описываемого им явления, безусловно, заслуживает внимания.

Известно, что в большинстве случаев виновны бывают люди с мест, откуда задерживается поступление требуемого (решающего) документа. Поэтому желательно, сообщая из АС о той или иной командировке и предлагая выслать выездное дело, тут же указывать тот крайний срок, когда должен поступить весь материал. Это облегчит местным академическим отделениям ВС сношения с инстанцией и напоминания, в которых, как показывает опыт,

последняя нуждается, а между тем местные академические отделения очень сдержаны в этих сношениях.

Однако имеются основания утверждать и то, что и в иных случаях работники УВС не утруждают себя проявлением нужной оперативности. Так было, например, в последнем случае, когда зав. отделом лично позвонил в УВС, сообщил дату высылки и номер документа и просил учесть вынужденное запоздание.

Поэтому, полезно все же ознакомить руководство УВС с содержанием письма Р. Веста.

Наконец, позволю себе просить Вас откликнуться на просьбу Р. Веста, чтобы до сентябрьского заседания Исполкома МАС он получил ответ в том или ином варианте, чтобы не прозвучала на том заседании еще лишняя жалоба, что мы либо вовсе не отвечаем на письма, либо отвечаем поздно.

Директор Абастуманской астрофизической обсерватории

Е.К. Харадзе

23.07.84 г.

Директору Абастуманской

астрофизической обсерватории АН ГрССР

члену-корреспонденту

Е.К. Харадзе

Глибокоуважаемый Евгений Кириллович!

Благодарю Вас за Ваше письмо от 23.07.84 г. Относительно командировок советских ученых на мероприятия МАС. Я разделяю Вашу точку зрения. К сожалению, с каждым годом ситуация ухудшается по различным причинам.

Вчера я говорил на эту тему с А.Г. Масевич. Мы обсуждали проект ответа, который будет направлен в ближайшее время.

Признавая справедливость замечаний Р. Веста, Астросовет просит его помочь в том, чтобы решение о выделении субсидий МАС было известно за 3—4 месяца до начала мероприятия. Приводятся примеры, когда такие решения поступают с опозданием.

Я надеюсь, что поеду во Францию на заседание Исполкома МАС и устно объясню Р. Весту сложившееся положение.

*С искренним уважением
и наилучшими пожеланиями Я.С. Яцкив
08.08.84 г.*

Поступово мені вдавалося дещо покращити стан справ з формуванням делегацій СРСР на офіційні заходи МАС. Але радикальних змін не відбулося.

Другою делікатною справою була сплата СРСР членських внесків до МАС та присвоєння йому відповідної категорії в цьому союзі. Я намагався вирішити це питання на рівні АН СРСР, залучаючи відомих астрокосмічних лідерів. Але проблему не вдалося вирішити за часів СРСР.

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

«Об увеличении паевого взноса СССР в Международный астрономический союз»

Международный астрономический союз (МАС) является одним из старейших научных союзов, объединяющих более 5 тысяч ученых из 50 стран мира. Он координирует и организует исследования по многим направлениям астрономической науки. МАС является неправительственной организацией, основные источники финансирования которой состоят из ежегодных паевых взносов стран-участниц МАС, а также по-

ступлений от продажи публикаций МАС и дотаций ЮНЕСКО и Международного совета научных союзов. Годовой бюджет МАС составляет около 480 тыс. швейцарских франков (240 тыс. американских долларов). Принята следующая форма установления размера паевого взноса. Определен размер единичного взноса от стран-участниц МАС в сумме 1465 швейцарских франков (до 1982 года). Каждой стране, в зависимости от ее роли в МАС и количества членов МАС, присваивается определенный квалификационный балл (например 10). Произведение этого балла и единичного взноса ($10 \times 1465 = 14650$) определяет сумму паевого взноса страны-участницы. Наиболее существенные взносы принадлежат ФРГ, Англии и США (около 30 тыс. швейцарских франков), Франции, Японии и Италии (около 20 тыс. швейцарских франков). Паевой взнос СССР в 1982 г. составил 14650 швейцарских франков, т. е. СССР находится в МАС на 8 месте.

Основные статьи расходов МАС включают: проведение Генеральных ассамблей МАС, тематических симпозиумов и коллоквиумов, публикаций, пособий молодым астрономам и др. Несмотря на увеличение количества членов МАС, расширение его деятельности, а также инфляцию, в течение последних шести лет размер паевого взноса оставался неизменным. Это привело к образованию дефицита и существенно ограничило возможности МАС по проведению симпозиумов, оплате проживания и дотаций ведущим астрономам (президентам комиссий МАС), оказанию финансовой помощи молодым астрономам. Поэтому на XVIII Генеральной ассамблее МАС (г. Патры, Греция, 1982 г.) было

принято решение об увеличении единичного взноса до 1760 швейцарских франков.

За последние десятилетия астрономические исследования в СССР получили широкое развитие, в особенности после ввода в эксплуатацию крупнейшего в мире 6 м телескопа, радиотелескопа РАТАН, нескольких телескопов средних размеров (диаметр зеркала от 1 до 2,6 м). СССР играет важную роль в деятельности МАС, многие советские астрономы избираются президентами его тематических комиссий и других руководящих органов. По членству СССР занимает в МАС второе место (после США). В связи с вышеизложенным представляется крайне необходимым для сохранения ведущей роли СССР в МАС увеличить квалификационный балл СССР хотя бы до уровня Франции и согласиться на увеличение единичного взноса. При положительном решении этого вопроса паевой взнос СССР в МАС с 1084 года должен составить около 30 тыс. швейцарских франков (15 тыс. долларов).

Директору Главной астрономической обсерватории АН УССР,
вице-президенту МАС,
члену-корреспонденту АН УССР
Я.С. Яцивцу

Глубокуважаемый Ярослав Степанович!

Благодарю Вас за письмо от 12.06. (я стал его несколько позже, по возвращении к себе) с приложением проекта записки о паевом взносе МАС. По этому вопросу я имел беседу с А.Г. Масевич. Ваша записка своевременна и составлена хорошо. Может, было бы лучше указать точную сумму в долларах («на сегодня») годового бюджета

МАС; мне кажется коэффициент перевода с шведских франков заметно отличается от 1/2. На восьмой строке снизу, в последнем абзаце, вместо «По членству СССР занимает...», я бы предпочел: «По количеству членов СССР занимает...».

Вопрос, конечно, сложный для положительного решения. Однако даже тот факт, что вопрос будируется Вами, облегчит Ваше положение в Исполкоме МАС.

С искренним

уважением и приветом

Е.К. Харадзе

25.07.83 г.

Україна серед країн-учасників МАС та ЄАТ

На початку 1990-х років у зв'язку з розпадом СРСР постало питання щодо участі України у роботі МАС. Були подані відповідні пропозиції до Виконкому МАС, підготовлено список українських астрономів-членів МАС та інші довідкові матеріали. У 1993 р. Україна стала офіційним членом МАС.

Вперше поїздка «незалежної» делегації українських астрономів (близько 30 осіб) була організована УАА у 1994 р. для участі в XXII з'їзді МАС (м. Гаага, Нідерланди). Це була надзвичайно цікава поїздка з усіх точок зору — і наукової, і пізнавально-туристичної. Потім були і наступні мої разом з колегами поїздки на з'їзди МАС до м. Кіото (Японія), м. Манчестер (Велика Британія), м. Прага (Чехія). Але були і перерви у відвідуванні з'їздів МАС, обумовлені особистими та фінансовими проблемами.

Однак у 2015 році вдалося побувати на черговому з'їзді Європейського астроно-

Українська делегація на XXIII Генеральній асамблеї ІАУ, м. Кіото, 1997 р.

З молодими астрономами України на Європейському астрономічному форумі (JENAM 2005), м. Льєж, 2005 р.

мічного товариства (ЄАТ) на острові Тенеріфе (Іспанія).

Отже, якщо коротко, Україна — активний член МАС, має близько 200 індивідуальних членів, регулярно сплачує членські внески та бере участь у різноманітних заходах МАС.

Україна також стала співзасновником ЄАТ і українські астрономи беруть участь у його зібраннях. У 2004—2009 рр. я був віце-президентом ЄАТ.

СЕКЦІЯ АСТРОМЕТРІЇ АСТРОНОМІЧНОЇ РАДИ АН СРСР (1979—1990)

Мій учитель, академік АН УРСР Є.П. Федоров був Головою робочої групи з проблеми «Вивчення обертання Землі» Астроради АН СРСР та координував відповідні дослідження в СРСР. Ще були при Астрораді АН СРСР дві близькі за тематикою робочі групи — «Інерціальна астрономічна система координат» (голова — М.С. Зверев) та «Наукові дослідження на основі спостережень ШСЗ» (голова — І.Д. Жонголович).

На альтернативній основі (Пулковська обсерваторія рекомендувала М.С. Зверева, а Астрорада — Я.С. Яцківа) мене було обрано Головою Секції астрометрії і вже в квітні 1979 відбулася перша нарада цієї секції в Києві (до складу Секції астрометрії увійшло багато відомих астрометристів, а її секретарем став співробітник ГАО АН УРСР відомий астрометрист Д.П. Дума).

Не скриватиму, що в той час, мені молодому науковцю, було приємно отримати листи підтримки від «метрів» астрометричної науки СРСР.

*З листа М.С. Зверева
Пулково, 02.04.1979 г.*

Дорогой Ярослав Степанович!

Благодарю Вас за приглашение участвовать в совещании 9—14 апреля, за предложение войти в состав секции астрометрии и возглавить проблемную группу «Астрометрия визуальных двойных звезд».

Когда возник вопрос о реорганизации, я должен был подумать о структуре секции астрометрии — и мне казалось достаточным иметь 6—7 групп (Системы координат, Вращение Земли, Радиоастрометрия, Фотографическая астрометрия, Космическая астрометрия, Новая техника и «Луна»). Правда, в некоторых группах требовалось бы учредить еще «подгруппы»... Об этом я сообщаю Вам просто так, для сведения. Предлагать это на совещании я не собираюсь — но послушать Вас и товарищей я хочу и буду рад приветствовать Вас в роли нашего шефа (пишу это искренно!).

Желаю Вам и нашей Астрометрии больших успехов.

*З листа А.А. Неміро
Пулково, 29.03.1979 г.*

Глубокоуважаемый Ярослав Степанович!

Спасибо Вам большое за Ваше искреннее письмо и присылку материалов о рабочих совещаниях. Я уверен, что мое отношение к Вам Вы чувствовали не раз. Могу прибавить, что с течением времени оно непрерывно и постоянно укреплялось.

Астрометрична спільнота СРСР. Серед присутніх М.С. Зверєв, В.В. Подобєд, К.О. Куліков, А.А. Немиро, м. Москва, 1976 р.

Конечно, я буду рад сделать все от меня зависящее для успеха нашей науки.

Благодарю Вас за предложение войти в бюро секции и взять на себя курирование работы по теме № 12.

С искренним приветом и наилучшими пожеланиями.

*З листа О.М. Дейча
Пулково, 03.04.1979 г.*

Глубокоуважаемый Ярослав Степанович!

Благодарю Вас за приглашение участвовать в рабочей совещании по астрометрии и геодинамике в Киеве, но, к сожалению, я

повредил себе ногу и доктора не советуют мне ехать. Я согласен войти в состав секции астрометрии и быть координатором секции «Исследование кинематики Галактики».

*З листа Ш.Т. Хаббібуліна
Казань, 04.04.1979 г.*

Глубокоуважаемый Ярослав Степанович!

Мне было лестно прочитать Ваше приглашение войти в состав секции астрометрии и возглавить работы по теме «Исследование динамики Луны по данным астрометрических и светолокационных наблюдений».

Учасники другої Орловської конференції, м. Полтава, 1986 р.

Учасники третьої Орловської конференції, м. Одеса, 1992 р.

Учасники шостої Орловської конференції, м. Київ, 2010 р.

Сейчас я сильно перегружен по основной работе, у меня неважно со здоровьем. Чувствую, что я не смогу с полной отдачей справиться с обязанностью координатора. Для пользы дела будет лучше, если Вы пригласите на эту работу человека Вашего поколения, ученого энергичного и эрудированного. Таким кандидатом я мог назвать Виктора Кузьмича Абалкина.

Еще раз благодарю Вас.

С пожеланием успехов Вам по-новому организовать координацию астрометрических работ, в чем все мы остро нуждаемся.

Астрометрична спільнота СРСР 70—80-х років ХХ ст. — це унікальне сузір'я яскравих особистостей, самовідданих астрономів-спостерігачів (а це була нелегка

праця) та талановитих теоретиків — небесних механіків та фундаментальних астрометристів.

Як голова Секції астрометрії я приділяв увагу запровадженню програмного підходу до організації досліджень, розширенню міжнародної співпраці, проведенню Астрометричних конференцій СРСР та ін.

Особливо хочу відмітити ініційовані ГАО АН УРСР регулярні, через кожні 6 років, Орловські конференції, присвячені вивченню Землі як планети методами астрономії, геодезії та геофізики. Перша з них відбулася в Києві у 1980 р. і була присвячена 100-річчю від дня народження О.Я. Орлова, друга — в Полтаві (1986 р.), третя — в Одесі (1992 р.), а після того

Учасники літньої школи, сел. Кацівелі (Крим), 1985 р.

проходили спеціальні Орловські сесії на міжнародних конференціях JOURNEES в Парижі та Санкт-Петербурзі і, нарешті, Шоста Орловська конференція (Київ, 2010 р.) замкнула коло цих зібрань.

Секція астрометрії Астроради СРСР також підтримувала проведення Літніх шкіл з використання методів математичної статистики в астрономії.

Це були зоряні часи класичної наземної астрометрії, яка згодом почала втрачати свою актуальність, поступаючись космічній астрометрії. Але результати досліджень цих років вписали славні сторінки в історію астрометрії, яка ще чекає свого дослідника.

КОМЕТНИЙ МАРАФОН (1982—1989)

Знаменита комета Галлея періодично з'являється на земному небосхилі в середньому через кожні 76 років. Це своєрідний хронометр тривалості життя одного покоління землян. Тільки поодинокі щасливі спостерігали цю комету у двох її проходженнях поблизу Землі (серед них великий російський письменник Л. Толстой). Мені пощастило її спостерігати в 1986 р. та бути у вирі подій «кометного буму» 1980-х. Все це сталося за ініціативи директора Інституту космічних досліджень АН

СРСР академіка Р.З. Сагдеева (або просто Роальда — так його звали всі колеги). Р. Сагдеев запропонував змінити штатний радянський космічний експеримент до Венери (цю планету називали в міжнародних колах «радянською», оскільки її систематично вивчали близько 20 радянських космічних апаратів) і, використавши маневр КА в гравітаційному полі Венери, вивести його на оптимальну траєкторію польоту до комети Галлея. Це дало можливість використати одну і ту ж ракету для доставки наукових зондів до Венери та комети Галлея. Звідси і пішла назва «Венера—Галлей», або скорочено ВЕГА. Блискучий фізик-теоретик Р. Сагдеев відавався справі організації цього проекту з великим захопленням, навіть, я сказав би, з деякою долею артистизму. Він запропонував мені очолити програму наземного астрономічного забезпечення космічного проекту ВЕГА, будучи впевненим, за його словами, що я «зможу виконати це відповідальне завдання».

Справа в тому, що, на відміну від планетних космічних проектів, цього разу необхідно було виконати великий обсяг астрометричних спостережень комети Галлея з метою уточнення її орбіти. Згідно з технічним завданням (ТЗ) проекту ВЕГА два КА повинні були наблизитися до ядра комети Галлея на відстань до 10 тис. км. Якщо прийняти до відома, що відстань комети від Землі під час її зближення з КА складала близько 150 млн км, то стане зрозумілим, що забезпечити цю вимогу ТЗ було нелегко.

1982 рік. Готуючись до зустрічі з кометою Галлея, світова астрономічна спіль-

нота запропонувала розробити програму «International Halley Watch» — «Міжнародна вахта комети Галлея». Регіональною частиною цієї програми повинна була стати запропонована мною «Радянська програма наземних спостережень комети Галлея», скорочено СОПРОГ — російською і РАПРОГ — українською мовами. Основним завданням цієї програми була організація та координація всіх наземних астрономічних та астрофізичних спостережень комети Галлея в 1983—1987 рр., виконання яких передбачалося як на території СРСР, так і в спеціальній експедиції в Болівії. Вперше про цю програму йшла мова на спеціальному засіданні ІНВ, яке відбулося після завершення XVIII Генеральної асамблеї МАС в 1982 р. (м. Патри, Греція). Пізніше основні положення програми я доповів на міжнародній конференції «Дослідження комет», що відбулася 15—19 листопада 1982 р. в Будапешті. Місце проведення цієї конференції було обумовлене двома причинами — з одного боку, Угорщина брала активну участь у проекті ВЕГА, а з другого — була зручним місцем для зустрічі спеціалістів Заходу і Сходу.

Р. Сагдеев і я були гостями Угорської академії наук і проживали разом у модерному готелі «Хайят» (у нашому розпорядженні були басейн, сауна, тренувальний центр та ін.). У такому дорогому готелі я зупинявся вперше, і тут сталася така цікава пригода. Організатори конференції повідомили нам, що всі витрати за проживання бере на себе академія наук. Я так зрозумів, що і за мінібар також заплачено і досить вільно ним користувався. Яке ж

було моє розчарування, коли при виїзді з готелю під час розрахунку прийшлося заплатити досить значну суму за послуги мінібару. Але через хвилину розчарування змінилося задоволенням — вперше в житті я користувався благами цивілізації, не звертаючи уваги на кошти.

Після закінчення конференції неподалік від Будапешта відбулося чергове засідання Консультативної групи ІАСГ космічних агентств США, Західної Європи, Японії та СРСР, яка була створена з метою координації програм діяльності цих агентств.

ІАСГ визначила на 1982—1986 рр. пріоритетними дослідження комети Галлея. Тому на цьому засіданні основна увага приділялася космічним місіям до комети Галлея. При обговоренні порядку денного та регламенту американська сторона запропонувала вважати керівника ІНВ Р. Ньюберна (США) повноправним (з правом голосу) учасником засідання ІАСГ, не залежним від делегації США. Таким чином, виходило, що делегація США буде мати перевагу в один голос. Це викликало деяке занепокоєння у «супроводжуючого» нашу делегацію чиновника з УЗВ АН СРСР. Тоді я вирішив його заспокоїти, взяв слово від імені Комітету РАПРОГ і жартома, посилаючись на те, що я тут представляю «незалежну» Україну та РАПРОГ, попросив надати мені як і Р. Ньюберну право голосу. Ця жартівлива пропозиція викликала пожвавлення в залі, деяку розгубленість «супроводжуючого», а в результаті я отримав право голосу.

Серед членів делегації Європейського космічного агентства (ЄКА) був Ерік Трен-

деленберг (ФРН). Він критично, але з якоюсь симпатією відносився до представників «рашен спейс едженсі». Ерік — нетиповий німець, з гумором та пристрастю до алкоголю, завжди був в центрі уваги. Його симпатії до радянських людей почалися ще з часів війни, коли його, пораненого після Сталінградської битви, врятувала від холоду та голоду проста російська жінка.

Я був «новачок» у цій «космічній компанії». Отже Еріку дуже вже кортіло дізнатися, до якої «еліти» я маю відношення. І він мене запитав: «Ти є «Чайка», чи «Волга» номенклатура?» Я спочатку не зрозумів, що він від мене хоче, а коли здогадався (машина говорить про посаду і ранг чиновника), то відповів йому «Я — «УАЗ» номенклатура». Тим викликав ще більшу його зацікавленість, бо він не знав, що це за новий тип номенклатури. Прийшлося йому пообіцяти при нагоді продемонструвати переваги цієї «номенклатурної» автомашини.

1983 рік. Рік почався з активної роботи по підготовці до спостереження комети Галлея. Але моя поява на кометному горизонті не всюди сприймалася доброзичливо. З одного боку, «кометники» неохоче приймали до себе «чужака», хоча і розуміли, що їм важко впоратися з поставленою перед ними великою за масштабами задачею. З другого боку — в світі звикли до думки, що тільки хто-небудь «з Москви» може координувати космічні дослідження. У журналі «Nature» (т. 302 за березень 1983 р.) з'явилася стаття Віри Річ на цю тему. Ця стаття була вирізана

З Д. Ліске — відомим спеціалістом з небесної механіки, м. Балтімор (США), 1988 р.

(за традицією радянських часів) з журналу, що надійшов до ЦНБ АН УРСР. Мені її надіслав Джей Ліске з JPL (Лабораторія з вивчення реактивного руху м. Пасадена, США), зазначивши: «Ярославе, я сподіваюся, що ти маєш почуття гумору і будеш добре сміятися, прочитавши цю статтю.»

У статті висловлювалося здивування, чому обрано д-ра Я. Яцківа головою такої важливої програми РАПРОГ, та припущення, мовляв, сталося це тому, що я українець, тому зможу правильно вимовити назву комети (There is no «H» sound in Russian... Ukrainian, however, has an H...)

І все таки справа з організацією спостережень комети Галлея просувалася успішно. Були сформовані спостережні мережі з астрометрії, фотометрії, спектрофотометрії та інших напрямків дослідження комети Галлея; розроблені інструкції та методики різних видів спостережень; ство-

рено Координаційний комітет (КК) РАПРОГ (Я. Яцків — голова, О. Добровольський, С. Майор, Л. Шульман — заступники голови, К. Чурюмов, С. Всехсвятський, А. Масевич, Е. Акім та Ю. Батраков — члени комітету). Від 30 березня до 3 квітня 1983 р. в м. Києві на базі Будинку творчості АН УРСР в Феофанії відбулася розширена нарада КК РАПРОГ за участі представників обсерваторій СРСР та країн соцтабору (Польща, Угорщина, Чехословаччина, Болгарія). На нараді були погоджені основні документи РАПРОГ та скоординовані плани подальших робіт. А від 3 до 6 квітня проходила міжнародна нарада-семинар з проблеми уточнення орбіти комети Галлея та виконання спеціального проекту, що дістав назву «*Лоцман*».

Після цих «київських» нарад я разом з Т. Гамбоші (Угорщина) відправився в подорож до Самарканда (через Москву), де проходила зустріч делегацій Інтеркосмосу та ЄКА. Це було справжнє «шоу» —

Нарада спеціального проекту «Лоцман». Зліва направо: В. Шевченко (ІКД АН УРСР), В. Ботвинова (ГАО АН УРСР), Я. Яцків (ГАО АН УРСР) та Ф. Джордан (JPL, США), м. Київ, 1983 р.

Еріку Тренделенбергу дуже подобалося їздити по місту в «Чайці» у супроводі кортежу мотоциклістів, а всім нам були до вподоби узбекська гостинність та шедристь. Все це «дійство» відбувалося під опікою «великих партійних лідерів». Тут вони почували себе як справжні середньовічні хани. Про те, що через декілька років настане «перебудова», ніхто і не сподівався. Здавалося, «система» навечно вплелася в ці середньовічні традиції Сходу.

На жаль, 1983 р. був наповнений різними сумними подіями в моєму особистому житті. Але справи вимагали постійної уваги — в Москві прийшлося «вибивати» розширення складу Болівійської експедиції, а в Києві — дбати про спостереження на Терсколі та Майданаці. У вересні цього року в САО АН СРСР на 6-метровому телескопі були отримані перші в СРСР фотографії комети Галлея.

1984—1985 pp. До спостережень комети Галлея поступово підключилися всі обсерваторії, що були задіяні в програмі РАПРОГ (їх було близько 30). ГАО АН УРСР тримала постійно під контролем цю роботу та заохочувала працю спостерігачів. Тому і не дивно, що СРСР вийшов на перше місце серед інших країн світу за кількістю позиційних спостережень комети Галлея. Це була одна із сенсацій, про яку говорили на міжнародній конференції в м. Празі і навіть писали в газеті «The Washington Post».

The Washington Post

July 17, 1984

HAILING HALLEY... Under NASA's sponsorship, a group of American astronomers jour-

neyed to Prague earlier this month to meet with their peers from 17 countries and discuss plans for the 1986 observation of Halley's Comet, which will then be visible from Earth for the first time since 1910.

The purpose of the Prague program was to review how astronomers handled the observations early this year of a comet called Crommelin. Crommelin, though described as an «uninteresting» comet with almost no tail and too far from Earth to observe with radio and infrared telescopes, was to serve as a dry run for the big Halley Watch.

Most astronomers at Prague agreed that the Soviet Union had made the most observations.

«Do you know how we got so many observations?» Kiev Observatory Director Yaraslav Yatskiv asked the Jet Propulsion Laboratory's Donald Yeomans, leader of the International Halley Watch. «We tried an old capitalist trick. We paid the observers.» Yeomans said Yatskiv said it with a smile.

Восени від 13 до 15 листопада 1984 р. в м. Таллінн на засіданні IACG були підведені підсумки роботи з підготовки докосмічних експериментів та їх наземного супроводу. Під час цього зібрання я мав можливість поговорити з Р. Боне (Франція) — директором з питань науки ЄКА, Д. Йомансом — координатором мережі астрометричних спостережень IHW та іншими відомими науковцями. До запусків КА ВЕГА ще залишалося більше місяця, а вже мова йшла про перспективні проекти, в тому числі про ФОБОС.

Це була моя перша поїздка до Таллінна. Старе місто мені дуже сподобалося. Але

Д. Йоманс — відомий спеціаліст з ефемеридної астрономії, м. Таллінн, 1984 р.

часу на екскурсії по місту не було. Ми жили в сучасному готелі, побудованому фінами, в якому було все, що може знадобитися цивілізованій людині. Але нічні бари та ресторани були нам, радянським науковцям, не по кишені. Тому ми збиралися в кімнатах готелю і вели за чаркою горілки розмови «про життя».

1986 рік. Цього року людство стало свідком унікального космічного експерименту — п'ять космічних апаратів вели прямі космічні спостереження комети Галлея (два — СРСР, два — Японія, а один — ЄКА). Вперше *in situ* досліджувалася реліктова речовина, з якої, можливо, 4,6 млрд. років тому утворилася Сонячна система. Найбільшу увагу привертала до себе радянські ВЕГА, які 6 та 9 березня пролітали в безпосередній близькості від ядра комети Галлея: ВЕГА-1 — на відстані біля 9 тис. км, а ВЕГА-2 на відстані біля 8 тис. км.

В ці незабутні дні мені пощастило бути в Інституті космічних досліджень (ІКД) АН СРСР, де зібралися видатні вчені з різних країн світу (Фред Уіппл, Карл Саган, Юрген Рає та ін.).

5 березня телепередачі здійснювалися з відстані 7 млн км від ядра комети. Вони підтвердили працездатність апаратури і дали можливість вибрати оптимальний режим її роботи. Нарешті настав вирішальний момент, коли КА увійшов у середину голови комети і його прилади почали безпосередні виміри газопопилової кометної речовини. Фотографії комети передавалися з ЦУП у зал відображень ІКД, де їх коментував заступник керівника проекту Альберт Галєєв (пізніше директор ІКД РАН). Все ближче і ближче до ядра комети. Прилади показують помітне збільшення концентрації плазми та пилової речовини, а на відстані 1 млн км було виявлено фронт ударної хвилі (до речі, теоретично передбачений Р. Сагдєєвим). Поблизу до ядра були зареєстровані пилки масами 10^{-6} — 10^{-5} г.

6 березня о 10 год 20 хв 6 сек за московським часом ВЕГА-1 наблизилась до ядра і зробила 12 його фотознімків. Впала в око видовженість ядра (подібно до картоплини) та його компактні розміри (десь 14 км на 7 км). Це були сенсаційні знімки. Мене попросив їх прокоментувати тележурналіст з програми «Час», що я з задоволенням зробив (я не бачив цієї передачі, але мені говорили, що я виглядав щасливою людиною).

Не буду тут описувати наукові результати космічних досліджень комети Галлея

(на цю тему є багато публікацій). Зазначу тільки, що КА ВЕГА-1 допомогла визначити положення ядра комети Галлея з точністю до 50 км. Згідно з проектом «Лоцман» ці дані були передані до ЄКА з метою виведення КА «Джотто» до ядра комети на рекордну відстань близько 600 км і передати на Землю ще чіткіші зображення цієї знаменитої комети.

Відзвучали фанфари з приводу зустрічі з кометою, дослідники взялися за рутинну обробку спостережень і підготовку доповідей на різні форуми. Мені пощастило ще раз — чергове засідання IACG відбулося 3—7 листопада в Італії і мене включили до складу делегації Інтеркосмосу.

Це була надзвичайна у всіх відношеннях подорож — вперше в Італії, вперше на такому високому рівні проходив прийом учасників наради, включаючи аудієнцію у Папи Римського Івана Павла II. З Москви я прилетів до Мілана, де мене зустрів представник Оргкомітету і де вже були інші делегати з Москви (А. Галеєв, Г. Харитонов, Р. Кремнев та ін.). Ми мали можливість оглянути Мілан (собор, театр та інші визначні місця), а потім автомашинами виїхали до міста Падуї, де в Університеті мала відбутися нарада IACG. Важко описати всі деталі такого форуму.

Подаю короткі коментарі до програми:

1. Падуанський університет відомий своїми «вольностями» та традиціями. Тут працював знаменитий Г. Галілей (нам показали його кафедру), саме тут відкрили систему кровообігу і робили анатомічні дослідження над трупами, коли це було суворо заборонено церквою.

Фред Уїпл — визначний американський вчений — дослідник комет, м. Москва, 1986 р.

2. У каплиці Скровен'ї добре збереглися фрески італійського художника епохи Відродження Джотто. Серед них широко відома картина «Поклоніння волхвів», на якій зображена комета (вважають, що це — комета Галлея) як зірка Вефлеєму. Саме на честь цього художника була дана назва КА «Джотто».

3. 5 листопада невелика група делегації Інтеркосмосу по дорозі до Риму заїхала на екскурсію у Венецію. Ми провели весь день у цьому надзвичайному місті. З Венеції до Риму добралися поїздом пізно вночі, пропустивши неофіційний прийом учасників наради.

4. Зустріч з Президентом Італії Коссіго на мене справила приємне враження. Протокол і церемонія презентації результатів дослідження комети Галлея була добре організованими.

5. 7 листопада «Його величність Випадок» подарував мені незабутню подію —

Разом з Р. Сагдєєвим
на аудієнції у Папи
Івана Павла II

відвідування Ватикану та аудієнцію у Папи Римського Івана Павла II. Дух Сікстинської капели, церемоніал, у якому були задіяні високі церковні особи багатьох країн у Ватикані, промова Папи та його розмова з кожним учасником ІАСГ — все це важко описати. Їх можна було тільки відчувати.

Промову Папи Римського (виголошену англійською мовою) у перекладі на російську мову я, повернувшись до Києва, передав Першому секретареві ЦК КПУ В.В. Щербицькому (через його помічника), зауваживши при цьому: «Подивіться, як треба виступати перед науковцями»).

РЕЧЬ ПАПИ ИВАНА ПАВЛА II НА ВСТРЕЧЕ С УЧЕНЫМИ 7 ноября 1986 г.

Уважаемые представители науки, леди и джентельмены!

1. В этот день мне доставляет большое удовольствие сердечно приветствовать Вас. Я польщен прежде всего тем, что здесь присутствуют глубокоуважаемые представители консультативной группы Космических агентств, которые собрались в Риме по приглашению Президента Международного центра релятивистской астрофизики. Я рад приветствовать уважаемых специалистов, изучающих эти проблемы. Я с почтением приветствую также присут-

вующих здесь кардиналов и членов Дипломатического корпуса, аккредитованных в Ватикане, которые присоединились к нам и придали этому событию особую торжественность.

Хочу одобрить эту блестящую инициативу, которая собрала Вас всех и которая способствует более эффективному международному сотрудничеству в области изучения космоса. Это действительно торжество научного сотрудничества, торжество, которое может дать надежду ученым, а также всем людям доброй воли, поскольку они стремятся определить те области знаний и отношений, которые скорее объединяют человечество, чем разъединяют его. Участие Ватиканской обсерватории служит наглядным примером того, что церковь желает поддерживать эти достойные усилия и вносить свой вклад в осуществление благородной цели — гармонического существования человека. В достижении этой цели наука может играть активную жизненно важную роль.

2. Много средств было использовано для сохранения длительного мира на Земле. Это — переговоры, политические компромиссы и экономические договоренности. Недавно, в Ассизи я предложил другой путь поиска мира, а именно через молитву, «которая в различных религиях отражает связь с высшей силой, превосходящей наши человеческие способности».

Существует еще другой путь, а именно такое сотрудничество в области науки, у которого нет национальных границ и которое требует знаний и посвящения себя науке людей разных национальностей, рас и убеж-

дений. На прошлой неделе, на праздновании 50-й годовщины Папской Академии наук, я говорил о большом уважении, с которым Церковь относится к ученым не только за их интеллектуальное совершенство, а и за их нравственные качества, благородство и объективность, за их самодисциплину в поисках истины, за их желание служить человечеству и за их уважение к тайнам Вселенной, которую они изучают. Примером подобного ученого может быть покойный Джузеппе Коломбо, глубокоуважаемый член Папской академии наук, поддерживавший уникальный путь изучения материи, из которой образовалась наша Солнечная система: космическую миссию к комете Галлея при ее приближении к Земле в начале этого года. Предложенный Дж. Коломбо проект родился в стенах одного из старейших в мире университетов в городе Падуа, где зародилась современная эра науки, благодаря исследовательской и педагогической деятельности таких величайших ученых, как Галилео Галилей и Джовани Баттиста Морганьи. Близ Университета — в капелле Скровеньи — Джотто по ярким воспоминаниям о первом прохождении кометы Галлея изобразил ее как Вифлеемскую звезду в картине «Поклонение волхвов».

Именно здесь, в 1981 году была организована консультативная группа Космических агентств, которая и занялась планированием известной теперь программы исследования кометы Галлея.

«Группа в Падуе» претворила мечту Джузеппе Коломбо в реальность. Благодарю Вас не только за успехи, достигнутые в понимании физических, химических и астрофизических

зических аспектов этой кометы, а также за пример подобного сотрудничества. Самым большим достижением является то, что так много ученых различных стран были объединены подлинным сотрудничеством и использовано так много средств, чтобы получить научные результаты из космоса.

3. Источником гордости для всех нас является сознание того, что на протяжении четырех десятилетий в сотрудничестве с руководителями правительств и политическими деятелями ученые переориентировали космическую технику, первые шаги которой человечество познало в ужасах Второй мировой войны, на исследование божественной Вселенной. Благодаря Вашим освященным усилиям, опирающимся на высокие моральные нормы, Вы превратили науку о космосе из систем, несущих смерть, в системы, предназначенные для мирных целей; изучили вопросы, начиная от широкомасштабных астрофизических свойств Вселенной и кончая жизнью и смертью звезд, изучением своей собственной планеты Земля.

Мир был свидетелем успешного запуска двух искусственных спутников — «Сакигаке» и «Суисей» в Кагошима близ Нагасаки. Этот запуск явился частью такого сотрудничества. Усилиями советских людей, познавших ужасы Второй мировой войны, были сконструированы и запущены космические станции «ВЕГА-1» и «ВЕГА-2», первоначально направленные к Венере, а затем использованные в исследовании кометы Галлея. В истинно замечательном сотрудничестве Ваших учреждений Служба дальнего космоса Соединенных штатов Америки смогла затем использовать эти четыре

космических аппарата, чтобы скорректировать курс Европейской космической станции «Джотто» и обеспечить высокую точность сближения с кометой. Это один из многих примеров, которым Вы и Ваши коллеги благодаря таланту и смелости доказали возможность сотрудничества в области исследования тайн Вселенной.

Надеюсь и молюсь за то, чтобы все ученые и инженеры космических служб продолжали совместную исследовательскую работу и чтобы Вы, помимо всех других титулов, получили еще титул миротворцев.

Отмечая достижения, давайте вспомним об отважных мужчинах и женщинах, которые смело отдали жизни в покорении космоса, в попытке выйти к новым горизонтам.

4. Пользуясь торжественным случаем и тем, что Вы собрались все вместе, хочу просить Вас продолжать трудиться на благо мира и гармонии, которые всегда способствовали успехам в космических исследованиях, а также прошу Вас умножить усилия в этом направлении, дабы избежать любой возможности использования космической техники во враждебных целях.

Снимки, полученные из космоса, часть из которых мы сегодня видели, показывают, как мала и хрупка планета Земля и как крошечна планетная система в сравнении с нашей Галактикой и необъятной Вселенной.

Мы живем в особое время. Пользуясь даром, данным Богом, ученые смогли усовершенствовать невиданные ранее способы получения знаний. Были созданы удивительные средства транспортировки и коммуникации. Компьютеры достигли способностей и скоростей, ранее невообразимых. Те-

перь мы можем осуществить важные планы по созданию космических станций, космических колоний и управляемых человеком полетов к другим планетам, таким далеким, как Марс.

Ученые сейчас работают над проблемой превращения всей планетной системы в дом для человечества. Однако все достижения приведут к важным по настоящему результатам только в том случае, если они будут использованы в рамках нового гуманизма, где духовные, моральные, философские, эстетические и научные ценности развиваются гармонично и где существует глубокое уважение свободы и прав человеческой личности.

Пусть Ваша работа будет вдохновляющим примером для всего человечества и пусть правительства всех стран используют свою политическую власть для гарантии того, что новая эра «планетной системы как дома для человека» обеспечит духовное и материальное благополучие всего человечества.

5. Хочу поблагодарить Вас за книгу «Encounter-86» (Встреча-86), которую Вы подарили мне и за пояснения к фотографиям, помещенным в книге. Поздравляю Вас с достижением и благодарю Вас за то, что Вы разделили его со мной.

Я также хочу, чтобы Вы знали, как я высоко оцениваю отрасль науки, в которой Вы трудитесь, и как я восхищаюсь тем вкладом, который Вы вносите в нее. Ваша наука открывает человеку так много тайн Вселенной и ведет его по новому и более глубокому пути познания ее величия. Ваши научные исследования и открытия способ-

ны стать более действенным инструментом для более совершенного познания человека, на благо которого все эти достижения науки совершенствуются.

Проникая в глубины Вселенной с ее законами и тайнами, наука ведет человека к пониманию уровня его собственного величия. И именно исходя из этого, человек осознает более ясно свою зависимость от Создателя и свою собственную роль во Вселенной. Наивысшее торжество Вселенной — это вести человека к правдивому восприятию самого себя, т. к. он является отражением Создателя в природе. И в этом осознании своей роли человек ведом к знанию и признанию славы и величия Бога. Величие Бога, достоинство человека, красота и гармония во Вселенной — все соединяется в научных открытиях.

Пусть Бог на небесах и на Земле благословит Вас и придаст Вам силу в работе на благо человека, который сотворен по Его образу и подобию.

Дещо незвичною була моя розмова з Папою. Нас попередили — на кожного відвідувача виділяється 1—2 хвилини (людей було чимало, від кожної делегації по 5—6 чоловік). Від імені Інтеркосмосу Р. Сагдеев представляв Папі кожного члена делегації. Коли черга дійшла до мене, Р. Сагдеев сказав декілька слів, Папа подав мені руку, чемно поклонився і привітав, на що я відповів: «Your Holiness! You could speak your native language with me. Я розумію польську.» І тут Папа і я перейшли на тривалу (як мені казали, бо я часу не помічав) розмову: про Львів, Київ, молоді роки Папи і т. ін. У залі запала цілковита тиша і заці-

кавленість. Після аудієнції американці мене все допитували, про що ж так зацікавлено зі мною розмовляв Папа. Я пообіцяв їм відповісти тільки на прийомі, який нам влаштувала Ватиканська обсерваторія в резиденції Папи в замку Гандольфо.

Через величезну кількість машин на дорозі ми добиралися до замку довго (хоч відстань — всього близько 40 км) і були досить втомленими. Але резиденція та її довкілля були прекрасні, прийом був чудовий і всі досить швидко розслабилися і стали говірливими. Тоді я відповів моїм колегам з США: «Так Ви питаєте, про що я говорив з Папою? Чи бачили Ви, скільки було послів на аудієнції? Так! А чи бачили Ви посла України? Ні! Отож, я мав доручення поговорити з Папою про обмін послами між Ватиканом та Україною». Це був жарт, який, здається, американці не зрозуміли. Я і не думав, що через декілька років цей жарт стане майже реальністю для України.

Так у мажорному тоні закінчилася моя італійська подорож.

Але чомусь так відбувається, що поява комет завжди асоціювалася у людей з бідами та нещастями. Приїхавши до Москви, я дізнався, що в лікарні помер мій Учитель — академік Є.П. Федоров. Терміново виїхавши до Києва, я встиг попрощатися з Євгеном Павловичем — талановитим вченим та унікальною людиною, добра пам'ять про котру назавжди збережеться у моєму серці.

1987—1989 рр. У ці роки IACG збирала відповідно в м. Кіото (Японія), на узбережжі Кока Біч (Флоріда, США) та в

Празі (Чехословаччина). Я входив до складу делегацій Інтеркосмосу. На цих нарадах мова йшла тепер вже про створення архіву ІНВ, включаючи результати космічних місій до комети Галлея, підготовку нових проектів «Фобос», «Марс», «Спектр» та інше.

З цих подорожей багато чого запам'яталось. Перш за все після 13-річної перерви я знову відвідав Японію — країну, яку я полюбив ще на початку 1970-х років. Тут сталися вражаючі зміни. Ще кращими стали транспортне сполучення та сервіс. Незмінною залишалися чемність та витриманість японців. Враховуючи рівень делегації, нас в Токіо зустрічали та доглядали представники посольства СРСР в Японії, приймав посол, а потім ми виїхали у м. Сендай, де проходила конференція з космічної фізики. Тут мене цікавили тільки деякі доповіді і я мав вільний час. Тому ми з Геннадієм Харитоновим часто прогулювалися по Сендаю. Одного дня я зателефонував до Мідзусави і сповістив, що я в Сендаї. За нами прислали машину і я разом з Сагдєєвим, Кардашовим та Харитоновим виїхали до Мідзусави. Тут відбулася цікава зустріч з колективом обсерваторії (яку тепер очолював мій давній знайомий Т. Сасао), а потім нам влаштували гарний обід у ресторані. Мені було дуже приємно згадати 1974 рік, а мої московські колеги відмітили ту повагу, з якою нас тут приймали. З Сендая ми переїхали до Кіото, де власне і проходило засідання IACG. Відбулася зміна тематики міжнародної співпраці — від вивчення тіл Сонячної системи до сонячно-земної фізики.

Учасники ІНВ
в Японії. 1987 р.

Вже під час польоту з Токіо до Москви я мав цікаву і дуже відверту розмову з Р. Сагдеевим. Я зрозумів, що на душі у Роальда неспокійно — надали бюрократичні радянські порядки, наступила депресія після «ВЕГ», гризли душу сімейні проблеми. Він мені сказав, що хоче покинути директорство в ІКД і багато дечого змінити у своєму особистому житті. Скажу відверто, що я не повірив, що все це настільки серйозно. Але незабаром все підтвердилося — директорство він передав своєму учневі А. Галеєву, а, розійшовшись з Темою Франк-Каменецькою, він одружився з внучкою Президента США Ейзенхауера — Сюзанною. Ось вам і комета!

Наступне засідання ІАСГ (Кока Біч, Флоріда, 16—17 листопада 1988 р.) відбу-

лося вже без участі Р. Сагдеева. Його відсутність відчувалася на кожному кроці. Не вистачало його азарту та сміливості, творчої вдачі та широти душі. А поза тим тут були прекрасні умови для праці: чудовий готель «Хілтон», тепле узбережжя Атлантики, творча атмосфера у колі колег та друзів. Я знову працював у панелі № 2 «Планети та малі тіла».

Все йшло добре і тільки запитання західних колег «Чи буде Роальд?» ставили нас у скрутне становище. Та і ситуація в космічних справах була не настільки однозначною, як це було раніше, під час «кометної доби».

Під час засідань ІАСГ делегації NASA, ESA та ISAS влаштовували прийоми або обіди. На цих неформальних зустрічах

можна було багато дізнатися та домовитися. Раніше Р. Сагдеев також організовував такі (правда, скромніші) зустрічі від імені Інтеркосмосу. Так сталося, що ніхто з його московських колег цю естафету не перейняв. Тому я взяв ініціативу в свої руки (допомагав мені Г. Харитонов). Домовилися, що проведемо зустріч на літній площадці готельного ресторану. Але коли мова зайшла про те, що ми принесямо з собою горілку, то отримали категоричну відповідь: законом США це заборонено. Довелося шукати компромісне рішення, а саме — ми не будемо до цієї справи залучати штат ресторану, а все зробимо самі. Отже я стояв за стойкою бару (імпровізованого) з виставленими пляшками горілки різних марок — «Столичная», «Українська з перцем», «Московская» та ін. Наливали кожному за його вибором. Спочатку справа йшла мляво, а потім утворилася добре знайома нам черга. За іншим столом стояли дві великі миски з чорною та червоною ікром (зібраною з усіх чемоданів). Поруч лежав нарізаний хліб. Кожен міг набрати собі ікри стільки, скільки хотів. Це все справило велике враження на присутніх. Скоро чутка про акцію «русских» рознеслася по готелю. Крім запрошених гостей з'явилися «непрошені». Хтось з американців приніс гармонь... Почали грати та співати. Вечірка вдалася на славу. Як кажуть у народі — пішла золота на вигадки.

Запам'яталися дві екскурсії — на мис Канаверал до Центру космічних польотів ім. Кенеді та до спеціального виставочного центру «Наука і техніка майбутнього».

Цікаво, що по дорозі до стартових комплексів тут можна побачити крокодилів, які плавають у каналах, зупинитися на спеціально відведених площадках для туристів, купити сувеніри. Нам продемонстрували різні модулі центру — підготовки космічних апаратів до польоту, стартові комплекси, в тому числі Спейс Шатла та інші системи.

А «Центр майбутнього» — це взагалі чудо із чудес. Ви можете побувати на всіх етапах еволюції Землі, у космічному польоті, в океані і т. п. Це описати неможливо — необхідно побачити.

З США ми вилетіли до Канади, де в Оттаві проходила нарада канадських та радянських науковців з питань співробітництва в галузі космічних досліджень. Цю нараду організувала Національна наукова рада Канади, до якої входить відомий Інститут астрофізики ім. Герцберга. До речі, професор Герцберг був присутній на нараді, і я з ним познайомився. Це — жива історія астрофізики.

Наступну зустріч з канадцами прийшлося організувати вже мені в Києві (11—15 вересня 1989 р.). Вона пройшла успішно. На жаль, тісні наукові контакти між Україною та Канадою в космічній галузі досі не встановлені.

Моя остання поїздка на засідання IACG відбулася в 1989 р. (м. Прага, 21—22 вересня). Змінилися пріоритети, учасники та і відчувалися політичні зміни. У цій подорожі я був разом з дружиною. Їй подобалося жити у гарному готелі «Форум» та блукати вулицями Праги, а мені — спілкуватися з моїм добрим приятелем — ве-

Зустріч делегації Інтеркосмосу на чолі з академіком А. Галевим з членами Національної наукової ради Канади, м.Оттава, 1988 р.

селим японцем, видатним радіоастрономом д-ром Морімото.

Я вдячний тобі, комето Галлея! Ти подарувала мені зустрічі з чудовими людьми, творчу наснагу та цікаві подорожі. 7 років активної діяльності пролетіли, як одна мить.

До наступної зустрічі, комето, у XXI столітті. Подаруй ще кому-небудь щастя.

АСТРОНОМІЯ УКРАЇНИ НА ЗЛАМІ ЕПОХ

На початку 90-х років XX ст. у державному та громадському житті України (тоді ще — УРСР) відбулися епохальні зміни, важливість яких і до сьогодні ще не усвідомлена всіма жителями України (я пишу ці рядки

у час трагічних подій в Донецьку, Одесі та інших містах України). Йшла перебудова державних професійних організацій (зокрема, змінювалися їх назви, а саме АН УРСР стала спочатку АН України, а потім НАН України), формувалися нові державні та громадські інституції у сфері науки і культури.

Я вже згадував раніше, як на цій хвилі я став головою Українського міжнародного комітету з питань науки і культури при НАН України. Про деякі інші мої «перебудовні» справи мова йтиме у другому томі цієї книги.

На жаль, ще й донині залишається недослідженою історія створення та подальшого функціонування Української астрономічної асоціації (УАА), яка була за-

Установчий з'їзд астрономів України. АО КДУ ім. Т. Шевченка, 1991 р.

снована на установчому з'їзді астрономів України 22 січня 1991 року.

Ідея створення громадської організації астрономів належала В.В. Теленюку-Адамчуку (на фото сидить першим ліворуч).

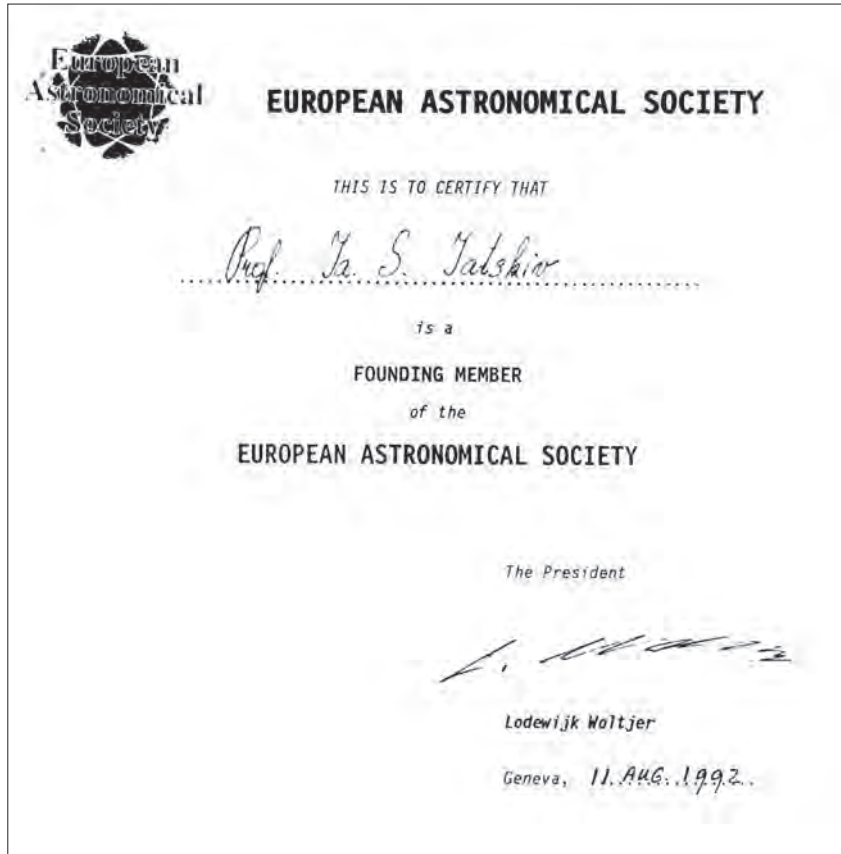
Спочатку розглядалося два можливих варіанти функціонування УАА — за індивідуального членства (пропозиція В.В. Теленюка-Адамчука) та за колективного членства (пропозиція Я.С. Яцківа). Зважаючи на досить скромний фінансовий стан багатьох українських астрономів, було прийнято компромісне рішення, а саме варіант про формування колективно-індивідуального членства УАА. Тобто колективними членами стають астрономічні установи та відповідні навчальні заклади, а індивідуальними членами можуть

(за бажанням) стати всі ті, хто займається астрономічною наукою і освітою та сплачує відповідні членські внески (за всі роки функціонування УАА таких виявилось не більше 10).

На цьому з'їзді мене було обрано президентом УАА і за час, що пройшов, мене вже переобрали на цій посаді сім разів (пора мені завершувати це дійство, але ж охочих очолювати УАА не видно).

Якщо говорити коротко, то УАА в межах своїх скромних можливостей досі успішно функціонує, здійснюючи координацію астрономічних досліджень в Україні та сприяючи міжнародній співпраці у цій сфері знань. Завдяки діяльності УАА підвищився авторитет української астрономії у світі, зокрема УАА виступала співзас-

новником Європейського астрономічного товариства (ЄАТ).

УАА є організатором багатьох цікавих подій та акцій в Україні — регулярні з'їзди асоціації, тематичні конкурси та виставки, вручення нагород та премій (зокрема молодим астрономам) та представлення України в Міжнародному астрономічному союзі (МАС).

Діяльність УАА чекає свого дослідника. А я тут хочу звернути увагу на деякі проб-

леми сьогодення та перспективи розвитку астрономії в Україні. Це надзвичайно актуальне і складне питання з огляду на економічні проблеми України та відсутність державної підтримки розвитку астрономічної інфраструктури. Поки що наші спроби добитися членства України в Європейській південній обсерваторії виявилися безуспішними. Залишилася єдина можливість підтримувати міжнародні зв'язки — на індивідуальному рівні.

Міжнародна наукова конференція присвячена 175-річчю Миколаївської астрономічної обсерваторії, м. Миколаїв, 1996 р.

З керівництвом КрАО,
сел. Наукове, 2000 р.

Водночас на теренах України знову загострилося питання щодо подальшого функціонування спостережних баз у Криму та їх використання українськими астрономами. До 2014 року більш-менш успішною була робота Кримської лазерної обсерваторії (КЛО) ГАО НАН України (до 1991 р. — Відділення Фізичного інституту АН СРСР). Ця обсерваторія виконує лазерно-локаційні спостереження ШСЗ та входить до відповідної міжнародної мережі (ILRS). Діяльність КЛО активно підтримували академіки Б. Патон, Ж. Алфьоров, Г. Месяц. А пишу я ці рядки у три-можні для України дні. У зв'язку з анексією Криму Росією КЛО підпорядкована Уряду Криму і її подальша доля невідома...

Тепер декілька слів (а можна було б написати цілий трактат) про Кримську астрофізичну обсерваторію (КраО), яка колись була найбільшою в СРСР та відносилась до АН СРСР. Від 1991 року її приналежність декілька разів змінювалась — від ДКНТ України, МНТ та МОН України до Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

У 2000 році мені вдалося перевести працівників КраО на оплату праці відповідно до окладів НАН України і я пропонував перевести КраО до НАН України. Підтримуючи на словах такий перехід, дирекція КраО чомусь його не втілювала.

Від 2000 до 2010 року відбулися неодноразові зустрічі в КраО з цього питання за участі академіків НАН України Б. Патона, В. Локтева, В. Шульги та ін. Дебатували, гадали і дочекалися... Здається, бажаного для більшості працівників КраО — бути у

складі РАН. Це може бути і ФАНО Росії. Що ж, поживемо — побачимо. Я чомусь сумніваюся у подальшій перспективі розвитку КраО у структурі астрономічної науки Росії. Там є свої ДАІШ, САО та багато інших проблем.

Тепер декілька слів про Миколаївську астрономічну обсерваторію (колись Відділення Пулковської обсерваторії). Ця обсерваторія знаходиться у підпорядкуванні МОН України (за моєї ініціативи, оскільки займається прикладними задачами астрономії) і функціонує стабільно та успішно.

Це одна з найстаріших обсерваторій України і вона має перспективу у розвитку прикладних напрямів астрономічної науки, зокрема контролю космічного простору.

На завершення зазначу, що політична та економічна ситуація в Україні в ХХІ ст. не дозволяє сформулювати реальні плани розвитку української астрономії. Знову виникли перешкоди — економічні негаразди, анексія Криму та війна на сході України. Що ж, будемо сподіватися на кращі часи.

З АСТРОНОМІЧНОГО ЩОДЕННИКА

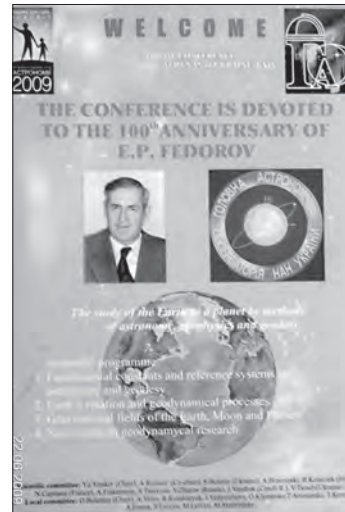
У цих спогадах з професійного життя я хочу згадати також про зустрічі, спілкування та листування з науковцями, добре знайомими у світовому астрономічному товаристві. Про декого з них я вже згадував раніше, коли мова йшла про мої наукові доробки та науково-організаційні потуги. А тут я засвідчу тільки окремі факти та мої враження від першого знайомства з цими неординарними особистостями.

Євген Павлович Федоров (1909—1986)

Про Є.П. Федорова — видатного вченого-астрометриста та дослідника обертання Землі, мого вчителя — у цій книзі вже згадано неодноразово. Учні Є.П. Федорова та й взагалі колектив ГАО НАН України поважали його і досі згадують добрим словом та конкретними діями.

У 2009 році була проведена Міжнародна конференція, присвячена 100-річчю з дня народження Є.П. Федорова, у видавництві «Наукова думка» вийшла в світ книга «Євген Павлович Федоров. Нариси та спогади про вченого». У 2014 році видана книга «Є.П. Федоров. Вибрані праці». У передмові до цієї книги я намагався охарактеризувати Є.П. Федорова як талановитого вченого та неординарну особистість.

Наразі декілька слів про Євгена Павловича взагалі. Вже під час першої зустрічі з ним у 1962 році я відчув якусь незриму силу, що притягує мене до цієї людини. Згодом зрозумів, що причиною цього є його багатий внутрішній світ, висока порядність та культура. Є.П. Федоров добре знав класику російської літератури, любив музику та мистецтво. Він за зовнішньою інтелігентністю приховував той факт, що не поділяє цінностей «радянського» способу життя. Це був справжній російський інтелігент, противник партійних екстремістських та антисемітських методів та поступків. Це значно ускладнювало його роботу на посту директора ГАО та стосунки з органами влади. В особі Є.П. Фе-

Під час обговорення з Є.П. Федоровим моїх кандидатських плакатів, м. Київ, 1975 р.

дорова я завжди мав доброго вчителя та порадника (хоча і не обходилося без окремих непорозумінь, про які я згадував раніше).

Можливо, єдиним, що впливало на мої внутрішні протиріччя з Є.П. Федоровим, це відсутність у нього «українського начала». Але цю тему ми з ним практично не обговорювали.

Євген Кирилович Харадзе (1907—2001)

Є.К. Харадзе — видатний грузинський астроном, засновник Абастуманської астрофізичної обсерваторії Грузинської Академії наук. Йому були притаманні такі риси характеру, як делікатність, вихованість, повага до себе та інших, чемність в органічному поєднанні з властивим йому благородством (говорили, що він походить зі знатного грузинського роду, що він довгі роки життя зберігав любов до однієї жінки, так і не одружившись і т. ін.). Між ГАО та Абастуманською обсерваторією у 1970-і роки склалися творчі стосунки в галузі зоряної астрономії та астрометрії. Напевно, це і стало причиною того, що Є.К. Харадзе завжди відносився до мене з якоюсь симпатією (чи, може, мені так здавалося). Першим більш-менш близьким моїм контактом з Є.К. Харадзе була поїздка у 1979 році делегації АН СРСР до Канади (м. Монреаль) для участі у з'їзді МАС (див. про це в окремому розділі). Є.К. Харадзе був головою делегації, а я її секретарем. Після поїздки я отримав теплого листа від Є.К. Харадзе, в якому йдеться про звіт до МАС, а завершується лист такими словами:

«Шлю Вам привет и добрые пожелания. В числе впечатлений от проведенных в Монреале дней у меня сохраняются приятные воспоминания об общении с Вами и о Вашей активности в делегации и на Ассамблее».

Через три роки я знову мав змогу спілкуватися з Є.К. Харадзе на черговому з'їзді МАС в м. Патри (Греція). Тут Є.К. Харадзе як виконуючий обов'язки президента МАС (через раптову смерть президента МАС, індійського вченого, проф. М. Баппу) був надзвичайно перевантажений організаційними справами. Я допомагав йому у деяких, зокрема в організації придбання книг для обсерваторій Союзу РСР. Згодом я отримав чемного листа від Є.К. Харадзе з подякою, за його словами, «за плодотворные хлопоты».

Вже в другій половині 1980-х років я декілька разів отримував запрошення Є.К. Харадзе відвідати Абастуманську обсерваторію. Це, здається, єдина обсерваторія в колишньому Союзі, яку я ні разу не відвідав. Дуже про це шкодую.

Останнього листа від Є.К. Харадзе я отримав уже після розпаду СРСР та підписання міждержавної угоди між Грузією та Україною. Є.К. Харадзе висловлював надію на краще майбутнє у розвитку астрономічної науки в наших державах і майбутню співпрацю.

Зараз Грузія і Україна переживають нелегкі часи. Я вірю в краще майбутнє цих незалежних держав, і завжди згадую Є.К. Харадзе з повагою та теплотою. На цю тему я навіть мав нагоду поспілкуватися з Президентом Грузії 2008—2013 М. Саакашвілі.

Учасники XX Астрометричної конференції СРСР, м. Ленінград, 1975 рік (у першому ряду третій ліворуч В.В. Подобєд)

Володимир Володимирович Подобєд (1918—1992)

Моя перша зустріч з В.В. Подобєдом — відомим астрометристом, професором Московського університету і яскравою особистістю — відбулася в 1961 році на екзамені в заочну аспірантуру ДАІШ, про що я вже згадував раніше. З того часу наші дороги дуже часто перетиналися. Я відчував моральну підтримку з боку В.В. Подобєда, а буваючи в Москві завжди мав приємність бути в гостях у подружжя Подобєдів.

Будучи Головою відповідної Комісії Астроради АН СРСР, В.В. Подобєд велику увагу приділяв підготовці астрономічних кадрів.

Під час спілкування з В.В. Подобєдом могло скластися враження, що він досить суворя людина. Насправді ж при близькому знайомстві відчувалася його доброта та готовність прийти на допомогу всім тим, хто цього потребує. Я пишу ці рядки і бачу перед собою могутню фігуру В.В. Подобєда — впевненої у собі людини з прискіпливим поглядом.

Митрофан Степанович Зверєв (1903—1991)

Я вже згадував про Митрофана Степановича Зверєва — широко відомого астрометриста і надзвичайно яскраву особистість. М.С. Зверєв дуже вболівав за розви-

ток астрометричних досліджень в СРСР та за долю Пулковської обсерваторії. Він очолював роботи зі створення Каталогу слабких зір, був ініціатором організації радянської астрометричної експедиції в Чилі, встановлення там першокласних астрометричних інструментів. Результати роботи цієї експедиції отримали світове визнання.

На початок 1980-х років припадає різкий занепад світової слави Пулковської обсерваторії, причиною якого стали відсутність молоді наукової зміни, скорочення спостережних програм, повільне впровадження нових методів спостережень. У моєму архіві зберігається лист М.С. Зверєва про міжнародні справи в Пулково, в якому, зокрема, стверджувалося, що *«в итоге за последние 10—15 лет не только международный, но и общий авторитет Пулковской обсерватории заметно снизился. Обсерватория утрачивает свои руководящие роли в советской астрономии. В действиях нашей администрации чувствуется скованность, нерешительность в делах, относящихся к международным связям, и это влияет на морально-психологический климат в научном коллективе ГАО в Пулково»*.

Исправить создавшееся положение в Пулковской обсерватории необходимо, хотя это будет нелегко. Но в первую очередь надо освободить обсерваторию от посторонних лиц, при которых не удастся улучшить международные дела обсерватории, наладить нормальную работу научных отделов и восстановить хорошие, товарищеские отношения в нашем коллективе».

Щоб виправити положення, необхідно було провести реорганізацію Пулковської обсерваторії. Була створена спеціальна комісія АН СРСР на чолі з Р. З. Сагдеевим, а я був її членом. Як завжди буває в таких випадках, про ситуацію в Пулково ширилися різні чутки. З таких чуток випливало, що я отримав (а може і прийняв) пропозицію стати директором Пулковської обсерваторії. Це питання широко обговорювалося серед астрономів. Були і прихильники, і противники такого рішення. Мій колега Маркіян Чубей — молодий талановитий астрометрист, син виселеної до Сибіру української сім'ї з Прикарпаття, писав мені в листі таке (мова оригіналу збережена):

«Причиной, побудившою мене взятись за перо, являются впервые слухи в Пулкові, суть котрих в тім полягає, що Президія Академії Наук Союзу висуває Твою кандидатуру на трудну, але і почесну посаду Директора Пулковської Обсерваторії».

Розумію, Слава, що особистий ризк для Тебе є великий — покинути обсерваторію, в котрій всьо відладжено Тобою, авторитет, увага — ради надзвичайно трудної справи, невідомо коли і як буде досягнутий новий успіх. Але задача масштабна, а великому кораблю велике плавання. І як українець, радий за успіхи Київської обсерваторії і все інше, — я тим не менш не можу віддати перевагу національним почуттям перед об'єктивно необхідними задачами науки.»

М.С. Зверєв також був стурбований ситуацією, що склалася. Від нього я отримав такого листа:

М.С. Зверев, М.М. Парійський, К.О. Куліков, В.В. Подобєд та ін., м. Полтава, 1986 р. Я.С. Яцків — в першому ряду третій праворуч

*Пулковская обсерватория
12 марта 1983 г.*

Дорогой Ярослав Степанович!

В начале марта во время общего собрания Ак. наук в Москве я с интересом и удовольствием узнал, что Ваша кандидатура на пост директора Пулк. обсерватории вовсе не исключена, но наоборот продолжает считаться наиболее желательной и что этот вопрос сейчас обсуждается «на высоком уровне». Я и многие пулковцы надеемся, что ко времени Сагдеева будет достигнуто бла-

гоприятное решение этого вопроса. Мы уверены, что Вы сумеете (если потребуется, то с нашей помощью) преодолеть пулковские трудности, удалить из обсерватории посторонних лиц и наладить у нас долгожданную нормальную обстановку.

Наш коллектив относится к Вам, Ярослав Степанович, с большим уважением и мы давно ждем, чтобы Вы возглавили Пулковскую обсерваторию. Но если по каким-либо причинам это окажется невозможным, то может быть назван еще Виктор Кузьмич Абалакин, кандидатура которого при Ва-

шем участии обсуждалась на ОНСА. Но это лишь на крайний случай.

*С товарищеским приветом
и добрыми пожеланиями*

М. Зверев

Доля, здається, вберегла мене від «привабливого» рішення перейти на роботу в Пулково (обіцяли і член-кора АН СРСР, і квартиру і т. ін.). Дзвонив академік-секретар Відділення загальної фізики і астрономії АН СРСР О.М. Прохоров до Б.Є. Патона з проханням відпустити мене, була розмова Б.Є. зі мною... Але заради істини мушу визнати, що на найвищому щаблі академічної влади в Москві зі мною ніхто на цю тему не говорив.

Пізніше відомий спеціаліст з ефемеридної астрономії, співробітник Інституту теоретичної астрономії АН СРСР В.К. Абалякін був обраний директором Пулковської обсерваторії, яка, на жаль, так і не відродила своєї колишньої слави.

Андрій Антонович Немиро (1909—1995)

А.А. Немиро — представник славної плеяди пулковських астрометристів. До його авторитетної думки завжди прислуховувалися астрометристи колишнього СРСР і він користувався повагою в міжнародних астрометричних колах, в яких разом із М.С. Зверевим часто представляв пулковську астрометричну школу. А.А. Немиро був високоосвіченою і культурною людиною, довгий час очолював кафедру астрономії Ленінградського університету та відділ фундаментальної астрометрії Пулковської обсерваторії.

Я мав приємність неодноразово спілкуватися з А.А. Немиро і навіть обмінюватися листами. У мене зберігається один його лист:

Пулково, 26.09.80

Глубокоуважаемый Ярослав Степанович!

Сердечное Вам спасибо за присылку Вашей работы «Нутация в системе астрономических постоянных». Я в первом приближении ознакомился с ней и могу совершенно уверенно сказать — работа очень нужная, современная и чрезвычайно удачная по форме, поскольку такое огромное содержание Вам удалось уместить всего на 57 страницах.

В течение ряда лет я читал курс по астрономическим постоянным в ленинградском университете и потому прекрасно себе представляю, что этот курс сегодня не может читаться без использования результатов Вашей работы, дающий и прекрасный обзор проблемы, и обоснованную автором собственную систему выводов из нее.

Еще раз большое, большое Вам спасибо. Благодарю Вас также за приглашение участвовать в юбилейной конференции, посвященной А.Я. Орлову. К сожалению, принять Ваше приглашение мне очень трудно, поскольку я немного простужен, да и дел и делшек всяких — выше головы.

Желаю Вам всего доброго, крепко жму Вашу руку.

P.S. Систематически работаю над проблемой выявления оптимальной конструкции современного автоматического меридианного круга. Надеюсь доложит в подходящее время полученные результаты.

В кінці 1980-х років, відвідуючи Пулковську обсерваторію, я декілька разів був вдома у А.А. Немиро. Господар полонив мене своїм глибоким знанням поезії та музики, а ще спогадами про життя в Україні (він народився в м. Корець).

Михайло Сергійович Молоденський (1909—1991)

Я не зустрічався з М.С. Молоденським — видатним вченим, котрий прославився своїми піонерськими працями в галузі фізичної геодезії та планетарної геофізики. Про зустрічі з М.С. Молоденським мені розповідали Є.П. Федоров та М.М. Парійський. Останній регулярно зустрічався з М.С. Молоденським і був активним пропагандистом його праць. В 1970-і роки дослідження М.С. Молоденського продовжив його син Сергій, котрий вчився в аспірантурі під керівництвом М.М. Парійського, а пізніше входив до складу його лабораторії. За порадою М.М. Парійського Сергій Молоденський довгий час підтримував зі мною творчі стосунки. Я був опонентом його кандидатської та докторської дисертацій. У нас є спільна наукова стаття. Сергій познайомив батька з моїми роботами з проблеми дослідження вільної добової нутації Землі та повідомив мене, що той зацікавився результатами і в зв'язку з цим обіцяв переглянути свою відому роботу з теорії нутації (в 70-і роки з'явилися нові дані про внутрішню будову Землі).

Красоту теорії М.С. Молоденського відкрив мені молодий талановитий японський вчений Тецуо Сасао, з яким я по-

знайомився у 1974 році під час свого перебування в Японії. В кінці 1960-х років Т. Сасао навчався у Москві в Університеті ім. П. Лумумби, вільно володів російською мовою, був аспірантом з теоретичної астрофізики Токійського університету. Але через неможливість отримати роботу в цьому університеті він був змушений перекваліфікуватися і перейти на роботу в Міжнародну широтну обсерваторію в Мідзусаві. Т. Сасао в 1974 р. починав свої перші кроки у галузі теорії обертання Землі. Ми відразу знайшли спільну мову і отримували взаємну насолоду від спілкування — обговорювали різні проблеми, готували до друку спільні праці і разом відпочивали. Ми навіть написали російською мовою спільну статтю, яка містила більш просте тлумачення роботи М.С. Молоденського, бо оригінальна його праця досить важка для читання. Я послав рукопис нашої статті М.С. Молоденському, але відповіді не отримав (ні письмової, ні усної). Ця стаття не була опублікована. Цей наш спільний задум став предтечею вже тепер класичної SOS-теорії нутації, викладеної Т. Сасао разом з його японськими колегами.

Я вітав М.С. Молоденського з його 80-річчям від дня народження та отримав 16 липня 1989 року останню вістку від нього з подякою за поздоровлення.

Володимир Петрович Щеглов (1904—1985)

В.П. Щеглов — за професією астроном-геодезист, займався питаннями визначення часу та довготи, захоплювався історією

астрономії і керував відбудовою знаменитої обсерваторії Улугбека в Узбекистані. Про мої зустрічі з цією цікавою людиною я згадую в різних розділах книги. Наша перша зустріч відбулася у 1965 році на конференції в м. Китабі. Мій виступ на цій конференції отримав дуже схвальну оцінку Володимира Петровича. Пізніше я був секретарем Комісії з вивчення обертання Землі Астроради СРСР, яку очолював В.П. Щеглов. Практично я вів усю поточну організаційну роботу, а В.П. Щеглов головував — а це він умів робити дуже поважно і винахідливо. Але у зв'язку з тим, що він як голова Комісії не був включений до складу делегації для участі у Симпозіумі № 48 «Обертання Землі» МАС, який проходив в Японії (а я був у складі делегації), наші стосунки на деякий час припинилися. Я став його «ворогом № 1» (як це часто буває, «ворог» був визначений помилково). У 1978 році в Іспанії мав проходити черговий симпозіум МАС з проблеми обертання Землі. Я входив до складу Наукового оргкомітету цього симпозіуму і мав можливість формувати радянську делегацію. Довідавшись про це, Володимир Петрович, котрий протягом багатьох років мріяв про поїздку до Іспанії, написав мені відкритого та широкого листа з проханням включити його до складу делегації. Я зробив усе можливе, щоб Володимир Петрович став членом делегації. Незважаючи на його скромну наукову активність на засіданнях цього симпозіуму, присутність В.П. Щеглова в Іспанії була дуже корисною. Він знав історію астрономії від часів Улугбека і взагалі був високо-

ерудованою людиною. З того часу наші стосунки знову стали виключно дружніми. Наведу тут фрагменти нашої переписки.

Київ, 7 грудня 1981 г.

Директору Астрономического института АН УзССР академику В.П. Щеглову

Глибокоуважаемый Владимир Петрович!

От имени Бюро секции астрометрии Астросовета АН СССР благодарю Вас за образцовую организацию совещания «Вращение Земли и геодинамика», приуроченную 50-летию Китабской широтной станции, и предоставленную возможность проведения в г. Китабе заседания Бюро секции астрометрии.

Раздумывая о будущем нашей области науки и роли отдельных советских астрономических учреждений, я все больше убеждаюсь в том, что сейчас назрела необходимость реорганизации и укрепления некоторых станций служб времени и широты. Особое место занимает Международная широтная станция в Китабе, до сих пор достойно представляющая нашу страну в международном сообществе астрономов и геодезистов.

Однако уже в 1985 году ситуация может резко измениться, если не принять сейчас мер по развитию в Китабе новых методов и средств наблюдений. Чтобы это стало возможным, необходимо распространить на эту станцию статус самостоятельного научного учреждения (условное название «Международная широтная обсерватория в Китабе») и пригласить на работу ряд ведущих специалистов на должности руководителей отделами: новых методов и средств,

В.П. Щеглов відкриває Всесоюзну нараду «Обертання Землі і геодинаміка», м. Китаб, 1981 р.

включая ФЗТ (В.А. Наумов); математической обработки наблюдений (кого-либо из Пулково, М. Чубей, или из Ташкента).

Секция астрометрии готова начать рассмотрение этого вопроса в случае Вашего положительного отношения.

С уважением

Я.С. Яцкив

Відповідь я отримав разом з Новорічним вітанням:

Ташкент, 29 декабря 1981 г.

Дорогой Ярослав Степанович!

Сердечно поздравляю Вас с Новым Годом и желаю Вам продолжения той головокружительной астрометрической деятельности, которой характеризовались предшествующие годы! С передачей или самостоятельностью КИПС — вопрос очень сложный и для его решения нам надо встретиться.

Ваш

В. Щеглов

Олександр Федорович Богородський (1907—1984)

Всі, кому пощастило працювати чи спілкуватися з професором Київського університету ім. Тараса Шевченка О.Ф. Богородським, завжди згадують його добрими словами. О.Ф. Богородський виховав цілу плеяду київських астрофізиків. До його спокійної лагідної думки завжди прислухалися (хоч і не все йшло гладко у його житті — в Москві виникли проблеми з захистом докторської дисертації, в Києві докучали проблеми взаємовідносин з С.К. Всехсвятським). Є.П. Федоров дуже високо оцінював О.Ф. Богородського, і це певною мірою сформувало моє ставлення до Олександра Федоровича.

Наведу тут два епізоди мого спілкування з О.Ф. Богородським. У 1980 році в Президії АН УРСР розглядалося питання про

працевлаштування молодого доктора наук Валерія Писаренка, сина віце-президента АН УРСР Г.С. Писаренка. Поговоривши з Б.Є. Патонем, я вирішив створити в ГАО групу з релятивістської астрофізики і звернувся за порадою до О.Ф. Богородського. Через деякий час отримав відповідь.

31.01.1980 г.

Глубокоуважаемый Ярослав Степанович!

Как я сказал Вам по телефону, ответить на Ваш вопрос своевременно мне помешала болезнь, уложившая меня почти на месяц. Только в последние дни я постепенно восстанавливаю силы.

По моему глубокому убеждению Ваша идея создать группу по релятивистской астрофизике заслуживает всяческой поддержки и одобрения. Учитывая актуальность этой области, следует признать, что создание такой группы в составе Главной астрономической обсерватории является делом важным и перспективным. Мне кажется, что группа должна быть немногочисленной (вероятно в первое время не более 3—5 чел.), но в нее должны входить уже в достаточной степени сложившиеся исследователи, обладающие некоторым опытом в данной области и зарекомендовавшие себя серьезными работами. Необходимо ясно определить основные направления исследований и потребовать, чтобы они представляли непосредственный астрономический интерес (вопросы физики звезд, требующие применения теории относительности, вопросы космологии). Конечно, конкретные направления работы группы будут зависеть от состава ее участников, от их опыта и интересов, но их астрономи-

ческая ориентировка должна быть предусмотрена при всех обстоятельствах.

С Писаренко я знаком мало. Он произвел на меня впечатление очень серьезного и хорошо подготовленного (особенно в математическом отношении) исследователя, который мог бы, как мне кажется, быстро войти в круг соответствующих вопросов астрофизики и космологии, но о его качествах руководителя предполагаемой группы я судить с должной обоснованностью не могу. М. б., Вы ближе знакомы с ним. Когда будет обсуждаться вопрос о составе и направлениях работы группы, я готов, если Вы сочтете это полезным, принять в таком обсуждении участие. Надеюсь, что в ближайшее время я буду уже способен к более активной жизни.

С искренним приветом
Ваш

Богородский

Більш детальне вивчення цього питання (особливо кандидатури керівника групи) змусило мене відмовитися від цього задуму. Питання про перехід В.Г. Писаренка на роботу в ГАО ще декілька разів піднімалося в Президії АН УРСР, а потім потихеньку затихло.

О.Ф. Богородський був членом (дисциплінованим!) спеціалізованої ради ГАО по присудженню наукових ступенів. Одного разу він попросив мене, щоб рада прийняла до захисту дисертацію його аспіранта Хлистуна. Поговоривши з Хлистуном, я не був впевнений, що йому варто захищатися в ГАО (робота, на моє переконання, відносилася до теоретичної фізики), і порадив йому звернутися до іншої спецради. Цей факт (напевно, з подачі

Хлистуна) викликав велике незадоволення, навіть образу О.Ф. Богородського. Він сприйняв це як недооцінку наукового рівня дисертації його учня. Декілька років ми не спілкувалися. Мені вдалося відновити теплі стосунки з О.Ф. Богородським вже в останні роки його життя. І я декілька разів зустрічався з ним. Олександр Кузьмич Осіпов — один з найстаріших працівників АО КУ та близька до О.Ф. Богородського людина прислав мені такого листа вже після смерті О.Ф. Богородського.

Київ, 10 декабря 1986 г.

Глубокоуважаемый Ярослав Степанович!

Выполняя предсмертную волю Александра Федоровича Богородского, прошу Вас принять на память о нем книгу Tolmana «Relativity Thermodynamics and Cosmology». В свое время эта книга принадлежала Г.А. Тихову — учителю Александра Федоровича. Александр Федорович очень дорожил ею, берег ее, часто обращался к ней.

Александр Федорович всегда высоко ценил Ваш талант организатора научных исследований, восхищался Вашими успехами как руководителя ГАО АН УССР, с уважением относился к Вашим научным трудам. Думаю, что передавая эту книгу Вам, я точно выражаю его волю.

А. Осіпов

***Гаврило Сергійович Хромов
(1937—2014)***

Ім'я Г.С. Хромова — заступника голови Астроради АН СРСР, я вже згадував у зв'язку з його активною участю у справах коор-

динації астрономічних досліджень в СРСР на початку 1970-х років та допомогою ГАО АН УРСР у Терскольських справах.

У 1979 році А.Г. Масевич разом з її однодумцями остаточно розправилась з Г.С. Хромовим, котрий повернувся на роботу в рідний Інститут ім. Штернберга (ДАІШ). Я продовжував зустрічатися з Г.С. Хромовим у справах «Координатно-часового забезпечення» (крім Є.П. Аксьонова та Ю.Д. Буланже до обговорення цієї проблеми активно підключився В.Д. Кусков — людина з ВПК). Такі зустрічі частіше всього відбувалися на квартирі у Г.С. Хромова (з Лідою Рихловою — дружиною Гаврили, колишньою аспіранткою ДАІШ, ученицею В. В. Несторова — ми були давніми знайомими). Якимось поступово зустрічі у Г. Хромова припинилися, але мої контакти з ним продовжувалися. Г. Хромову важко було знову вписатися в атмосферу ДАІШ. Про це свідчить його лист до мене:

Дорогой Ярослав!

Пишу для того, чтобы поздравить тебя с праздниками, сказать, что я не забываю тебя и, заодно, сообщит новость...

Сам я, по-видимому, скоро уйду в промышленность. Кажется, что аксеновские порядки — при том, что он ко мне превосходит — доконали меня вконец.

Мне осточертела эта самая астрономическая среда — с ее мелкотравчатостью, недостойными вождями, мизерными интересами и ценностями, с ее бедностью и беспомощностью.

3 ноября 1980 г.

Твой Г. Хромов

Наприкінці 1980 р. Г.С. Хромов та Л.В. Рихлова розлучилися. Цьому було трудно повірити, бо, незважаючи на «амбіції» та «менторський тон» Гаврила Хромова, мені здавалося, що це стійка сімейна пара.

Оця категоричність Г.С. Хромова по відношенню до інших людей (а не до себе) дуже заважала йому в професійному і в особистому житті. У 80-і роки від Г. Хромова відреклося багато його колишніх друзів. Я продовжував зустрічатися з ним аж до розвалу СРСР, коли наші дороги розійшлися. Щоправда, в російській пресі я читав критичні статті Г.С. Хромова про АН СРСР і науку взагалі. Я вдячний Г.С. Хромову за його допомогу ГАО АН УРСР і мені особисто. Спілкуватися з ним було цікаво і корисно, хоч я не завжди поділяв його погляди.

Володимир Павлович Горбулін (1939 р. н.)

В.П. Горбулін — вихованець Дніпропетровської школи конструкторів космічних систем — у 1980-і роки партійний працівник оборонного відділу в ЦК КПУ, від 1991 р. — працівник Кабміну України, один з організаторів та перший генеральний директор Національного космічного агентства України, працював Секретарем Ради національної безпеки при Президентові України (тепер Рада національної безпеки і оборони України), директором Інституту стратегічних досліджень та на інших поважних посадах.

В. Горбулін — ділова, талановита і в розумних межах амбітна та властолюбива

людина. Я вперше зустрівся з В. Горбуліним в 1987 році у зв'язку з будівництвом на території Української РСР одного з елементів радіоінтерферометричної системи «Квазар». До В. Горбуліна потрапив лист Є.П. Веліхова з проханням до керівних органів УРСР посприяти у вирішенні питання про виділення земельної ділянки під це будівництво. В. Горбулін активно включився у цю справу, домовився про мою зустріч з І.С. Плющем (в ті часи — Голова Київського облвиконкому) і після цих дій справа зрушилася з мертвої точки. Ми почали проектно-пошукові роботи з будівництва станції «Квазар» в Богуславському районі Київської області. На жаль, це красиве місце виявилось не придатним для будівництва такого унікального об'єкта. Після розпаду СРСР питання про розміщення однієї з станцій «Квазар» в Україні більше не розглядалося.

Друга моя зустріч з В. Горбуліним відбулася у зв'язку з дуже критичною статтею відомого вірменського астронома Г.А. Гурзаяна (брата архітектора, котрий проектував нашу ВСБ «Терскол»), в якій йшлося про розвиток позаатмосферних астрономічних досліджень. В. Горбуліна цікавила моя думка з цього питання, і я подав йому доповідну записку такого змісту:

О критических замечаниях академика АН АрмССР Г.А. Гурзаяна по вопросу развития в СССР внеатмосферной астрономии, опубликованных в «Литературной газете» от 4 мая 1988 г.

Если не рассматривать эмоциональную направленность статьи, то основные ее положения заключаются в следующем:

1. В современную эпоху развития астрономической науки основные усилия следует направить на развитие внеатмосферных исследований, т. е. путем выноса телескопов за пределы атмосферы с помощью орбитальных станций (ОС), искусственных спутников Земли (ИСЗ), космических аппаратов (КА) и т. п.

2. Соответствующим образом необходимо не просто сократить расходы на наземную астрономию, а «... немедленно прекратить финансировать не только строительство и создание новых наземных обсерваторий, но и модернизацию, а тем более расширение и оснащение уже существующих».

3. СССР существенно отстает в вопросах реализации крупных программ в области внеатмосферной астрономии.

4. В нашей стране несовершенна организация космических исследований, в частности из-за консерватизма «наземных» астрономов, которые до сих пор в духе старых традиций создают новые обсерватории, зачастую в неблагоприятных местах.

Ниже приведены мои краткие комментарии по затронутым вопросам.

1. Действительно, благодаря внедрению космической техники астрономия обогатилась качественно новыми сведениями о Вселенной в целом и ее отдельных объектах. Она стала всеволновой.

В дополнение к оптическому диапазону длин волн излучений, принимаемому на Земле, появились так называемые космические окна прозрачности — гамма (Г), рентгеновское (Р), ультрафиолетовое (УФ), инфракрасное (ИК), субмиллиметровое и миллиметровое (ММ).

За последние 20 лет в каждом из указанных диапазонов были созданы специальные детекторы и телескопы, запущены спутники, получена и обработана информация. Наиболее впечатляющими из них были гамма- и рентгеновские телескопы, созданные в СССР и США и выведенные на космические орбиты, инфракрасные телескопы (США) и др.

В настоящее время идет подготовка нового поколения КА с телескопами на борту, самым крупным из которых будет телескоп Хаббла с диаметром 2,4 м (США), новые ИК-телескопы Западной Европы, УФ-телескопы СССР и Японии.

В СССР после успешной реализации проекта «Астрон», успех которого почему-то полностью игнорируется автором статьи, оснащенного Р- и УФ-телескопами, планируется новая серия более крупных телескопов (с диаметром зеркала УФ-телескопа 1,7 м). Мы здесь не касаемся исследований тел Солнечной системы с помощью космической техники.

2. Удивительным результатом указанных космических проектов было обнаружение переменности (от долей секунд до нескольких месяцев) многих галактических и внегалактических объектов. С помощью этих новых «космических окон» астрономы увидели, что Вселенная более активная и меняющаяся, чем это было признано ранее. В связи с бурным развитием космических исследований возникает актуальная проблема взаимной координации и сопровождение наземных и космических экспериментов. С этой целью во многих странах созданы специальные обсерватории, расположенные, как правило, в высокогорных

условиях. На ближайшие годы планируется их дооснащение крупными телескопами (диаметром около 3 метров и больше).

3. В СССР основное внимание было направлено на создание ОС с космонавтами на борту, КА для изучения тел Солнечной системы (Луна, Венера, комета Галлея и др.). Практически не развивались оптические и ИК-исследования на борту КА, имеется отставание и в области УФ-астрономии.

Это положение не может удовлетворить многих ученых. Тем не менее оно обусловлено объективными условиями, в которых находится наша страна, и необходимостью выбора приоритетных программ космических исследований (Фобос и Марс, физика плазмы, рентгеновская астрофизика, радиоинтерферометрия).

По-видимому, автор статьи прав, говоря об отставании СССР в области внеатмосферной астрономии. Анализ причин этого отставания и путей их преодоления требует более внимательного анализа положения дел в области космических исследований.

4. Автор статьи прав в том, что «наземные» астрономы с трудом могут переучиваться и стать специалистами по космическим исследованиям. Да это и не нужно. В области наземной астрономии достаточно важных и актуальных задач, в том числе и по сопровождению космических экспериментов, на решение которых должны быть направлены все усилия астрономических учреждений страны. К сожалению, база этих учреждений крайне бедна, финансирование незначительное (менее 5 % от расходов на космические астрономические исследования), к тому же обсерватории расположены

в местах с плохим астроклиматом (в СССР наиболее благоприятные условия для наблюдений в районах Средней Азии). Поэтому вызывает удивление обида автора статьи на «наземных астрономов», категоричность его суждений, отрицательные эмоции. Создается впечатление, что все это обусловлено какими-то субъективными причинами, а упоминание о работах астрономов Академии наук УССР — отсутствием информации и некомпетентностью.

Академик АН УССР

Я.С. Яцкив

25.05.88

Коли в 1992 році було створено Національне космічне агентство України і В. Горбулін став його генеральним директором, ми дуже тісно співпрацювали по всіх питаннях організації та проведення космічних досліджень в Україні. Потім В. Горбулін займав різні високі державні посади, а зараз — перший віце-президент НАН України, радник Президента України. Мені вдається попри всі його «перевантаження» зберігати наші дружні стосунки і деколи зустрічатися. Ці зустрічі для мене є приємними, а йому, я сподіваюсь, приносять певну розрядку. В. Горбулін став одним з впливових політиків незалежної України.

**Віктор Вікторович Соболев
(1915—1999)**

Про Віктора Вікторовича Соболева — видатного радянського астрофізика — ходять цілі легенди щодо його професійного та особистого життя. Безперечним є одне —

це надзвичайно талановита та оригінально мисляча людина, педант у будь-яких справах та переконаний холостяк. У мене з В.В. Соболевим у 1980-і роки склалися дружні стосунки, котрі можна класифікувати як відносини «між метром і більш-менш здібним учнем». Мені було надзвичайно цікаво у компанії з В.В. Соболевим, а В.В., можливо, цинив мене як людину, котра може щось конкретне зробити. Наприклад, ми разом пробивали в ДКНТ СРСР перегляд спеціальностей з захисту дисертацій (була розділена астрофізика на дві спеціальності та введена можливість присудження ступеня кандидата (доктора) технічних наук у галузі астрономії). В.В. Соболев підтримував зв'язок з ГАО через свого аспіранта (зараз доктора наук) Едгарда Яновицького. Він любив бувати в Україні, прагнув зміцнити наші творчі зв'язки. Про це можна собі уявити з наведених тут його листів.

Ленинград, 20.06.85

Дорогой Ярослав Степанович!

Сердечно благодарю Вас за гостеприимство, оказанное Вами мне и О.И. Смоктию.

Наше путешествие в Белую Церковь и в Умань навсегда останется в нашей памяти.

Хочу выразить надежду, что научные связи между ГАО АН УССР и Астрономическим отделением ЛГУ будут укрепляться. Для нас особенно важна Ваша помощь в области астрометрии (в частности, в деле завершения диссертации А.Д. Положенцева и разработки программы докторской диссертации В.В. Витязева).

Искренне Ваш

В.В. Соболев

Ленинград, 11.09.90

Дорогой Ярослав Степанович!

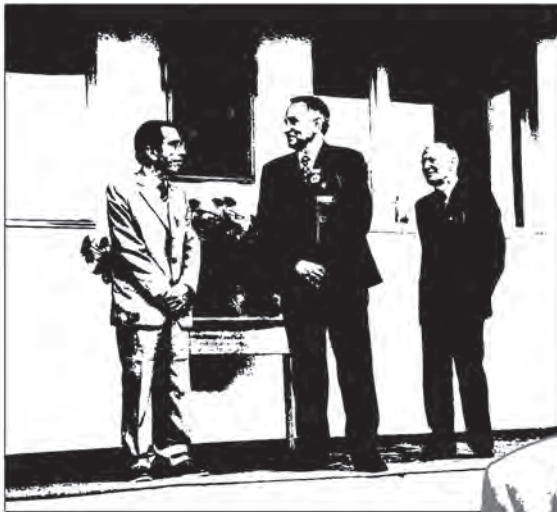
Сердечно благодарю Вас и в Вашем лице всех киевских астрономов за поздравление с днем рождения.

Я всегда с удовольствием бываю в Киеве и еще не прочь приехать в Киев с заездом в Почаевскую Лавру. Может быть, собрать в Киеве ОКСА? «Если Я.С. не приходит на заседание ОКСА, то ОКСА придет к Я.С.»

С наилучшими пожеланиями

В.В. Соболев

АКАДЕМІЧНІ
СВЯТА
ТА БУДНІ

Б.Є. ПАТОН І МОЯ СВІТОВА ЛІНІЯ

Так я назвав статтю, опубліковану в журналі «Світогляд» № 5, 2013 р. і присвячену 95-річчю від дня народження Бориса Євгеновича Патона — унікальної людини другої половини ХХ століття та сьогодні. Мета статті — поділитися з колегами та друзями спогадами про те, як кардинально змінювалося моє наукове життя завдяки підтримці та добрій волі ювіляра — видатного вченого та організатора науки. Я вжив слова «моя світова лінія», які належать видатному фізику-теоретику та космологу Георгію Гамову, без лапок, оскільки вони вже давно стали загальноживаними (після публікації книги Г. Гамова «Моя світова лінія»).

За початок відліку на цій лінії я вибираю 1962 рік, коли Б.Є. Патон був обраний президентом АН УРСР (сьогодні НАН України), а мені пощастило стати аспірантом Головної астрономічної обсерваторії НАН України (ГАО НАН України). В цей час про Б.Є. Патона я знав дуже мало, тільки окремі факти зі слів мого вчителя та наставника, академіка АН УРСР Є.П. Федорова (1909—1986), що був директором ГАО НАН України у 1959—1973 роках.

У ті далекі часи в АН УРСР, як і сьогодні в НАН України, нічого не відбувалося без узгодження з Б.Є. Патonom. Мушу визнати, що мені не завжди це подобалося, і я навіть насмілювався і колись, і зараз не погоджуватися з Борисом Євгеновичем з окремих питань науки. І тільки завдяки його виваженості та мудрості вдавалося достойно виходити з таких ситуацій. Зустрічі та спілкування з Борисом Євгеновичем завжди були та є донині для мене великими та незабутніми подіями.

Можна навести перелік багатьох неординарних астрономічних справ, в яких ключову роль відігравав Б.Є. Патон. Це створення і системи радіоінтерферометрів УРАН, і Міжнародного центра астро-

номічних та медико-екологічних досліджень на Терсколі, і Кримської лазерної обсерваторії ГАО НАН України, і Національного космічного агентства та ін.

Я не буду втомлювати читача цієї книги детальним описами побіжно згаданих тут подій, натомість наведу тільки окремі фотofакти.

Б.Є. Патон та Я.С. Яцків,
м. Київ, 1982 р.

Б.Є. Патон та Я.С. Яцків,
м. Київ, 2006 р.

Б.Є. Патон з донькою Євгенією та колегами до сходження на пік Терскол готові, 1977 р.

Б.Є. Патон під час сходження на пік Терскол, 1977 р. (зліва направо — д-р мед. наук П. Білошицький, д-р техн. наук Є.Б. Патон, Б.Є. Патон, супроводжуючий альпініст, керуючий справами АН УРСР В.П. Цемко та Я.С. Яцків)

Б.Є. Патон: пік Терскол взято!

Б.Є. Патон на відкритті меморіальної дошки на честь О.Я. Орлова, м. Київ, ГАО, 1980 р.

Почесні гості ГАО — Ж.І. Алфьоров та Б.Є. Патон, 2001 р.

◀ Б.Є. Патон на святкуванні Нового 2000 року в ГАО

Б.Є. Патон разом з академіками Ж.І. Алфьоровим, Г.М. Місяцем та д-ром фіз.-мат. наук Ю.Л. Кокуріним перерізає стрічку з нагоди відкриття адміністративного корпусу Кримської лазерної обсерваторії ГАО, сел. Кацивелі, 2002 р.

Б.Є. Патон прибув на святкування 60-річчя ГАО, м. Київ, 2004 р.

Урочистості в конференц-залі ГАО

Урочистості з нагоди відкриття меморіальної дошки на честь Є.П. Федорова

На Голосіївській
галявині

Н.Г. Шукіна та
Я.С. Яцків зустрічають
Б.Є. Патона на святі
Сонця, м. Київ, 2011 р.

Б.Є. Патон на відкритті реконструйованого Сонячного телескопа АЦУ-5, м. Київ, 2011 р.

Б.Є. Патон вітає Я. Яцківа з 60-літтям від дня народження, м. Київ, 1999 р.

Б.Є. Патон на зустрічі з космонавтом Л. Каденюком та його дублером Я. Пустовим, м. Київ, 2001 р.

Б.Є. Патон на засіданні УНТЦ (перший ліворуч — В.Г. Кремень), м. Київ, 2003 р.

Дорогий
Ірослав Євгеновичу!
Приміть моє щире співчуття
в зв'язку з дугою важкого
втрачено - смертю Вашого сина.
Розумію, що втрачено мало -
зовсім сина - величезна біль, що
взмивається на все життя.
Дай Бог Вам сил і міц-
ності душі в цей скорбо-
ний час.
Я завжди з Вами був,
є і буду.
Обіймаю Вас.
Щиро Ваш
Анатолій
28/01 2014.

Дорогий
Ірослав Євгеновичу!
Приміть все щире моє
вкрайне співчуття в
зв'язку з втраченим Вашим сном.
Крепитесь, не здавайтесь,
трудитесь, як до умислу
до самозабуття свого життя.
Крепкого Вам здоров'я
и всіх успіхів.
Щиро Ваш
Анатолій
17 лютого 2014.

Про особистий внесок Б.Є. Патона у розвиток науки України та її високотехнологічної промисловості написано багато. Водночас, зважаючи на скромність Бориса Євгеновича, мало відомо про нього як надзвичайну людину, яка вміє радіти успіхам інших та завжди приходиться на допомогу тим, хто знаходиться в біді, незважаючи на те, що сам пережив низку гірких моментів.

Я довго сумнівався, чи маю право на сторінках цієї книги торкатися окремих, суто особистих моментів, які пов'язують мене з Б.Є. Патonom. І все ж вирішив навести тут листи Б.Є. Патона з підтримкою та співчуттям мені та моїй родині у тяжкі часи мого життя.

Зараз, коли я пишу ці рядки, йде обговорення питання про вибори президента

НАН України на черговий п'ятирічний термін. Здається, Борис Євгенович, якому йде вже 97-й рік не збирається покидати цю дуже важливу для сучасної України посаду. Однозначного ставлення наукової спільноти до такого рішення немає. Я вважаю, якщо Борис Євгенович прагне продовжити свою діяльність на посаді президента НАН України, то може брати участь у виборах. Впевнений, що він отримує всебічну підтримку. Але, на мою думку, мають бути також і інші кандидатури. Так не сталося. «Альтернатив» не було. Б.Є. Патона обрано Президентом НАН України на новий строк.

На завершення я знову повторю, що моє наукове життя відбувалося за активної підтримки та під впливом Б.Є. Патона. А його наповнені ширістю слова співчуття назавжди залишаться у моїй пам'яті.

ЯК ОБИРАЮТЬ В АКАДЕМІЮ НАУК УКРАЇНИ?

Національна академія наук України (раніше Академія наук УРСР) — головна наукова організація України, яку ось уже більше 50-и років очолює Борис Євгенович Патон — видатний вчений та організатор науки.

Як вже згадував вище, з нагоди 95-річчя від дня народження Б.Є. Патона в науково-популярному журналі «Світогляд» я опублікував статтю «Б.Є. Патон і моя світова лінія», в якій поділився спогадами про те, як кардинально змінювалося моє життя завдяки добрій волі та підтримці ювіляра. Про роль Б.Є. Патона у розвитку астрономічної науки, зокрема ГАО НАН України, я неодноразово згадую у цій книзі. Звичайно ж, у справі обрання мене до складу Академії наук йому належало вирішальне слово.

Похід у члени-кореспонденти АН УРСР (1976—1979)

В 1979 році з другої «спроби» я був обраний членом-кореспондентом АН УРСР. Чому з «другої» я беру в лапки? Тому що першої як такої не було, а була лише підготовка у 1976 р. Як це було заведено в ті часи, моя кандидатура від імені АН УРСР була подана на попереднє узгодження до

АН СРСР. Це питання розглядалося на засіданні Відділення загальної фізики і астрономії (ВЗФА) в Москві. Вже пізніше, коли я став «своєю людиною» у цьому відділенні, мені розповіли, як проходило це погодження і чому я не пройшов. Академік О.О. Михайлов — визнаний метр астрономічної науки — виступив з дуже схвальною промовою на мою адресу, але раптово закінчив: «Обирати поки що не варто, кандидат занадто молодий, як би не зашкодити його науковому росту». О.О. Михайлову в 1976 році було вже близько 80 років і тому очевидно, що я був для нього «занадто молодий». Але справжня причина крилася у моїх «супутникових суперечках» з А.Г. Масевич. Так уже ведеться, що за право мати власну позицію завжди приходиться розплачуватися. Та за директорськими турботами 1976—1978 рр. я забув цей неприємний епізод з виборами в Академію.

До справжньої спроби я віднісся більш серйозно. В.С. Кислюком була підготовлена і розіслана довідка про мою наукову та організаційну роботу.

СПРАВКА

о научной и научно-организационной деятельности директора Главной астрономической обсерватории АН УССР, доктора физико-математических наук ЯЦКИВА Ярослава Степановича

Я.С. Яцкив, 1940 г. рождения, директор Главной астрономической обсерватории АН УССР, заведующий отделом космической геодинамики — известный ученый в области астрометрии и изучения вращения Земли.

Я.С. Яцкив разработал новые методы анализа движения полюсов Земли, ошибок определения астрономических координат и положений звезд в каталогах, которые получили широкое распространение в нашей стране и за рубежом. Им выполнены исследования чандлеровской и близзвучной составляющих движения полюса, которые можно считать одним из наиболее существенных достижений последних лет в области планетарной геодинамики. Он руководил и принимал непосредственное участие в выполнении большой кооперативной работы по созданию второго сводного каталога фундаментальных слабых звезд по данным наблюдений многих обсерваторий мира. Я.С. Яцкив предложил новый метод к заданию и построению глобальной геоцентрической системы координат на основе перспективных средств космических и астрономических наблюдений, который сейчас реализуется в виде сети опорных геодинамических станций.

Я.С. Яцкив в 1960 г. окончил с отличием Львовский политехнический институт по специальности «астрономо-геодезия». В 1960—1962 гг. работал астрономом-наблюдателем Полтавской гравиметрической обсерватории АН УССР и одновременно занимался в заочной аспирантуре Государственного астрономического института им. П.К. Штернберга. В 1962 г. он перевелся в очную аспирантуру Главной астрономической обсерватории АН УССР, которую успешно закончил в 1965 г. С 1965 г. работает в Главной астрономической обсерватории АН УССР младшим научным сотрудником (1965—1968 гг.), ученым секретарем (1968—1969 гг.), заместителем

директора по научной работе (1969—1974 гг.), исполняющим обязанности директора (1975 г.). В марте 1976 г. Я.С. Яцкив был избран директором ГАО АН УССР.

Работая в Полтавской обсерватории, Я.С. Яцкив овладел искусством астрономических наблюдений и выполнил анализ суточных изменений широты г. Полтава. За время аспирантуры он выполнил большую работу по анализу неполярных изменений широты. При этом впервые были применены методы теории случайных функций и получены оценки спектров неполярных изменений широты многих обсерваторий. Параллельно Я.С. Яцкив занимался разработкой методов сглаживания (совместно с И.И. Глаголевой) и фильтрации (совместно с А.И. Емец) измерений широты, которые широко применяются в работах ГАО АН УССР и других астрономических учреждений страны. Они были использованы в коллективной монографии «Движение полюса Земли с 1890 по 1969 гг.» (Киев, 1972), написанной Я.С. Яцкивом и др. под руководством Е.П. Федорова. В названной монографии впервые в мировой практике были вычислены координаты полюса в единой системе по всем имеющимся материалам широтных наблюдений.

В 1969—1970 гг. Я.С. Яцкив сформулировал общие принципы изучения ошибок каталогов звезд как случайного поля, которые были применены при анализе ошибок голосевских каталогов склонений звезд и разработке метода сравнения каталогов звезд. Новый метод был реализован в 1975 г. А.Н. Курьяновой, которая под руководством Я.С. Яцкива защитила кандидатскую диссертацию.

Я.С. Яцкиву принадлежит большой цикл работ по изучению свободного близзуточного движения полюса и его физической интерпретации. Впервые были тщательным образом исследованы многие ряды широтных наблюдений, получены точные оценки чандлеровского и свободного движения полюса и обнаружено новое, не предсказанное теорией, прямое близзуточное движение полюса. Было также изучено влияние вязкости на границе «ядро—оболочка» на затухание, а землетрясений — на возбуждение чандлеровского движения полюса. На основании этих исследований Я.С. Яцкив предложил модели для описания свободного чандлеровского и близзуточного движения полюса. Эти работы Я.С. Яцкива оригинальны, известны во всем мире и имеют большое значение для уяснения одного из наиболее трудных вопросов теории вращения Земли — учету реального строения Земли при изучении ее вращения. Они вошли в коллективную монографию, написанную под руководством Я.С. Яцкива, «Движение полюсов и неравномерность вращения Земли» (1976 г.), а также опубликованы в трудах ряда международных симпозиумов.

Под руководством и непосредственном участии Я.С. Яцкива совместно Главной астрономической обсерваторией АН УССР и Главной астрономической обсерваторией АН СССР завершена большая работа по составлению сводного каталога фундаментальных слабых звезд, подготовлена и сдана в печать монография на эту тему.

В 1975 г. Я.С. Яцкив защитил докторскую диссертацию на тему «Свободное движение полюса по данным широтных наблю-

дений». Он автор более 60 научных работ, в их числе 3 монографии.

В настоящее время под руководством Я.С. Яцкива в ГАО АН УССР разрабатываются новые методы астрометрических исследований, основанные на данных лазерных наблюдений ИСЗ и др. По этой тематике он руководит подготовкой двух аспирантов. Кроме того, Я.С. Яцкив руководит выполнением работ по специальной тематике.

Я.С. Яцкив ведет большую научно-организационную работу. Он является вице-президентом Комиссии «Вращение Земли» Международного астрономического союза, национальным координатором работ по этой проблеме по сотрудничеству академий наук социалистических стран и членом нескольких рабочих органов Международного астрономического союза. Я.С. Яцкив неоднократно избирался в состав оргкомитетов международных симпозиумов, а в 1977 г. был председателем оргкомитета по проведению в г. Киеве Симпозиума № 78 МАС «Нутация и вращение Земли». Я.С. Яцкив — член бюро и председатель секции астрометрии Астрономического совета АН СССР, заместитель председателя научного совета по проблеме «Астрономия» АН УССР. С 1976 г. Я.С. Яцкив — ответственный редактор межведомственного сборника «Астрометрия и астрофизика», издаваемого ГАО АН УССР.

Я.С. Яцкив уделяет большое внимание развитию исследований в ГАО АН УССР. За последние годы Обсерватория превратилась в крупное астрономическое учреждение страны, в ее составе созданы новые научные отделы, вычислительно-измери-

тельный центр и Опытное производство, ведется строительство Высокогорной наблюдательной базы на пике Терскол в Приэльбрусье.

Я.С. Яцкив ведет большую общественную работу. В 1966—1974 гг. он был членом ЦК ЛКСМУ, членом Президиума Республиканского Совета молодых ученых, с 1969 г. является членом Комитета молодежных организаций УССР, а с 1972 г. — член партбюро ГАО АН УССР.

Я.С. Яцкив — лауреат республиканской премии им. Н. Островского в области науки и техники (1970 г.). Он награжден Грамотой Президиума Верховного Совета УССР за успехи в научной и общественной работе.

На цей раз я отримав дуже схвальні відгуки багатьох відомих вчених та наукових організацій. (Очевидно, що необхідно брати до уваги фактор «перебільшення» у таких справах). Особливо приемним для мене був лист академіків В.А. Амбарцумяна та А.Б. Северного.

Президенту Академии Наук УССР
Академику Б.Е. Патону

Глубокоуважаемый Борис Евгеньевич!

В связи с предстоящими выборами в АН УССР осенью 1979 года мы сочли возможным обратить Ваше внимание на целесообразность выделения хотя бы двух вакансий членов-корреспондентов АН УССР по астрономии по следующим соображениям.

Несмотря на большое расширение работ по астрономии (в частности — по внеатмосферной) в СССР и на Украине, АН УССР в течение многих лет не пополнялась астрономами, хотя за это время из АН УССР вы-

били академик АН УССР Н.П. Барабашов, чл.-корр. АН УССР З.Н. Аксентьева и А.А. Яковкин.

В то же время на территории Украины работает ряд известных астрономов, вполне достойных избрания в член-корр. АН УССР. Из них в первую очередь следует назвать Я.С. Яцкива и Н.В. Стешенко.

Я.С. Яцкив — видный астрометрист, развил новые методы анализа измерений широты, движений полюса и вращения Земли, получившие всеобщее признание. Эти работы Я.С. Яцкива явились одним из наиболее существенных достижений последних лет в области геодинамики. Под его руководством ведется большая кооперативная работа ГАО АН УССР совместно с ГАО АН СССР.

Н.В. Стешенко — один из ведущих ученых нашей страны в области исследований физических процессов на Солнце, где им получены результаты всеобщего признания (обнаружение сильных магнитных полей в активных областях Солнца, выявление тонкой структуры солнечных вспышек, особенно, исследования ультрафиолетового спектра Солнца на Орбитальном солнечном телескопе ОСТ на «Салют—4», созданном под его руководством и др.). Особую важность имеют его работы по внеатмосферной астрономии и по созданию крупнейшего в мире многозеркального 25-метрового оптического телескопа. Эта и другие его работы, в частности по астрономии в космосе, будут очень полезны для укрепления связей по астрономии между АН УССР и АН СССР.

Оба предлагаемых кандидата — руководители секций Астросовета АН СССР,

координирующих работы в масштабах страны.

*Председатель Объединенного
Научного Совета
по проблеме «Астрономия» АН СССР,
академик В.А. Амбарцумян
Председатель Совета по Внеатмосферной
Астрономии АН СССР,
академик А.Б. Северный*

Але в Москві і на цей раз проходило не все гладко. Ось витяг з листа однієї доброї людини (з етичних міркувань не називаю його імені) від 21 листопада 1979 року.

г. Москва, 21 ноября 1979 г.

Дорогой, глубокоуважаемый Ярослав Степанович!

Искренне, от души желаю Вам быть избранным. Мы здесь сделали все, что могли, но есть подленькие людишки, которые Вам всячески стремятся помешать. При встрече расскажу Вам, как они подло действуют. Решение Бюро ООФиА мне неизвестно. Для того чтобы оно было положительным ... говорил со многими членами Бюро. Мною же была подготовлена телефонограмма академику-секретарю от имени ученого совета ИФЗ за подписью Садовского о поддержке Вашей кандидатуры. Очень хотелось бы, чтобы все кончилось Вашим избранием.

*С самыми наилучшими пожеланиями
Ваш ....*

На цей раз все пройшло нормально для мене і в Москві, і в Києві, де експертна комісія підготувала своє позитивне рішення відносно моєї кандидатури.

Вибори — завжди хвилююча подія. По-перше, місце одне, а кандидатів чотири (і більш того — всі вони достойні, мають певні переваги, певних прихильників...). По-друге, на виборах завжди відчуваєш себе незручно. Розуміючи та заспокоюючи себе, що вибори — це лотерея, все-таки переживаєш та сподіваєшся на перемогу. Отже, грудень 1979 року був щасливим для мене. Ось як розподілилися голоси на виборах в члени-кореспонденти АН УРСР зі спеціальності «астрономія»

	<i>За</i>	<i>Проти</i>
Яцків Я.С.	32	12
Стешенко М.В.	25	19
Всехсвятський С.К.	18	26
Мень А.В.	17	27
Прохідний бал	29	

Звичайно, було приємно отримувати поздоровлення — їх надійшло близько п'ятдесяти. Деякі з них тут наведу.

*Академия наук УРСР
члену-корреспонденту АН УССР
Я.С. Яцкиву*

Глубокоуважаемый Ярослав Степанович!
От имени Президиума Академии наук Украинской ССР и от себя лично сердечно поздравляю Вас с избранием членом-корреспондентом АН УССР.

От души желаю Вам новых успехов в Вашей плодотворной деятельности на благо нашей любимой родины.

С уважением

*Президент Академии наук УССР
академик*

Б.Е. Патон

Президент

*Академии наук Грузинской ССР
члену-корреспонденту АН УССР
Я.С. Яцкиву*

Глубокоуважаемый Ярослав Степанович!

Шлю Вам сердечные поздравления с избранием Вас членом-корреспондентом АН Украинской ССР. Эта приятная весть достигла меня лишь вчера. Шлю Вам также горячие пожелания здоровья, больших успехов в Вашей деятельности, преуспевания Вашей обсерватории, здоровья и всего доброго.

С месяц назад мы подучили отличный атлас спектров Прозиона и я до конца оценил смелость и пользу Вашей инициативы, проявленной в Монреале на Ассамблее МАС. Благодарю Вас за атлас.

Надеюсь увидеть Вас в Абастумани.

С искренним уважением ***Е.К. Харадзе***

г. Москва, 24 декабря 1979 г.

Глубокоуважаемый Ярослав Степанович!

Вернувшись в Москву из Канберры, узнал о том, что Вы избраны чл.-корр. АН УССР. Очень, очень рад за Вас и от всего сердца поздравляю Вас с этим знаменательным событием. Приходится выразить лишь сожаление, что это все произошло с опозданием по меньшей мере на 4 года.

Благодарю Вас за приглашение принять участие в конференции, посвященной памяти А.Я. Орлова. Тема конференции очень актуальна и хотелось бы принять в ней участие. Но у меня 1980 г. сильно перегружен и сейчас не могу Вам дать точный ответ на Ваше приглашение.

В Канберре на заседании Исполкома и Совета Международной ассоциации геодезии

был внимательно рассмотрен проект MERIT. Проект был активно поддержан и по этому поводу по предложению МАГ Советом Союза геодезии и геофизики принята специальная резолюция. Кроме того, Советом МАГ создана Международная комиссия по координации применения космических и других средств для геодезии и геодинамики. Ее президентом утвержден Мюллер из США. Таким образом, работы по геодинاميки будут быстро разворачиваться, используя международные возможности. А у нас пока только разговоры и добрые пожелания.

Пользуюсь случаем поздравить Вас с наступающим Новым 1980 годом и пожелать Вам всего самого наилучшего.

Ваш

Ю.Д. Буланже

Уважаемый Ярослав Степанович!

От имени коллектива ордена Ленина Института кибернетики АН УССР и себя лично сердечно поздравляю Вас наступающим Новым годом и избранием Вас членом-корреспондентом АН УССР, желаю Вам крепкого здоровья, счастья, дальнейших творческих успехов на благо нашей родины.

Академик Глушков

Шановний Ярославе Степановичу!

Колектив Головної редакції Української радянської енциклопедії щиро вітає Вас з обранням членом-кореспондентом АН УРСР, бажаємо доброго здоров'я, нових творчих звершень. Вдячні Вам за участь у створенні другого видання УРЕ. Сподіваємось на подальше творче співробітництво.

Микола Бажан, Кудгицький, Денисов

Дорогой Ярослав Степанович!

Примите с некоторым запозданием по техническим причинам наши сердечные поздравления и пожелания еще больших успехов.

С чувством большой сердечной дружбы и глубоким уважением к Вам радуемся Вашим успехам и желаем здоровья.

Ваши

Подобеды

Глубокоуважаемый Ярослав Степанович!

Поздравляю Вас с избранием членом-корреспондентом Академии наук УССР и желаю Вам новых успехов в Вашей плодотворной научной и административной работе.

Я уверен в том, что Ваша деятельность в Академии наук будет способствовать дальнейшему прогрессу возглавляемой Вами Главной обсерватории и содействовать развитию научных исследований в других астрономических учреждениях республики.

С уважением

Богородский

Дорогому Ярославу Степановичу

в памятный день избрания членом-корреспондентом АН УССР:

За сутки бамбук протыкает бетон,

По скорости роста бамбук — чемпион.

Вести ордела и большую науку —

Почти как сквозь бетон расти бамбуку.

Пусть кто-то считает, что молодо-зелено,

А кто-то, что рано, а кто-то — не велено.

Есть общее мнение, мнение всех.

Энергия в жизни приносит успех.

1979. 12.28

*Коллектив Обсерватории
и Опытного производства*

**Похід у академіки АН УРСР
(1985)**

У дійсні члени Академії наук УРСР я попав з першого разу. Але і тут не обійшлося без хвилювань. Завжди, коли людина щось робить, активно відстоює свої позиції, вона має певне число «супротивників». Це закон природи (чи не аналог закону Ньютона!).

Цього разу я мав солідну підтримку Президента АН УРСР Б.Є. Патона. Вона була обумовлена двома факторами:

- на Б.Є. (так його називають в наукових академічних колах) справила деяке враження моя космічна діяльність, перш за все пов'язана з дослідженням комети Галлея. Крім того, факт присвоєння малій планеті № 2728 імені «Яцків» не пройшов повз його увагу (бо мала планета № 2727 має ім'я «Патон»).

- у 1983—1984 рр. активно обговорювалася кандидатура на пост директора Пулковської обсерваторії. З цього питання Б.Є. мав неодноразові телефонні розмови з керівництвом АН СРСР і погодився на мій перехід на цю посаду в разі моєї згоди.

Обміркувавши всі «за» та «проти» такого запрошення на посаду директора Пулковської обсерваторії, я відмовився від цієї пропозиції. У розмові з Б.Є. я це мотивував тим, що не закінчив справи в Києві та й взагалі не хочу покидати АН УРСР. Можливо після цього Б.Є. почував себе морально зобов'язаним виділити вакансію «академіка» за спеціальністю «астрономія».

Так чи інакше, але вакансія була оголошена. До цього дещо ревниво поставилися фізики нашого Відділення, котрим, на їх думку, виділили мало вакансій. І тут знову я отримав серйозну підтримку Б.Є., котрий заявив напередодні виборів, що якщо вибори не відбудуться по тій чи іншій спеціальності, вакансії передаватися до іншої спеціальності не будуть. Отже, у фізиків пропало бажання «завалити» астрономічну вакансію.

Як і водиться у таких випадках, були підготовлені всі документи, отримані чисельні підтримки. Декотрі з них у скороченому виді наведу тут.

**ПЕРЕЛІК ПІДТРИМОК
кандидатури Я.С. Яцківа
в академіки АН УРСР**

***Специальная астрофизическая
обсерватория***

Директор Главной астрономической обсерватории АН УССР, доктор физико-математических наук, член-корреспондент АН УССР Ярослав Степанович Яцкив является признанным специалистом в области фундаментальной астрометрии, космической геодинамики и изучения вращения Земли. Им опубликовано более 100 научных работ и 3 монографии, среди которых широко известна книга «Движение полюсов Земли с 1890 по 1969 гг.» и др.

В течение 10 лет Я.С. Яцкив возглавляет Главную астрономическую обсерваторию АН УССР. Он способствовал созданию наблюдательной базы на Терсколе, где будет установлен 2-х метровый телескоп, развил

опытно-производственную базу астрономического приборостроения.

В последние годы под руководством и при непосредственном участии Я.С. Яцкива разработаны и разрабатываются крупные всесоюзные научные программы, в частности Советская программа наземных наблюдений кометы Галлея.

Широко известна международная научно-организационная деятельность Я.С. Яцкива, он еще — президент Международного астрономического союза (МАС), президент комиссии № 19 МАС «Вращение Земли», член Германского астрономического общества. Я.С. Яцкив ведет большую научную и научно-организационную работу в рамках сотрудничества академий наук социалистических стран.

Специальная астрофизическая обсерватория АН СССР, отмечая заслуги Я.С. Яцкива в развитии советской астрономии, поддерживает выдвижение его кандидатуры в действительные члены Академии наук УССР по Отделению физики и астрономии (специальность «астрономия»).

Ученый совет САО АН СССР принял это решение единогласно на своем заседании 15 февраля 1985 г.

*Директор САО АН СССР
доктор физ.-мат. наук И.М. Копылов*

*В Президиум
Академии наук УССР
Институт физики земли АН СССР*

Мы поддерживаем выдвижение Ярослава Степановича Яцкива кандидатом в действительные члены Академии наук УССР.

Ярослав Степанович является наиболее крупным и передовым ученым у нас в СССР по изучению вращения Земли. Эта проблема имеет большое геофизическое и практическое значение.

Он ведет большую организационную работу по астрономическим проектам, связанной с использованием новых космических методов. Его заслуги в области астрономии высоко оцениваются международной наукой, он является вице-президентом Международного астрономического союза (МАС), председателем комиссии № 19 по вращению Земли этого Союза и ряда других международных организаций.

Мы считаем, что Ярослав Степанович Яцкив вполне заслуживает быть избранным в число действительных членов АН УССР.

Член-корр. АН СССР

Парийский Николай Николаевич

Член-корр. АН СССР

Молоденский Михаил Сергеевич

***Академия наук СССР
Междуведомственный
геофизический комитет
при президиуме АН СССР***

*В отделение физики и астрономии
Академии наук СССР*

Копия: Уч. секретарю ГАО АН УССР

В связи с выдвижением Ученым советом Главной астрономической обсерватории АН УССР в действительные члены Академии наук члена-корреспондента АН УССР Ярослава Степановича Яцкива я хотел бы выразить полную поддержку этому представлению.

Мне хорошо известна огромная научная и научно-организационная работа, выполняемая Я.С. Яцкивым. Я.С. Яцкив является крупнейшим специалистом в нашей стране в области изучения неравномерности вращения Земли и движения полюса. Эти работы получили широкое признание не только в СССР, но и за рубежом, о чем свидетельствует хотя бы факт избрания его Вице-президентом Международного астрономического союза.

Я.С. Яцкив безусловно достоин быть избранным в члены Академии наук УССР.

*Зам. Председателя Комитета,
чл.-корр. АН СССР д-р ф.-м. н., профессор
Ю.Д. Буланже*

*В отделение физики и астрономии
академии наук УССР*

Настоящим письмом хочу поддержать выдвижение кандидатуры Я.С. Яцкива в действительные члены АН УССР по специальности «астрономия».

Я.С. Яцкив является выдающимся специалистом в области астрометрии и в сопредельных с нею разделах науки. Выполненные им работы по фундаментальной астрометрии, теории вращения Земли и космической геодинاميке обогатили науку результатами первостепенного значения.

Ценным вкладом в фундаментальную астрометрию является разработанный Я.С. Яцкивым на основе теории случайных полей общий принцип разделения разностей координат звезд двух каталогов на систематическую и случайную части. С помощью этого принципа Я.С. Яцкивым в соавторстве

с М.С. Зверевым, А.Н. Курьяновой и Д.Д. Положенцевым был составлен и опубликован в 1980 году «Сводный каталог фундаментальных слабых звезд со склонениями от $+90^\circ$ до -320° — первый каталог в астрометрии, построенный по неклассическому методу.

Исследуя изменения широты, Я.С. Яцкив использовал спектрально-корреляционную теорию случайных процессов. Им и его сотрудниками были вычислены частотные спектры различных компонент временных рядов колебаний широты, полученных по всем наблюдениям, начиная с середины прошлого века. Эти исследования привели к исключительно важным результатам для проблемы вращения Земли.

При решении астрометрических и геодинимических задач Я.С. Яцкив применяет новые, разработанные им методы и средства наблюдений, связанные с полетами космических аппаратов.

В последние годы большой размах приобрела деятельность Я.С. Яцкива по организации научных исследований. Под его руководством Главная астрономическая обсерватория АН УССР вырастает в одно из ведущих астрономических учреждений Советского Союза. Он активно участвует в работе Астрономического совета АН СССР, Научного совета по комплексной проблеме «Астрономия» АН СССР, Международного Астрономического Союза. При его участии и под его руководством успешно выполняется ряд крупных международных астрономических программ.

Результаты научной деятельности Я.С. Яцкива получили широкое признание как в нашей стране, так и за ее пределами.

Считаю, что Я.С. Яцкив вполне заслуживает быть избранным действительным членом Академии наук УССР.

26 февраля 1985г.

Академик

В.В. Соболев

Експертна комісія рекомендувала мене для обрання дійсним членом АН УРСР. Вибори відбулися в кінці березня 1985 року з таким позитивним для мене результатом:

«за» — 17, «проти» — 5.

Прохідний бал — 15.

Нічого гріха таїти, це була перемога. Але, скажу відверто, я на цей раз не відчував такої радості і підйому, як це було в разі обрання членом-кореспондентом. Цього я не можу пояснити. Що було, то було!

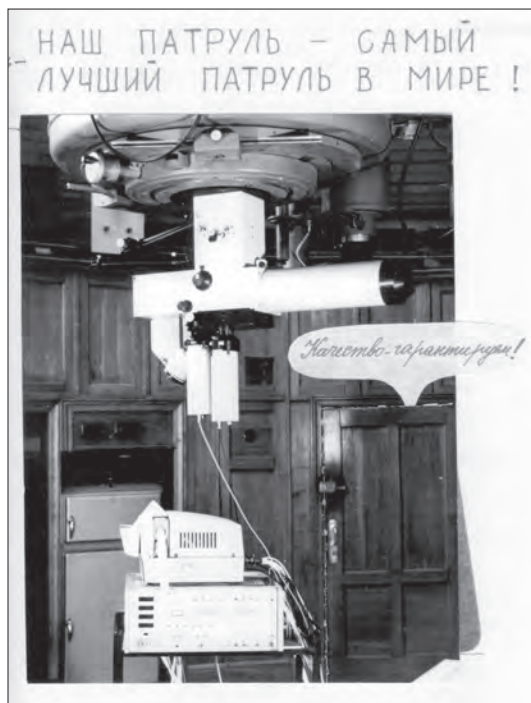
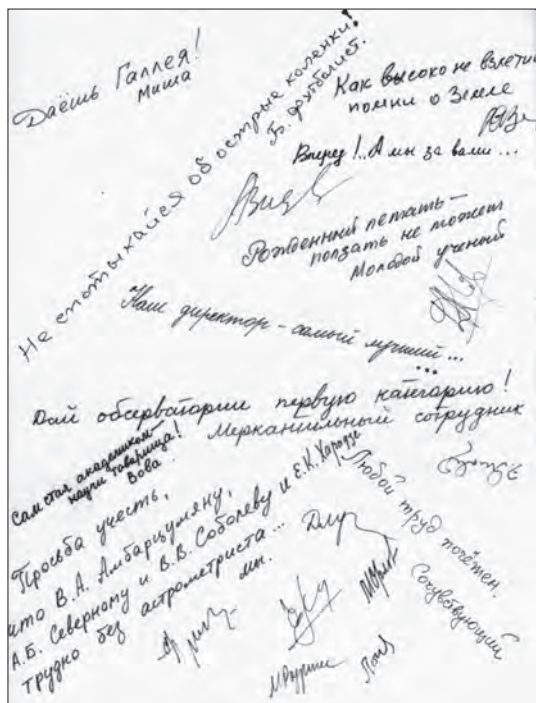
А потім були традиційні у такому випадку офіційні вітання та поздоровлення від людей, з котрими мене зв'язувала тісна співпраця та дружба.

Дорогой Ярослав Степанович!

Сотрудники Полтавской гравиметрической обсерватории искренне поздравляют Вас с заслуженным признанием Ваших научных достижений, избранием действительным членом Академии наук УССР. Ваши работы по изучению вращения Земли, фундаментальной астрометрии известны не только в нашей стране, но и за рубежом. С удовлетворением вспоминаем совместную работу в стенах нашей обсерватории. Желаем крепкого здоровья, дальнейших творческих успехов.

Булацен, Голубицкий, Гожий, Матвеев, Баленко, Панченко, Славинская, Дычко

Вітання від співробітників ГАО були оригінальними

Дорогой Ярослав Степанович!

Московские астрометристы коллективно и по отдельности поздравляют Вас с заслуженным признанием — выбором действительным членом Академии наук УССР. Желаем дальнейших успешных продвижений на научном поприще.

Подобед, Блинов

Похід за академічними вакансіями для астрономів

Це дійство відбувалося регулярно раз в три роки і я підключився до нього після обрання академіком АН УРСР.

Глубокоуважаемый Борис Евгеньевич!

Просим Вас обратить внимание на одно негативное явление, связанное с составом Отделения физики и астрономии АН УССР.

Это Отделение в последние годы понесло тяжелые потери, связанные со смертью ряда выдающихся ученых физиков и астрономов. Если взять состав Отделения на начало апреля 1987 года, то складывается такая картина:

имеется физиков:	академиков	23
	членов-корреспондентов	25
и астрономов:	академиков	2
	членов-корреспондентов	1

Если принять во внимание, что в республике имеется 10 астрономических учреждений, в том числе в Академии наук УССР 2 специализированных астрономических института (РИ АН УССР и ГАО АН УССР) и одна обсерватория, ведущая исследования по астрономии, бросается в глаза явная диспропорция в соотношении членов Академии наук УССР по специальностям физики и астрономии. (При этом, естественно, мы учитываем большое количество и многообразие тематики физических институтов).

Очевидно, что такая диспропорция не способствует развитию астрономических и космических исследований в республике и в нашей Академии. Поэтому представляется целесообразным при подготовке выборов в Академию в конце этого года и в последующие годы учесть необходимость притока новых членов Академии по специальностям астрономия, астрофизика, радиоастрономия, космическая физика. Для этого в Украине сложилась вполне благоприятная ситуация. Имеется много ученых-астрономов, получивших ряд фундаментальных результатов, признанных мировой наукой и ведущих важные работы по организации астрономических исследований. Среди них отметим следующих:

в области оптической астрономии:

доктор физ.-мат. наук Э.А. Гуртовенко — главный научный сотрудник ГАО АН УССР, заведующий кафедрой астрономии Киевского госуниверситета, специалист в области физики Солнца, инициатор высокоточных спектральных наблюдений Солнца в нашей стране, председатель секции физи-

ки Солнца Астрономического совета АН СССР;

доктор физ.-мат. наук И.Г. Колесник — заведующий отделом физики звезд и галактик ГАО АН УССР, специалист по теории звездообразования, руководитель Всесоюзной научной программы «Млечный путь»;

доктор физ.-мат. наук П.И. Фомин — заведующий отделом астрофизики ИТФ АН УССР, специалист по квантовой космологии и релятивистской астрофизике;

доктор физ.-мат. наук А.В. Мюроженко — заведующий отделом физики планет ГАО АН УССР, специалист по планетной астрофизике, соруководитель Всесоюзной программы «Планетный патруль СССР»;

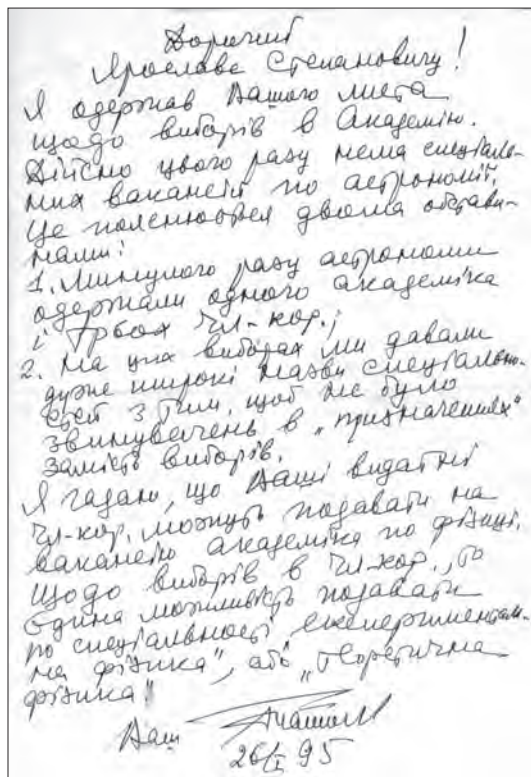
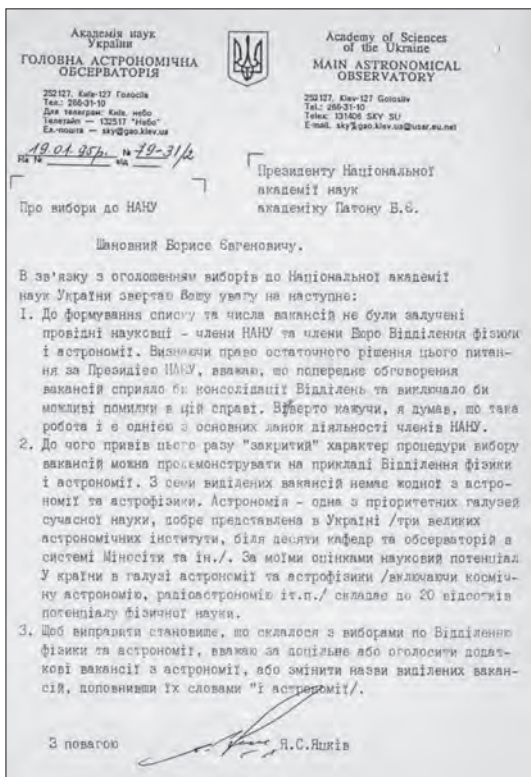
доктор физ.-мат. наук П.М. Сопрунок — заместитель директора ФМИ АН УССР, специалист в области космической плазмы и приборостроения.

Учитывая изложенное и принимая во внимание известные потери Отделения, просим в качестве первой меры выделить на выборах 1987 года две вакансии членов-корреспондентов по специальностям «астрономия» и «радиоастрономия» соответственно.

Этот шаг, безусловно, положительно скажется на развитии исследований в области астрономии в республике.

С уважением
 академик АН УССР С.Я. Брауде
 академик АН УССР Я.С. Яцкив
 член-корр. АН УССР Л.Н. Литвиненко

Наведу також копію мого чергового листа до Патона Б.Є. та його відповідь. Все це повторювалося кожні 3 роки з певними успіхами та розчаруваннями. На-

приклад, не пройшовши у члени-кореспонденти у 1990 році (але отримавши добрі результати у таємному голосуванні), Р.І. Костик та О.О. Коноваленко були обрані у 1992 році. Ю.І. Ізотов — широко відомий сьогодні вчений-астрофізик академік НАН України був обраний у члени-кореспонденти у 2000 році тільки з третьої спроби за моєї активної підтримки.

Були і драматичні ситуації. У 1997 році члени-кореспонденти А.В. Мень (РІ НАН України) та М.В. Стешенко (КраО) набрали при голосуванні на вакансію академі-

ка по спеціальності «астрофізика» у першому турі порівну голосів. У другому турі було обрано М.В. Стешенка (за моєї підтримки). Сьогодні, зважаючи на ситуацію в КраО, я маю певний сумнів щодо діяльності такого мого вчинку.

Згодом до складу НАН України були обрані відомі вчені-астрономи: академік В.М. Шультга (2006 р.), члени-кореспонденти Ю.Г. Шкуратов (2012 р.), Н.Г. Щукіна (2012 р.) та Л.С. Пілюгін (2015 р.)

Це і є все суттєве астрономічне наповнення НАН України.

Як я став членом Президії НАН України

У 1998 році мене обрали членом Президії НАН України — цієї елітної на той час структури, очолюваної від 1962 року Борисом Євгеновичем Патонем. Тут у Президії все відбувалося за вказівками та із доброї волі Б.Є. Патона. Гадаю, що і я був обраний членом Президії за його пропозицією, оскільки в той час я був його заступником як голови Ради з космічних досліджень НАН України Окрім Б.Є. Патона ключову роль у координації роботи Президії відігравав А.П. Шпак (1949—2011), котрий пройшов шлях від працівника науково-організаційного відділу Президії до першого віце-президента НАН України та активно підтримував члена Президії НАН України академіка НАН України В.В. Немошкаленка.

У 2002 році В.В. Немошкаленко (1933—2002 рр.), голова Науково-видавничої ради, раптово пішов з життя. Б.Є. Патон доручив мені координувати видавничу справу Академії. Ситуація тут була досить складною і тому я сумнівався, чи справлюся з дорученням. Згодом набрався досвіду і здається за час, що пройшов, дещо корисне вдалося зробити.

Вибори членів Президії НАН України відбуваються через кожні п'ять років на загальних зборах Академії таємним голосуванням. Тут рідко бувають сюрпризи — обирають практично тих, кого запропонує Бюро Президії НАН України (а фактично — Б.Є. Патон). Інтрига полягає у кількості голосів «проти», яка відображає

ставлення спільноти до тієї чи іншої кандидатури. У голосуванні бере участь десь 360—380 членів Академії, а необхідно набрати більше половини голосів «за». Першого разу я отримав всього кілька голосів «проти».

Наведу ще приклад такого голосування у 2004 р. (на моїй другій каденції), коли я отримав найбільше голосів «проти». Це, напевно, було обумовлено моєю роботою в МОН України.

Кандидати	За	Проти	Утрималося
А.П. Шпак	282	79	4
А.Г. Наумовець	355	8	1
В.Д. Походенко	306	55	4
І.Ф. Курас	315	46	4
В.В. Гончарук	339	21	5
П.П. Толочко	305	57	3
С.В. Комісаренко	351	10	4
В.Г. Кремень	307	56	2
В.А. Смолій	344	17	4
Д.М. Гродзинський	355	6	4
Я.С. Яцків	346	17	2

У 2014 році завершився мій третій термін перебування на посаді члена Президії НАН України. Але чергові вибори не відбудуться. Зважаючи на складні обставини, що склалися останніми місяцями в Україні, було вирішено їх перенести на 2015 рік. На початку березня 2015 р. відбулося обговорення змін до Статуту НАН України, зокрема щодо обрання президента Академії. Наукові установи та члени Академії мають право пропонувати кандидатури на обрання президентом НАН України. Найбільш активними були наукові установи ВФА НАН України. Вчена рада ГАО

висунула три кандидатури: Б.Є. Патона, В.М. Локтева та А.Г. Загороднього. Є пропозиції тільки Б.Є. Патона (РІ, ІРЕ та ін.). Є пропозиція і моєї кандидатури (ІМФ, ІФНП та ін.). І.Р. Юхновський запропонував кандидатуру І.М. Мриглода.

Було сподівання, що на цей раз вибори відбудуться на альтернативній основі. Не виходить... Усі відділення НАН України (крім Відділення фізики і астрономії) запропонували тільки одну кандидатуру — Б.Є. Патона, яка була підтримана Президією НАН України 1 квітня 2015 року (цікава дата і невідомо, які може мати наслідки цей вибір для майбутнього Академії).

Мої думки щодо стану НАН України та вибору її президента я висловив в листі до Б.Є. Патона. Можливо колись настане час, коли я оприлюдню цей лист, але не зараз.

Згідно зі Статутом НАН України вибори відбулися 16 квітня 2015 р. Б.Є. Патона обрано Президентом НАН України на новий строк, а я увійшов до складу її Президії

НАУКОВО-ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ

Так сталося, що значна частина мого наукового та науково-організаційного життя пов'язана з підготовкою та випуском наукових та науково-популярних видань як ініціатора заснування, головного редактора чи заступника головного редактора журналів «Кинематика и физика небесных тел.» (від 1984 року), «Світогляд» (від 2006

Делегація НАН України під час роботи III Сесії Ради з книговидавництва при Міжнародній асоціації академії наук. Зліва направо: О. Вакаренко, Я. Яциків, І. Алексеєнко та А. Радченко, (Мінськ, 2009)

року), «Космічна наука і технологія» (від 1995 р.), «Наука та інновації» (від 2005 р.) та декількох збірників наукових праць.

Крім того, як член редакційних колегій та рад я беру участь у підготовці інших періодичних видань, щорічників, енциклопедій тощо. Ця робота забирає багато часу,

Шановні колеги,

Характерною ознакою сучасного стану розвитку світової цивілізації є формування нового типу розвиненого суспільства, економіка якого базується на знаннях та інформації. Тому стає економічною зростає будь-якої держави залежати від розвитку науки, технологій та інновацій.

Україна проголосила своїм головним пріоритетом переведення економіки на інноваційний шлях розвитку.

Зважаючи на цей факт та на важливість інтелектуальних ролі науки і технологій для інноваційного розвитку України, Президія НАН України прийняла рішення про видання нового журналу "Наука та інновації", який продовжує справу, започатковану 2003 року у журналі "Інноваційні технології".

Журнал адресний на професійному рівні інформуватиме широку читачську аудиторію про законодавче та нормативне забезпечення інноваційної діяльності в Україні, про результати перспективних розробок та досліджень та їх впровадження у виробництво.

Сподіваємося, що журнал "Наука та інновації" сприятиме створенню нових інноваційних структур та їх інформаційному забезпеченні.

Запрошуємо Вас до участі у роботі журналу.

Редакційна колегія

© НАУКА ТА ІННОВАЦІЇ, 2005.
© SCIENCE AND INNOVATION, 2005.

але на мою думку, вона необхідна для науковця, а тим більше для організатора науково-видавничої справи. Вже на посаді Голови науково-видавничої ради (НВР) НАН України я ініціював та разом з колегами здійснив низку видавничих проєктів загальноакадемічного рівня.

Тут у цьому розділі книги я наведу тільки три приклади таких видавничих проєктів: (журнали «Наука та інновації», «Світогляд» та науково-енциклопедичне видання «Імена України в Космосі» та довідку про діяльність НВР.

Журнал «Наука та інновації»

Все почалося з журналу «Інноваційні технології», до видання якого долучився мій син Дмитро Яцків у 2003 р. Згодом було видано три його числа на комерційних засадах.

Після смерті Д. Яцківа ця ініціатива якось втратила актуальність і, щоб вона остаточно не згасла, було вирішено продовжити її в НАН України тепер вже як «Наука та інновації» за участі Тетяни Яцків як відповідального секретаря редакції.

Видання такого журналу отримало схвальну оцінку в установах НАН України та Київській міській держадміністрації (а один з її очільників В. Кір'ян на перших порах разом зі мною був заступником головного редактора). Дещо критичніше до випуску цього журналу поставилися окремі автори газетних публікацій, зокрема Олександр Рожан, який часто писав про проблеми науки. Правда згодом О.Рожан вже хвалив «Наука та інновації»:

«Дещо раніше український журнал «Наука та інновації» присвятив спеціальний номер майбутньому семінару та роботам, які там будуть представлені. Слід віддати належне академіку Ярославові Яцківу, котрий доклав чимало сил, щоб цей журнал почав дихати, — номер справді вдався. І головне — українські вчені отримали те, чого вони давно вкрай потребують: їхні статті переклали мовою світового наукового спілкування, було чітко сформульовано можливості і бізнесові перспективи кожного дослідження. Загалом вийшов рідкісний для нашої науки продукт, який добре прислужиться українським дослідникам і покладе першу дорогу до бізнесу», Дзеркало тижня, № 40 (619)).

З часом журнал «Наука та інновації» набрав авторитету і у 2014 р. навіть почав видаватися ще й англійською мовою.

Журнал «Світогляд»

У 2005 р. у колі зацікавлених осіб почалося обговорення питання про створення українськомовного науково-популярного журналу. У цей час вже набирала популярності російськомовний журнал з астрокосмічної тематики «Вселенная, пространство, время», ініційований його головним редактором С.П. Гордієнком та розрахований на масового читача. Видання журналу підтримала Українська астрономічна асоціація (УАА), згодом Аерокосмічне товариство України та ін.

На мою думку, у новому українськомовному науково-популярному журналі можна було взяти окремі статті ж-лу «Все-

ленна, пространство, время», перекладені українською мовою, та доповнити їх статтями іншої тематичної направленості.

З цією пропозицією не погодилася І.Б. Вавилова, віце-президент УАА, та запропонувала видавати принципово новий науково-популярний журнал під егідою НАН України, назвавши його «Світогляд» та звернувши увагу, що Академія не має власного науково-популярного журналу. Справа ця видавалася мені надто складною та такою, що потребувала значних зусиль та фінансової підтримки. У плідній дискусії дійшли згоди видавати ж-л «Світогляд» як спільне видання НАН України та ГАО НАН України за підтримки громадських та бізнесових структур.

Ось що сказано у вступній статті «Світогляду» № 1, 2006 р.:

Шановні читачі!

Наразі, на зламі століть, у розвитку світової цивілізації спостерігається нова тенденція — формування суспільства, що ґрунтується на знаннях та інформації. За цих умов інтелектуальний потенціал та науково-технологічні інновації, які охоплюють глобальні масштаби, стають головними чинниками гармонійного розвитку людини та основою соціально-економічного зростання. З іншого боку, цей процес може супроводжуватися значними змінами, характерними для переломних, критичних етапів історії людства, зокрема змінами у формуванні його світогляду.

Зрозуміло, що повноцінний розвиток суспільства такого типу неможливий без систематичної популяризації знань, особливо

у сфері освіти і науки. На жаль, прогалини між базовим рівнем освіти в школах і вищих навчальних закладах України та новітніми науковими досягненнями ще недостатньо заповнюються наявними вітчизняними науково-популярними виданнями («Світ науки», «Країна знань», «Наше небо», «Вокруг света» та ін.). Ще більші розходження існують між науковим світосприйняттям та стереотипами буденного життя.

Для більш широкої популяризації наукових знань Президія НАН України прийняла Постанову від 28 грудня 2006 р. № 293 «Про започаткування науково-популярного журналу “Світогляд”».

Передбачається, що в журналі будуть висвітлюватися у популярній формі різноманітні проблеми сучасної науки і техніки. Здобутки світової і вітчизняної науки, а також дискусії щодо глобальних викликів ХХ століття.

Редакційна колегія запрошує науковців, діячів освіти і культури, всіх, хто переймається проблемами подальшого розвитку суспільства, взяти активну участь у виданні науково-популярного журналу «Світогляд». Разом ми зробимо журнал інформативним, цікавим та адаптованим до сприйняття широким загалом читачів.

Редакційна колегія

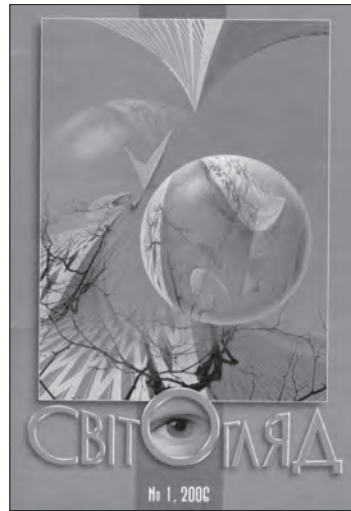
Видання «Світогляду» було непростотою справою для його редакційної колегії та авторського колективу. Не обійшлося без зауважень журналістської спільноти. Зокрема про журнал писали батько та син Рожени — відомі фахівці з висвітлення проблем наукової сфери України.

Ось що писав Олександр Рожен (Дзеркало тижня, № 35, 16.09.2000 р.):

«... не можна не відзначити й іншої події — до початку навчального року вийшов перший номер науково-популярного журналу «Світогляд». Відповідно до традиції, що склалася у відділі науки тижневика, появу нового часопису ми завжди зустрічаємо з надією: врешті-решт підрастаюче покоління українців отримає гідну літературу про науку... Цього разу за видання взялася компанія солідних і досвідчених людей — відомих в Україні вчених, котрі брали участь у багатьох академічних виданнях: редактор — академік Ярослав Яцків, автор редакційної статті — академік Вадим Локтев... Майже всі автори «Світогляду» неодноразово друкувалися в «ДТ». Ясна річ, члени Експертної ради відділу науки з нетерпінням очікували своєї черги почитати єдиний примірник журналу, який виявився в редакції... Власне, ці думки обсідали мене і колег по редакції, коли ми гортали перший номер журналу «Світогляд». Якщо не зосереджувати уваги на безбарвній, ніби вицвілій на сонці обкладинці (хоча це серйозний прокол!), то в оформленні часопису багато вдалого та евристичного. Воно сучасне, хоча подекуди еkleктичне й надмірне. І все-таки основне візуальне враження — позитивне, знайдено багато такого, що надалі дасть змогу зробити обличчя журналу дуже привабливим. Тут явно працювали профі з хорощим смаком і креативністю...»

Більш критично висловився щодо видання «Світогляду» Рожен-молодший у співавторстві з Н. Іваненко (г-та «Україна

молода», 2006 р.). Наводжу тут окремі думки авторів.

«В Україні з'явився просвітницький журнал «Світогляд», оформлений за «совковою» стилістикою... Цікаво, що це вже в'яте в незалежній Україні намагаються започаткувати науково-популярний журнал. Попередні журнали, м'яко кажучи, не викликали фурору. І ця спроба теж не видається надто вдалою... Світовий досвід свідчить, що науково-популярні журнали найбільш цікаві молоді 13—22 років, бо саме в цьому віці люди найбільше захоплюються наукою, технікою. І — це дуже важливо — робити такий журнал мають не поважні академіки, а молоді й завзяті журналісти. А для професорів та академіків знайшлась би більш почесна робота в такому журналі — вони б розповідали журналістам про свої досягнення, коментували відкриття колег... На

сьогодні всі українські науково-популярні журнали не змогли набрати наклад більш ніж 1000 примірників... Кажуть, у науці негативний результат теж корисний, але тільки в тому випадку, коли по цьому хибному шляху не підуть інші... Та цей шлях, мабуть, змашений медом...»

Ох, не хотів би я побажати авторам цієї статті такого «змашеного медом» шляху у виданні науково-популярного журналу. Але суть не у тому... Автори помилилися — журнал виявився цікавим і для молодого покоління українських школярів (зокрема, його радо отримують члени Малої академії наук України), і для науковців.

В цьому можна пересвідчитися, ознайомившись з відгуками наших читачів, які ми друкуємо в журналі у розділі «Нам пишуть».

Як бачимо, передбачення журналістів поки що не справдилися. Сподіваюсь, що популярність журналу, який незабаром відзначить своє 10-ліття, з часом зростатиме та, можливо, збільшиться і його наклад.

Але не замовчуватиму, що проблема з виданням та розповсюдженням науково-популярних журналів існує.

Нещодавно на цю проблему звернув увагу О.С. Попович, відомий наукознавець: *«Не можна не враховувати і значні вади самого підходу до популяризації наукового знання. Під впливом суто журналістської тяги до сенсації виробився у нас своєрідний стиль писань про науку. Матеріали про досягнення науковців прийнято було подавати як щось мало не фантастичне — воно повинне вражати, викликати подив і*

захоплення. При цьому на задній план відсувалось власне саме наукове знання...».

О.С. Попович вважає і я поділяю його точку зору, що популяризувати треба нове наукове знання, а не “чудеса науки”, а це робити можуть тільки ті люди, які в добуванні такого знання беруть безпосередню участь.

«Імена України в космосі»

А радійте тому, що імена ваші написані на небесах

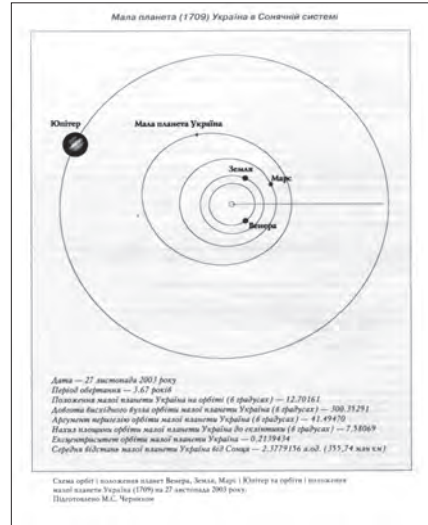
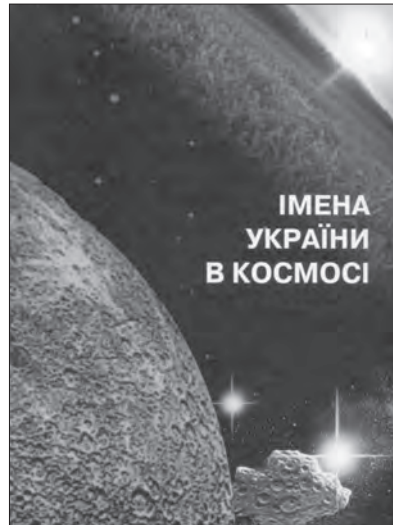
Євангелія від св. Луки (10:20)

Це унікальне науково-енциклопедичне видання під редакцією І.Б. Вавилової та В.П. Плачинди, у підготовці якого взяли участь Державний фонд фундаментальних досліджень України та Українська астрономічна асоціація. Видання здійснили такі поважні видавництва: Львів: Видавничий дім «Наутилус», 2003; Київ: Компанія «ВАІТЕ» та Видавничий дім «Академперіодика», 2003; 730 с. Видання містить 200 оригінальних статей та гарно проілюстроване.

Наведу тут моє вступне слово до книги «Імена України в космосі».

Дорогі читачі!

Перед Вами унікальне за багатьма ознаками видання — перше в українській енциклопедистиці зібрання імен та топонімів України, присвоєних об'єктам Космосу (рельєфним утворенням на поверхнях тіл Сонячної системи, малим планетам, кометам, зорям та галактикам). Питання космічної топоніміки, тобто коли, чому і як присвою-

ються власні імена в космосі, подано в останньому розділі книги.

Вивчаючи такий далекий і одночасно близький Всесвіт і маючи право надавати назви його об'єктам, астрономи увічніли імена багатьох людей, назви країн та міст, природних утворень та видатних історичних подій. Подібно до того, як у давні часи люди окреслювали в безлічі зір на небі окремі сузір'я, так і ми відібрали з міжнародного астрономічного реєстру окремі імена та назви і створили символічні сузір'я українських імен у Космосі.

У міжнародному реєстрі космічних назв українські імена вперше з'явилися в ході виконання програми спостережень малих планет і комет, які розпочалися у Симеїзькій обсерваторії ще у 1912 р., а потім були продовжені в Кримській астрофізичній обсерваторії АН СРСР (зараз Міністерства освіти і науки України). Це були географічні

назви та імена видатних учених — астрономів, фізиків та математиків.

Принципово новий етап у розвитку космічної топоніміки пов'язаний з початком космічної ери, коли були одержані перші фотографії зворотного боку Місяця, досліджені поверхні Венери, Марса та інших тіл Сонячної системи. Так у Космосі з'явилися імена видатних вчених і конструкторів космічної техніки.

У зібранні українських імен та назв у Космосі понад 400 найменувань. Вони відтворюють історію нашої країни, увічніють пам'ять видатних діячів науки і культури. Серед них є українці та представники інших народів. Незалежно від національності, вони називали чи називають Україну своєю Батьківщиною. Працюючи на теренах України чи поза її межами, користуючись українською мовою чи мовами інших народів світу, вони збагачували українську

культуру та розповідали світу про нашу Батьківщину. Є й ті, хто вніс вагомий внесок у розвиток світової культури, працюючи поза межами України, але його рід був пов'язаний з Україною. Тому назва книги «Імена України в Космосі» певною мірою умовна, бо книга охоплює широку палітру імен світового рівня, імен, серед яких є й ті, якими по праву може пишатися Україна, Росія, Польща, Франція, Сполучені Штати Америки. Така вже випала доля кращим синам та дочкам українського народу упродовж століть примножувати славу інших країн світу.

Наприкінці ХХ ст. на історичній карті світу з'явилася нова незалежна суверенна держава — Україна. В книзі ми використовуємо сучасний державний устрій та територіальні границі України, сучасні назви міст та сіл, окремих установ та відомств України.

Іншою ознакою унікальності цієї книги є її авторський колектив та форма подання матеріалу у вигляді нарисів, есе, спогадів. Користуючись таким нестандартним підходом, ми прагнули якнайкраще висвітлити окремі події в історії України та діяльність її видатних постатей.

Всі ми — діти Всесвіту, які приходять та відходять. Залишаючи нашим нащадкам українські імена в Космосі — своєрідній книзі Вічності,— ми прагнемо зробити свій внесок у збереження історичної пам'яті нашого народу та у збагачення творчих надбань людства.

Від часу виходу в світ цієї книги кількість українських імен у космосі значно

збільшилася, зокрема завдяки активній роботі Андрушівської астрономічної обсерваторії (ААО), очолюваної Ю.М. Іващенко. У доробку ААО близько 150 відкритих астероїдів, назви яким згідно з установленою процедурою узгоджує МАС. Вже зараз серед таких назв більше 20-и присвячено топонімам Житомирщини (Zhytomyr, Andrushivka, Chervone, Lubar та ін.), відомим астрономам та дослідникам космосу (Akosipov, Kruchunenko, Olgakopyl та ін.), видатним діячам культури (Bogdanstupka) та спорту (Klitschko). Є серед малих планет, відкритих у ААО, і Dmytria (№ 202778), присвячена Дмитру Яцківу.

Отже, постала нагальна потреба здійснювати друге видання цієї унікальної книги.

Про діяльність Науково-видавничої ради НАН України

Від 2002 року я очолюю НВР НАН України, (про це я вже згадував раніше), до складу якої входять керівники (чи їх заступники) відділень НАН України, відомі науковці та організатори видавничої справи.

Моїми високопрофесійними помічниками — вченими секретарями НВР були канд. біол. наук О.Г. Вакаренко (зараз директор ВД «Академперіодика») та канд. геол. наук А.І. Радченко (зараз заступник директора ВД «Академперіодика»), а від 2013 року — канд. геол. наук Ю.В. Діденко.

Фактично діяльність НВР розпочалась ще 1922 року, коли за ініціативи академіка Всеукраїнської академії наук Ага-

тангела Кримського було створено Редакційно-видавничу комісію, діяльність якої жодного разу не переривалася, навіть за часів Другої світової війни. Очоловали НВР видатні вчені й організатори науки, серед яких О.В. Корчак-Чепурківський, О.В. Палладін, Б.І. Чернишов, М.Ф. Гулий, В.М. Глушков. Усі вони намагались гідно та відповідно до потреб Академії продовжувати справу А. Кримського з забезпечення ефективного функціонування видавничої ланки наукової діяльності. Я перейняв цю естафету у 2002 році після академіка НАН України В.В. Немошкаленка, котрий опікувався науково-видавничою діяльністю Академії у непростий період переходу України до самостійного політичного існування та ринкової економіки.

За активної участі В.В. Немошкаленка з метою підтримки найважливішої складової наукової комунікації — періодичних видань — при Академії було створено Спеціалізовану друкарню наукових журналів (нині — Видавничий дім «Академперіодика» НАН України). Уже в січні 1997 року друкарня випустила свій перший журнал: «Доповіді Національної академії наук України». Завдяки низці організаційних рішень було створено основу подальшого розвитку, які за деякого покращення економічної ситуації в країні дозволили оперативно перейти до розширення науково-методичної роботи та активного розгортання видавничих проєктів.

Цю роботу фактично й було розпочато у 2002 році за моєї участі. Рішенням Президії НАН України Видавничий дім було

призначено базовою організацією НВР, а 2005 року у його структурі створено групу науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України, робота якої отримала всебічне визнання наукової спільноти.

Ще декілька слів про видавничі проєкти Академії. Усі вони набули свого статусу і теперішньої форми у 2002—2005 рр. і реалізуються за двома напрямками: енциклопедичні видання та наукові видання.

Сьогодні у НАН України на виконання рішень уряду держави і за ініціативою наукових установ Академії та методичної підтримки НВР виконуються п'ять енциклопедичних проєктів: 25-ти томна «Енциклопедія сучасної України» (випущено 16 томів), дванадцятитомна «Історія української літератури» (побачило світ три томи), тритомна «Енциклопедія міжнародного права» (вийшов перший том), п'ятитомна «Франківська енциклопедія» (триває додрукарська підготовка), «Словники України».

За цим напрямом протягом останнього десятиліття завершено ряд соціально значущих енциклопедичних проєктів: шеститомна «Юридична енциклопедія», «Національний атлас України» та його електронний відповідник, десятитомна «Енциклопедія історії України», шеститомна «Шевченківська енциклопедія», п'ятитомна «Історія української культури».

За напрямом «наукові видання» виконується проєкт «Наукова книга». Його започатковано за ініціативи НВР та видавництва «Наукова думка» для здійснення підготовки та випуску наукових моногра-

Академік Я.С. Яцків нагороджує директора ВД «Академперіодика» НАН України Л.Ф. Куртенка відзнакою НАН України «За професійні здобутки» (січень, 2007 р.)

фій академічних учених українською та російською мовами. На сьогодні за проектом побачило світ близько півтисячі монографій з усіх галузей знань.

2009 року з цього проекту виокремлено два спеціалізовані проекти: «Наукова книга. Молоді вчені» та «Українська наукова книга іноземною мовою».

Окрасою академічної експозиції на книжкових виставках є 15 книг з науково-популярної серії «Наука для всіх». Сьогодні готуються до друку ще дві книги і маю сподівання, що серія продовжуватиметься й надалі та стане широко доступною в електронному вигляді.

Від 2009 року регламентовано надзвичайно важливу складову репертуару наукової видавничої продукції, найбільш представницьку та оперативну, а саме «Програму підтримки наукових журналів Національної академії наук України».

Програма, спрямована спершу на тиражування наукової періодики з метою дотримання періодичності випуску журналів, тепер поширюється на усе більше коло завдань, що постали перед їх видавцями. У межах Програми сьогодні забезпечено не тільки тиражування, але й підготовка шаблонів та оригінал-макетів цих видань відповідно до чинних стандартів, переклад та редагування англomовних текстів, упровадження міжнародної системи ідентифікаторів цифрових об'єктів (DOI), без яких годі й мріяти про включення до наукометричних баз даних. З цією складовою пов'язані основні зусилля і сподівання НВР щодо формування сегмента видавничої продукції Академії у світовому інформаційному просторі.

Прикро, що наше законодавство не дозволяє реалізовувати видавничу продукцію, підготовану та випушену на умовах державного замовлення. Через це штучного обмеження зазнає коло її потенційних користувачів. Однак ця продукція безоплатно надходить до багатьох національних і спеціалізованих бібліотек, а також до бібліотек наукових і навчальних установ країни. Сподіваюсь також, що ширше запровадження сучасних інформаційних технологій надихне ці проекти новим життям, уможливить доступ якомога ширшого кола читачів до наукових напрацювань академічних установ.

Щоб читачі склали собі деяке уявлення про теперішній стан науково-видавничої діяльності в Україні, наведу тут мій виступ на конференції в Києво-Могилянській академії (березень, 2015 р.)

Наукова періодика як складова гуманітарного розвитку держави

Наука забезпечує основу національного поступу у різних напрямках, а для її власного розвитку важлива оперативна наукова комунікація й своєчасне оприлюднення результатів наукових досліджень. Навіть у сьогоднішні складні часи державних і суспільних випробовувань українські науковці прагнуть опублікувати результати робіт — у вигляді статей у наукових періодичних електронних та паперових виданнях та у вигляді монографій.

Видавнича діяльність є одним з основних статутних завдань академічних та освітніх наукових установ як спосіб оприлюднення результатів наукових досліджень, спосіб представлення наукових здобутків світовій науковій спільноті та суспільству. З огляду на це, організація видавничої діяльності стає складовою інформаційної політики держави, а відтак і засобом формування позитивного іміджу науковця, виховання поваги до наукової праці та усвідомлення її необхідності для поступу. Загальне керування видавничою діяльністю Національної академії наук України здійснює Науково-видавнича рада Національної академії наук України — науково-організаційна структура при Президії НАН України.

Тому діяльність НВР НАН України як відповідь на виклики часу та спосіб реалізації інформаційної політики спрямована на всебічне висвітлення та популяризацію результатів наукових досліджень НАН України у друкованих виданнях та з використанням сучасних інформаційних ресурсів, підвищення престижу наукової праці та статусу

науковця, налагодження тісної взаємодії між наукою та освітою.

Зростаюча соціальна значущість науки обумовила пильну увагу до всіх факторів, від яких залежить її розвиток, і зокрема, до стану системи оцінки результатів науково-дослідницької діяльності. Останніми роками з боку владних структур все більш відчутним стає інтерес до наукометричних досліджень, оскільки оптимізація механізмів розподілу державних коштів потребує впровадження в практику управлінської діяльності методів бібліометричного та наукометричного аналізу інформаційних потоків. Однак, оскільки загальнодержавної стратегії розвитку наукової сфери України, на жаль, поки що немає, то і не має загально-визнаної методики оцінки результатів наукової діяльності.

За даними Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського загальна кількість наукових періодичних видань в Україні — понад 2200, з них близько 14 % — видання НАН України. Таку ж кількість періодичних видань здійснює Російська Федерація. П'ять років тому пропорція була 1/3. У Польщі, за даними *Index Copernicus*, налічується близько 1000 видань. Ці цифри вже відразу викликають занепокоєння. Адже, за показниками рейтингу *SCImago Journal Rank (SJR)* станом на 2013 рік, опублікованого на основі даних *SCOPUS*, Україна за кількістю посилань посідає 39 місце (для довідки: США — 1, РФ — 13, Польща — 19, Угорщина — 38). Індекс Хірша становить 159 (тобто, серед статей, опублікованих українськими вченими, є 159 статей, кожна з яких процитована 159 раз). Висновки очевидні.

У 2014 році загальна кількість статей, опублікованих науковцями Академії, становила майже 23,5 тис., з яких традиційно близько 30 % складають статті у закордонних виданнях.

Націленість на європейську інтеграцію зумовлює необхідність підвищення стандартів якості періодичних видань та наукових публікацій зокрема.

Отже, перед видавцями постає необхідність покращення конкурентоспроможності власних видань та потреба у побудові чіткої стратегії щодо подальшого їх функціонування.

На сучасному етапі розвитку наукової комунікації редакції наукових журналів зацікавлені в тому, щоби їхнє видання було проіндексовано міжнародними базами даних, передусім, в Thomson Reuters та в SCOPUS. Публікації у виданнях, що не включені до міжнародних наукометричних баз, фактично не мають шансів дійти до світової наукової спільноти. Звичайно, домогтися включення журналу до баз даних складно, але й нічого неможливого в цьому немає. Критерії для журналів відомі, не буду зайвий раз наголошувати на всіх. Лише зазначу, що обов'язковою умовою індексації в наукометричних базах даних є наявність ISSN (Міжнародний стандартний номер серіального видання), а вельми бажаною — наявність DOI (цифровий ідентифікатор об'єкта), які не надаються без стабільного функціонування веб-ресурсу журналу з певним структурованим вмістом.

На сьогодні установами Національної академії наук України здійснюється випуск понад трьохсот назв періодичних видань —

журналів, збірників наукових праць, альманахів, часописів тощо. Це близько 14 % від загальної кількості наукової періодики України.

Серед них 91 журнал, співзасновником яких є НАН України як юридична особа, а саме: 86 наукових журналів, 1 реферативний журнал «Джерело» у чотирьох серіях (кожна з них, відповідно до чинного законодавства, зареєстрована як окреме видання) та єдиний академічний науково-популярний журнал «Світогляд». Також НАН України як юридична особа входить до складу співзасновників 42 збірників наукових праць.

Окрім цього, наукові установи НАН України мають право започатковувати періодичні видання самостійно (без безпосередньої участі НАН України) та/або залучаючи до цієї діяльності установи іншого підпорядкування (МОН України, МОЗ України тощо, на сьогодні до такої співпраці залучено 109 сторонніх юридичних та фізичних осіб).

Моніторинг представлення в електронному просторі періодичних видань НАН України, проводиться систематизовано та є предметом постійної уваги Науково-видавничої ради.

Аналіз академічних наукових видань на предмет наявності в їх діяльності показників, що притаманні журналам європейських країн, показав наступне.

Входження періодичного видання до вітчизняних агрегаторів наукової інформації (бази «Україніка наукова», NASPLIB, «Джерело») не можна вважати достатнім представленням у електронному середовищі. Відповідно до вимог міжнародних наукомет-

ричних і реферативних баз кожне наукове періодичне видання повинно мати власний ресурс, скомпонований за усталеними правилами.

У 2014 році серед 87 наукових журналів НАН України свою особисту Інтернет-сторінку мають 53 видання, але у 20 з них це сторінка на ресурсах закордонних видавців, які здійснюють переклад і перевидання української наукової періодики англійською мовою. Найчастіше при цьому така періодика втрачає національну ідентифікацію: тобто з української наукової періодики стає періодикою зарубіжного видавця. Це призводить до формального погіршення національних показників і, відповідно, шкодить престижу вітчизняної науки.

Однією з проблем європейської інтеграції академічних наукових видань є мова статей. Обов'язкова умова діяльності провідного видання — наявність англійської версії метаданих до усіх статей, що надає можливість представити свої публікації світовій науковій спільноті.

Англійські метадані, принаймні у паперовій версії, надають усі 87 академічних журналів, 10 з цих журналів в Україні видають повнотекстові версії англійською мовою академічні наукові установи власними силами. Зарубіжні видавці перекладають і видають англійською мовою ще 21 журнал, два з яких — «Український біохімічний журнал» та «Вестник зоології» видаються в електронному вигляді. Ще близько 10 академічних видань розміщують статті англійською мовою на своїх сторінках у відкритому доступі. Тобто, на повнотекстові англійські видання серед журналів НАН України припадає близько 35 %.

Серед журналів НАН України, які перевидаються за кордоном англійською мовою, у БД Scopus присутні 16 видань. Серед видань НАН України, які видають академічні наукові установи власними силами, у БД Scopus присутні ще 5. Необхідно зазначити, що БД Scopus індексує понад 40 академічних журналів (понад 17 % від загальної кількості), щоправда, частина з них індексується не як журнали НАН України, а як журнали закордонних видавців.

Імпакт-фактор обрахований для 10 видань НАН України, які перевидаються за кордоном англійською мовою, та для «Журналу математичної фізики, аналізу, геометрії», який власними силами видає Фізико-технічний інститут низьких температур ім. Б.І. Веркіна НАН України. Також імпакт-фактор обраховується й для семи видань установ НАН України. Таким чином, цей показник обрахований для 8 % видань Академії.

Аналіз і узагальнення одержаних відомостей показують позитивну динаміку представлення журналів НАН України у мережі. Проте, аналіз діяльності академічних наукових видань вказує на необхідність зміни технології роботи більшості видань. Основним критерієм їх діяльності повинні бути такі, що визнаються світовою науковою спільнотою і за якими працюють закордонні видання провідних країн Європи та світу.

На жаль, з цими світовими вимогами досі не узгоджені вимоги ДАК України, що істотно ускладнює роботу і гальмує поступальний розвиток нашої наукової періодики, негативно позначається на її ефективності. Україні давно варто перейти від радян-

ської практики формального ранжування видань і складання їх дозволеного переліку до світової практики розширення відповідальності спеціалізованих вчених рад і рецензентів.

Отже, стратегічним завданням є активізація публікаційної активності вчених іноземними мовами, що дозволить підвищити ефективність інтеграції вітчизняних вчених у світову наукову спільноту. Одним зі шляхів вирішення цього завдання можуть слугувати кроки, спрямовані на вмотивування, стимулювання вчених до зарубіжних публікацій, на активніше впровадження іноземних мов у процесі підготовки наукових публікацій.

За ініціативою Науково-видавничої ради НАН України у 2004 р. у Національній академії наук України започаткована Програма підтримки журналів.

Мета Програми — сприяння у забезпеченні високого рейтингу вітчизняних публікацій у світі шляхом надання фінансової підтримки науковим і науково-популярним журналам НАН України для дотримання ними графіка виходу у межах року і забезпечення високої якості редакційно-видавничого опрацювання та поліграфічного виконання. Осучаснена версія Програми передбачає методично-консультативну та практичну допомогу академічним науковим періодичним виданням у доопрацюванні чи створенні належним чином облаштованих власних веб-ресурсів, а також в отриманні та успішному функціонуванні механізму цифрових ідентифікаторів.

Значну частину Програми складають журнали, що їх перевидають англійською

мовою провідні зарубіжні видавці наукової літератури, а також журнали гуманітарного профілю, та журнали, спрямовані на висвітлення ролі фундаментальної науки у впровадженні інноваційних розробок в Україні.

Програма здійснюється у межах виконання державного замовлення Національної академії наук України на підготовку та випуск видавничої продукції. Вона є єдиною формою безпосередньої комплексної підтримки періодичних видань у НАН України. На сьогодні за Програмою підтримки журналів НАН України ВД «Академперіодика» випускає 34 періодичних видання, а це становить близько 200 номерів на рік.

Як головна наукова організація держави НАН України dbaє про те, щоб увесь спектр наукових досліджень був забезпечений якісними національними виданнями, а на сучасному етапі — якісними електронними науковими періодичними виданнями, належним чином позиціонованими та конкурентоздатними у світовому інформаційному просторі. Досягнення цієї мети є зараз неможливим без наявності у наукового періодичного видання сучасного веб-ресурсу з грамотним англійським розділом та без входження до світових реферативних і наукометричних баз даних. На розробку цієї проблеми направлена робота ВД «Академперіодика» НАН України, як базової організації НВР НАН України. Ми лише на початку шляху, який передбачає осучаснення технологічних рішень, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, підвищення ефективності роботи більшості видань.

Викладене вище дозволяє зробити висновок, що в Україні, особливо у «неакадемічно-

му» секторі науки, наявні серйозні проблеми з власними науковими періодичними виданнями, зокрема щодо їхньої якості, відповідності міжнародним стандартам тощо.

На сьогодні українські науковці та установи продукують невиправдано велику кількість періодичних наукових видань, що спричиняє погіршення загального рівня видань, рівня окремих публікацій та нівелює цінність наукової праці. Це негативно позначається на ставленні до науки у суспільстві та на визнанні України як наукової держави у світі. Ілюстрацією цього є надзвичайно низька кількість журналів з імпаکت-фактором, низька кількість статей українських науковців, щороку опублікованих у зарубіжних виданнях (виняток становлять хіба що природничі науки в НАН України). Найбільш гіпертрофованою є ситуація з виданнями у сфері економічних, соціо-політичних і гуманітарних наук, у т. ч. і в НАН України, які часто мають описовий характер і, як правило, маловідомі за кордоном.

Отже, українська наукова періодика, щоби стати дійсно фаховою, потребує змін

на загальнодержавному, академічному, освітянському та інститутському рівнях.

Стратегічним завданням української науки повинно бути якісне та якнайширше представлення результатів вітчизняних наукових досліджень у сучасній формі, доступній світовій науковій спільноті, та у сучасних загальноновизнаних виданнях. Актуальною залишається проблема опанування та повсюдного впровадження сучасних видавничих та інформаційних технологій, використання можливостей віртуальних інформаційних ресурсів, організація електронних видань та представлення в електронному вигляді наявної паперової видавничої продукції.

Одним зі шляхів вирішення цього завдання можуть слугувати кроки, спрямовані на вмотивування, стимулювання вчених до зарубіжних публікацій, на активне використання іноземних мов у процесі підготовки наукових публікацій, на зростання більш широкого представлення вітчизняної періодики у світових інформаційних базах даних тощо.

НА ГРОМАДСЬКІЙ НИВІ

Так сталося у моєму житті, що в радянські часи я примусово був залучений до громадської (комсомольської) діяльності, а згодом сам активно включився до різних напрямів цієї діяльності.

Про деякі громадські ініціативи радянського періоду мого життя я вже згадував раніше. Тому тут наведу тільки окремі думки цю тему.

1965—1989 роки

Зараз, коли я пишу ці рядки, вже «канула в Лету» радянська дійсність з її фальшивими лозунгами та ідеологією, заляканими людьми, партійним керівництвом «всім і вся»... Я ніколи не думав, що ця тоталітарна система може так раптово рухнути, хоча вже десь у 1970-і ясно усвідомлював її приреченість — СРСР програвав науково-технічну революцію в світі, не витримував інформаційної облоги... Одна справа «усвідомлювати» і критикувати «на кухні», а інша — активно боротися з цією системою, як це робили «шестидесятники» — борці за незалежну Україну. Хоча я і не був людиною «системи» в повному розумінні цього слова, проте використовував її можливості для розвитку астрономічної науки в Україні і, нічого гріха таїти, для власної службової кар'єри. Цьому, зокрема, сприяла моя участь у роботі керівних комсомольських органів.

У 1965 р. я був обраний секретарем комсомольської організації ГАО АН УРСР (під час навчання в аспірантурі в 1962—1964 рр. я відмовлявся від цієї роботи, посилаючись на зайнятість, коли ж закінчив аспірантуру — аргументів не стало), а вже 1966 року мене як

одного з наймолодших в Україні кандидатів наук обрали (без моєї попередньої згоди!) до складу ЦК ЛКСМУ. Від 1966 до 1974 року я регулярно брав участь у пленумах ЦК ЛКСМУ та з'їздах ЛКСМУ. Завдяки цьому познайомився з «комсомольською верхівкою», котра пізніше переросла у партійну і стала «владною» в Україні (Ю. Єльченко, О. Капто, А. Корнієнко, Г. Ревенко, А. Гіренко, К. Масик та ін.). Приходилося виступати на комсомольських зібраннях (пленумах ЦК та ін.). Але у організаторів цих заходів завжди була морока зі мною, бо я завчасно не подавав для контролю повного тексту мого виступу, а користувався тільки тезами.

Комсомол завжди був під контролем Комуністичної партії і на пленумах ЦК ЛКСМУ завжди був хтось з вищого партійного ешелону. Пам'ятаю зустріч з П.Ю. Шелестом (його круто посаджена лиса голова справляла велике враження на нас, молодих). Йшлося про комсомольські будівельні загони. Виступаючи на цьому пленумі, я дозволив собі не погодитися з широко розрекламованою практикою участі молоді в цих загонах, вказавши на випадки безгосподарності та марнотратства. В залі запанувала тиша... всі чекали реакції Першого. П.Ю. Шелест перервав мій виступ запитаннями і фактично схвалив мої зауваження щодо безгосподарності. Коли сталася відома зміна партійної влади (П.Ю. Шелеста було звинувачено у націоналізмі), відбулася зустріч В.В. Щербицького з комсомольськими лідерами. Потрапивши до їх числа, я мав нагоду зблизка побачити і почути нового Першого

секретаря ЦК КПУ. В.В. Щербицький — інтелігентний, гарно одягнений чоловік — говорив з нами довго і невимушено. Але з тієї розмови я чомусь нічого не запам'ятав. Йшлося про роль комсомолу у вихованні молоді і стандартні рекомендації партії з цього питання. Взагалі мені комсомольська робота завжди здавалася занадто заорганізованою, безініціативною з боку самої молоді, шаблонною з боку гвардії комсомольських діячів. Тому я прагнув знайти для себе конкретну справу, якою для мене стала комісія з міжнародних зв'язків Республіканської ради молодих вчених при ЦК ЛКСМУ та Президії АН УРСР. Використовуючи можливості БММТ «Супутник», я став організовувати спеціалізовані групи молодих науковців для поїздок в інші країни. Першою для мене була поїздка до Угорщини в 1966 р., а в наступному році я організував поїздку молодих астрономів України до Чехословаччини з метою участі в Генеральній асамблеї МАС. Це були надзвичайно цікаві та корисні у всіх відношеннях подорожі до «зовсім інших», хоч і соціалістичних країн. А в 1970 р. я вперше виїхав у складі групи молодіжного туризму до капіталістичної Англії.

Завдяки цим поїздкам та участі у міжнародних з'їздах МАС, спілкуванню з цікавими людьми я вже в кінці 1960-х почав значно інакше сприймати весь світ і «радянську дійсність», котра так міцно тримала нас у своїх руках. В середині 1970-х я поступово відійшов від активної громадської роботи, зосередившись на науковій роботі. На початку 1980-х СРСР пережив серію «великодержавних» похо-

ронів — Л. Брежнева, Ю. Андропова та К. Черненко. З приходом до влади нового «генсека» М. Горбачова розпочалися довгождані зміни в політичному і суспільному житті. Це був так званий період «перебудови». Зараз, коли я пишу ці рядки, я вже більш тверезо оцінюю роль і можливості М. Горбачова у «перебудові тої тоталітарної системи». А тоді... ще була берлінська стіна, афганська війна, «керівна» роль КПРС, влада КДБ. Тому промови М. Горбачова, його поведінка і походи «в люди» сприймалися як ковток свіжого повітря. Ми жадібно читали газети, слухали радіо, дивились телепередачі і... чекали кращих часів для «нашої держави». Я ніколи не гордився приналежністю до цієї держави, бо з дитинства знав її суть, а в 1960-і роки зрозумів, що її могутність має відношення тільки до військового комплексу. Умови праці та життя людей в СРСР у порівнянні з іншими країнами світу, в котрих мені пощастило побувати, говорили самі за себе. Думаю, що М. Горбачов був добре обізнаний з «капіталістичним способом життя» і його перевагами. Тому, щоб добитися хоча б якихось змін на краще в СРСР (тепер ми знаємо — він не думав про радикальні зміни), М. Горбачову була необхідна підтримка світової еліти, яка б сприйняла його тезу про «нове мислення».

З цією метою в Москві 14—16 лютого 1987 р. проходив міжнародний форум «За безядерний світ, за виживання людства». Я отримав персональне запрошення на цей форум від Є.П. Веліхова, з котрим був знайомий завдяки участі в програмі «Квазар».

Ця програма входила до спільних робіт АН СРСР та Міноборони СРСР, яку курирував Є.П. Веліхов.

Київ 127 Голошеево Главная астрономическая обсерватория академику АН УССР Яцкиву Я.С.

Комитет советских ученых «В защиту мира против ядерной угрозы» приглашает вас принять участие в работе международного форума ученых по проблемам радикальных сокращений и окончательного уничтожения ядерного оружия, который состоится в Москве 14—16 февраля 1987 г. Повестка дня форума, утвержденная международной инициативной группой ученых, включает рассмотрение следующих вопросов:

- 1. Проблемы радикальных сокращений ядерных вооружений как шаг к их окончательному уничтожению.*
- 2. Ядерное разоружение и проблемы европейской безопасности.*
- 3. Ядерное разоружение, стратегические обороны и договор по ПРО.*
- 4. Запрещение ядерных испытаний.*
- 5. Проект глобальной открытой науки.*

Начало работы форума 14 февраля в 9.00 в Конгресс-зале гостиницы «Космос». Регистрация участников с 8.00 в фойе. Расселение иногородних участников в гостинице «Россия» с 12 февраля. По всем вопросам просьба обращаться в оргкомитет форума к ученому секретарю КФМН Е.Ф. Лощенковой, телефон 3333311.

Председатель Комитета советских ученых «В защиту мира против ядерной угрозы»

Е.П. Веліхов
академик

На форум зібралися представники різних професійних, громадських та релігійних організацій, діячі науки і культури з більш ніж 80 країн світу. Спочатку на форумі працювали різні секції, а потім у Кремлі відбулося пленарне засідання та прийом за участю М. Горбачова. Я входив до складу секції з проблем радикального скорочення ядерного озброєння, якою керував Є.П. Веліхов.

Дискусія, яка проходила на цій секції за активної участі багатьох відомих вчених світу, в тому числі А.Д. Сахарова (це був його перший публічний виступ у Москві з часу його заслання до Нижнього Новгороду), була надзвичайно цікавою для мене, бо тут наводилися аргументи і факти, котрі не були широко відомі. Наприклад, що СРСР володіє понад 500 сховищами шахтами з стратегічними ракетами, що альтернативи скороченню ядерного озброєння немає та ін.

Цікавою була доповідь академіка Б. Раушенбаха про гіпотетичні системи СОІ, які можуть воювати одна з одною. Всі присутні (особливо журналісти) з нетерпінням чекали виступів А.Д. Сахарова. Мушу визнати, що ці виступи (а їх було три) не справили на мене очікуваного враження. Можливо, це пояснюється скромними ораторськими здібностями доповідача, або моєю неготовністю сприйняти основні тези А. Сахарова:

- світ повинен рухатися в напрямку конвергенції двох систем;
- система СОІ неефективна;
- перебудова, не дивлячись на певні успіхи, має перекося і т. д.

Найбільш зрозумілим було звернення А.Д. Сахарова:

«Як громадянин СРСР, я звертаюся до уряду з вимогою забезпечити громадянам СРСР свободу вибору місця та країни проживання...»

Я закликаю країни Заходу допомогти М. Горбачову в проведенні реформ. Економічне вимотування заважає перебудові...»

Тільки пізніше після виступів А.Д. Сахарова в пресі та на засіданнях Верховної Ради СРСР я зрозумів, якою чесною, мужньою та далекоглядною була ця людина.

Особлива увага на засіданні секції приділялася проблемам контролю за ядерними випробуваннями, налагодженню системи взаємної довіри та ролі вчених у припиненні гонки озброєнь. Тут вперше я взяв про Красноярський радар і порушення СРСР договору ПРО, секретні плутонієві заводи в СРСР та багато іншого «секретного» для радянського громадянина, але добре відомого закордонним вченим.

16 лютого 1987 р. у Великому Кремлівському палаці на пленарному засіданні виступив Генеральний секретар ЦК КПРС М. Горбачов. Промова М. Горбачова на присутніх (і на мене) справила велике враження. Ейфорія, здається не охопила тільки Г. Гріна (Велика Британія), котрий, виступаючи після М. Горбачова, сказав: *«... я вже людина похилого віку і мушу говорити правду і тільки правду... Перебудова в СРСР мені здається чимось ефемерним, бо справжня перебудова — це процес довготривалий і обумовлений ментальністю нації...»*

Але ці слова не вплинули на загальний піднесений настрій, який панував у залі,

а потім і на бенкеті. Тут не відчувалося, що в державі відбувається «антиалкогольна кампанія, а на прилавках магазинів пусто...». М. Горбачов виголосив на бенкеті короткий тост і з чаркою в руці підходив до декотрих столів. Мені пощастило бачити його біля сусіднього столика, за яким сидів хтось з Європарламенту.

Лаконічною мовою повідомлення ТАРС ці події висвітлені таким чином:

«Зустріч відкрив голова Комітету радянських учених на захист миру, проти ядерної загрози академік Є.П. Веліхов. Потім виступали представники професійних зустрічей форуму: від учених-медиків і лікарів — професор Гарвардського університету Б. Лаун (США); від учених-природознавців — професор Принстонського університету Ф. фон Хіппель (США); від ділових кіл — президент Італо-радянської торгової палати Р. Оссола; від політологів — директор Інституту проблем безпеки Е. Бар (ФРН); від релігійних діячів — митрополит Павел Мар Григорій (Індія); від діячів культури і мистецтва — письменник Г. Грин (Великобританія); від руху «Генерали за мир і роззброєння» — адміністратор західної групи «Генерали за мир і роззброєння» генерал М. Харботтл (Великобританія); від зустрічі «Екологи за мир» — головний редактор журналу «Захист природи» В. Нейков (Болгарія).

З промовою до учасників зустрічі звернувся М.С. Горбачов. Промова була вислухана з великою увагою і супроводилась оплесками.

В зустрічі брали участь кандидат у члени Політбюро ЦК КПРС, секретар ЦК КПРС О.М. Яковлев, секретарі ЦК КПРС А.Ф. Добринін, В.А. Медведев.

Під час прийому М.С. Горбачов жваво обмінювався думками з доктором Т. Тейлором (США), депутатом бундестагу від партії «зелених» П. Келлі (ФРН), письменником і кінодіячем П. Устіновим (Великобританія), кіноактором М. Мاستрояні (Італія), генерал-майором у відставці Г. Бастіаном (ФРН), головою ради директорів «Пепсіко, ІНК» Д. Кендаллом (США), президентом об'єднання промислово-торгових палат ФРН О. Вольф фон Амеронгеном, ученим О. Натаном (Данія) та іншими учасниками форуму.

З гостями також відбулися розмови А.А. Громико, Є.К. Лигачова, М.І. Рижкова, Е.А. Шеварднадзе, О.М. Яковлева, А.Ф. Добриніна, В.А. Медведева.

Прийом пройшов в атмосфері дружеськолюбності, невимушеності і відвертості».

Проблема «перебудови» не сходила з сторінок газет. Вона набула характеру звичайної «кампанії» — розроблялися заходи, готувалися звіти і т. д. Тут я нагадаю тільки 1988 рік — 1000-ліття з дня прийняття християнства в Київській Русі. Цей ювілей сприяв відродженню історичної пам'яті українського народу. Ідеї «шестидесятників» набували все більшої популярності в УРСР.

1990—1991 роки

У кінці 1989 і на початку 1990 років розбурхалося море виборчої компанії до Верховної Ради УРСР. Ще існував радянський режим, ще трудно пробивалися паростки нового, але... вже запахло грозою. Комуністичні лозунги ставали все менше популярними. Мітингова демократія набирала все більшої сили. Йшло висування канди-

датів у народні депутати УРСР. Цей процес не оминув і ГАО. Серед найзаядліших «критиканів» всіх і вся були Адам Юхимук (після скандалу в АН УРСР переведений на роботу в ГАО), Леонід Шульман, Олександр Мороженко та інші. Діставалося і мені як директорові ГАО і «людині системи», як мене характеризував Л. Шульман. У цьому була доля правди — я старався використати цю систему як тільки міг для розбудови ГАО. Нічого гріха таїти, і академіком я можливо не став би, не будучи «людиною системи». Я добре знав долі тих, хто не йшов у ногу з системою, бо ще в 1960 роки чув про І. Світличного, І. Драча, І. Дзюбу та інших «шестидесятників». Мене в ті часи рятувало те, що я був представником точних «деполітизованих» наук.

Тому коли в ГАО висунули кандидатами в депутати Л. Шульмана і А. Юхимука, я вирішив також балотуватися по Голосіївському виборчому округу. Відверто кажучи, я переоцінив свій вплив на колектив ГАО і не підготувався до цієї справи. Мені здавалося, що всі знають, що практично може зробити Шульман чи Юхимук і що зробив чи роблю я і цього достатньо. Збори в ГАО проходили бурхливо, в два тури. В результаті я програв — кандидатом в народні депутати був обраний А. Юхимук. Тепер, коли я пишу ці рядки, я зовсім по-іншому оцінюю цю передвиборну суєту. А тоді... Мені було боляче усвідомлювати, що мене, котрий так багато (здавалося мені!) зробив для ГАО, колектив не підтримав. Це був гіркий, але корисний урок.

Напевно, про цю справу дізналися мої колеги з Київського відділення ВАГО і вирішили висунути мене кандидатом в депутати по Артемівському виборчому округу м. Києва. Після декотрих вагань, я дав згоду та оформив відповідні документи.

Після реєстрації я дізнався, що нас виявилось більше 10 на одне місце. Серед кандидатів були такі відомі прізвища у рухівських колах як Лариса Скорик, Дмитро Поїзд та інші.

Я віднісся до справи виборів скоріше як науковець, а не як політик, який прагне, щоб його обрали. Мені було вкрай важливо відчувати дух часу, зрозуміти настрої людей і самому визначитися в цей історичний момент. Моє звернення до виборців відображало ці мої почуття.

ЗВЕРНЕННЯ

**кандидата у народні депутати
Української РСР по артемівському
виборчому округу № 1 м. Києва**

**ПОЧЕМУ Я РЕШИЛ БАЛЛОТИРОВАТЬСЯ
В НАРОДНЫЕ ДЕПУТАТЫ**

Свой выбор в жизни я сделал давно и он не зависит от избирательных кампаний. Это изучение Вселенной и ее взаимосвязанной частицы — планеты Земля.

И все же сейчас, когда наше общество вошло в критическую фазу развития, а политический климат играет немаловажную роль в признании приоритета общечеловеческих ценностей, я не могу стоять в стороне от происходящих событий.

Меня беспокоит:

— дестабілізація курсу на перестройку і розповсюдження різних форм екстремізму в нашій країні;

— переважання суб'єктивно-емоціонального, а не наукового управління країною і республікою;

— зростання екологічної катастрофи в планетарному і регіональному масштабах.

Якщо я буду обраний депутатом, я приложу всі свої сили, знання і досвід для управління складившимся положенням.

ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ И ПРИНЦИПЫ МОЕЙ ПРЕДВЫБОРНОЙ ПЛАТФОРМЫ:

1. Народный депутат — это профессия. Он избирается народом, выступает от имени народа и исполняет его и только его волю.

2. Думать, прежде чем разрушать. Не разрушать, пока неясно, что строить.

3. Не ждать, а работать.

4. Бедность — худшее из рабств. За чертой бедности нет свободы.

5. У общества, лишившего себя идеалов, нет будущего.

МОЯ ПОЗИЦИЯ ПО НЕКОТОРЫМ ВАЖНЫМ ВОПРОСАМ:

1. Истоки наших нынешних бед — в длительном насильном навязывании народу абстрактных принципов и идей, далеких от человеческой природы и нравственности, в отчуждении народа от власти и собственности.

2. Перестройка — это наш исторический шанс эволюционного (парламентского) обновления политической, социальной и экономической структуры общества.

3. Цивилизованное общество невозможно без развития духовного, научного и на-

учно-технического потенциала. Любому социальному эксперименту должно предшествовать тщательное научное обоснование и экспертиза.

4. Национальные конфликты — это стремление к восстановлению исторической справедливости в судьбах многих народов на фоне экономического и социального неблагополучия.

Я ВЫСТУПАЮ ЗА:

— первоочередное принятие декларации о государственном и экономическом суверенитете Украинской ССР как правовом фундаменте новой истинно демократической федерации;

— коренное изменение ныне действующей Конституции УССР (без шестой или ей подобных статей);

— полномочия Советов всех уровней (без оговорок и ссылок на партийную власть);

— приведение республиканского законодательства в соответствие с нормами международного права (без ограничения страны и места проживания);

— создание и развитие общественных и политических структур, отстаивающих общечеловеческие принципы и ценности (без препятствий в регистрации в установленном порядке);

— национальное возрождение украинской культуры и культур других народов, проживающих в Украине (без притеснений какой-либо из них);

— полную свободу предпринимательства, ограниченную только Уголовным кодексом и налоговой системой (безотносительно от форм хозяйствования);

— *создание в Украине новых наукоемких производств и реконструкцию существующих на основе ресурсосберегающих экологически чистых технологий (без превышения технической нагрузки критического уровня);*

— *создание системы экологического контроля среды обитания с помощью наземных и космических средств (без ограничений на экологическую информацию);*

— *ликвидацию всех преимуществ и льгот (единственная льгота — оплата по труду) и повышение размеров минимальных зарплат, стипендий и пенсий в зависимости от индекса цен (несмотря на экономические трудности);*

— *преимущественное развитие фундаментальных исследований в Академии наук УССР и их целевое финансирование (равно как и культуры, и здравоохранения) из бюджета республики (без вмешательства ведомств в деятельность АН УССР).*

Все остальные пункты моей программы — это указы моих избирателей, которые прямо или косвенно относятся к сфере моих профессиональных интересов.

4 березня 1990 року відбулися перші «справжні» вибори до Верховної Ради УРСР.

Як і слід було очікувати, вибори я програв, але був мій і «виграш» завдяки:

— зустрічі з виборцями в КВІРТУ, Вищий партійній школі, та інших установах м. Києва;

— спілкуванню з новим поколінням українських політиків, які рішуче рвалися до влади;

— поступовому розумінні того, що відбувається у нашому суспільстві.

Я навіть був приємно здивований, що практично не займаючись агітацією, я виявився за кількістю поданих за мене голосів десь посередині списку кандидатів у народні депутати України по Артемівському виборчому округу № 1... Пізніше я не раз зустрічався з Ларисою Скорик яка стала народним депутатом від цього округу, і згадував передвиборні баталії початку 90-х років. Сьогодні, коли я пишу ці рядки, «згасла зоря» Л. Скорик, як політика, а всі ці події сприймаються з позицій перехідного історичного періоду життя СРСР. Це були перші розкати майбутньої «помаранчевої» революції.

Після виборів до ВР УРСР події на суспільному та державному рівнях в Україні починають розгортатися дуже швидко:

16 липня 1990 року. Верховна Рада УРСР прийняла Декларацію про державний суверенітет України. Набирає сили рух за незалежну Українську державу. Створюються нові державні та громадські організації. При АН УРСР засновано Комітет науки і культури для зв'язків з українцями за кордоном (КНК). Як голова КНК разом з колегами з України та поза її межами я почав активну діяльність, підсумки якої подано в книзі «Наука і культура України: долаючи кордони».

27 травня — 8 червня 1991 року. Україна як член ООН стала незалежним від СРСР членом Комітету ООН з мирного використання космічного простору. МЗС УРСР мене було призначено головою української делегації на засіданні цього комітету, яке проходило 27 травня — 8 червня 1991 року в м. Грац, Австрія.

19 серпня 1991 року. Під час перебування в Австрії (з'їзд Міжнародного союзу геодезії та геофізики) я дізнався про переворот у Москві та прихід до влади ГКЧП. Повернувшись до Києва, відчув всю драматичність ситуації. Намагався її зрозуміти, ще сподіваючись на можливість поступової еволюційної зміни в СРСР та можливість рядових членів партії вплинути на хід подій. Тому 20 серпня розповсюдив свою заяву до партійних органів, в якій зокрема було сказано:

«Події останніх днів переконали мене в тому, що в центральних органах КПРС діє багато злочинних, нечесних та користолюбивих людей — прибічників тоталітарної системи управління державою. Моя совість не дозволяє мені підтримувати ні морально, ні матеріально ці органи. Тому пропоную в знак протесту проти дій центральних органів партії в період антиконституційного перевороту провести збори парторганізації, на яких:

а) осудити дії секретаріату ЦК КПРС під час перевороту;

б) виказати недовір'я керівництву ЦК КПУ за непринципові та нерішучі дії під час перевороту;

в) домагатися створення незалежної від КПРС Комуністичної партії України;

г) припинити виплату членських внесків до керівних органів партії;

д) домагатися партійного розслідування дій керівних органів партії, партійної преси під час перевороту;

е) закликати всіх комуністів ГАО АН УРСР до активної роботи заради побудови нашої демократичної держави та розвитку науки».

А вже 23 серпня 1991 року в знак протесту проти дій центральних органів партії в період перевороту я припинив своє членство в КПРС.

24 серпня 1991 року. Україна розпочинає новий відлік своєї історії і стає незалежною суверенною державою. Це була надзвичайно радісна (і разом з тим тривожна) подія для багатьох людей, які роками мріяли про незалежність української держави. Особлива роль у всьому тому, що відбулося та продовжувало відбуватися, належала українській інтелігенції, зокрема «шестидесятникам».

14—15 вересня 1991 року. Відбувся перший форум інтелігенції України під головуванням О. Гончара та І. Драча. Я мав честь бути його учасником та виступати на ньому. Відчувався дух змін у суспільному житті України.

У 1990 роки за ініціативи вченого-філософа Мирослава Поповича на телебаченні проходила цікава українознавча програма «Свічадо», в якій я регулярно брав участь. У моєму архіві і досі зберігаються численні листи від слухачів цієї програми (з подяками, критикою та пропозиціями). Дещо пізніше Мирослав Попович сформулював три принципи, які повинні бути «святими» для нас, нині сущих:

перший — суверенітет та незалежність України;

другий — демократія;

третій — соціально-орієнтована політична влада в умовах ринкової економіки.

1 грудня 1991 року. Відбувся перший Всеукраїнський референдум з одним історичним запитанням: «Чи підтверджуєте Ви Акт

Виступ на відкритті конкурсу науково-популярних статей, м. Київ, 2005 р.

проголошення незалежності України, прийнятий Верховною Радою України 24 серпня 1991 р.» У голосуванні взяло участь 84,18 відсотків від загальної кількості включених до списків. «Так, підтверджую» — проголосувало 90,32 відсотка від числа тих, хто взяв участь у голосуванні.

Відбулися також вибори Президента України. До виборчого бюлетеня включено 6 кандидатів (Б. Гриньов, Л. Кравчук, Л. Лук'яненко, Л. Табурянський, В. Чорновіл, І. Юхновський). Президентом України було обрано Леоніда Макаровича

Кравчука (61,59 відсотів від числа тих, хто взяв участь у голосуванні) — колишнього партійного функціонера, якому доводилося воювати з «шестидесятниками».

Але треба визнати, що йому — першому Президенту України Л.М. Кравчуку — належить визначальна роль у дезінтеграції СРСР, створенні Співдружності Незалежних Держав (СНД) та здійсненні перших кроків у формуванні незалежної держави — України.

1992 — і донині

Відшуміло багато неординарних подій в історії СНД та України, зокрема по-різному експерти оцінюють сьогодні ці перші роки нашої незалежності, а також другі президентські перегони 1994 року, історичні події 2004—2005 та 2013—2014 років. Напевне, цей шлях необхідно було пройти, щоб вижити та зміцнити. Сьогодні виявилось, що найбільшою загрозою для України є неефективність та корупція влади, цинізм та споживацтво більшості членів нашого суспільства. Витримати і «не продатися» у ситуації, що склалася в Україні (особливо за часів президентства В.Ф. Януковича) було дуже важко. Але терпіння народу увірвалося... і відбувся Майдан — друге народження України.

Усі ці роки я намагався зробити щось корисне для України, для Академії наук та ГАО зокрема. Чи вдавалося це мені — судити вам. Моїм кредо було і залишається: «Неможливе нині завдяки наполегливій системній праці стає можливим завтра». І багато що стало можливим завдяки моїм ініціативам.

А працювати приходилося і приходиться у складних умовах масового ідеологічного наступу на Українську державу (і зовнішнього, і внутрішнього), фінансово-економічних обмежень, воєнної агресії і т. ін.

м. Київ, 2013 р.

Шановні члени Комітету!
Шановні колеги!

Зважаючи на обмаль часу, я передаю текст мого виступу «Стан та перспективи науково-видавничої діяльності» В.П. Семиноженку та Л.М. Гриневич. Якщо залишиться одна—дві хвилини, то я прокоментую це питання. А зараз хочу зробити два загальних зауваження:

1. У державі, в якій немає поваги до думки колективу науковців, до пропозицій громадських наукових організацій і навіть до рішень Комітету ВР з питань науки та освіти, немає майбутнього ні для розвитку науки, ні для прогресу суспільства.

Про це я заявляю у зв'язку з рішенням Уряду України за пропозицією МОНмолодьспорту України підпорядкувати Кримську астрофізичну обсерваторію (КраО) — одну з найбільших обсерваторій Європи — Київському національному університету України імені Тараса Шевченка (КНУ). Все це відбулося всупереч волі колективу КраО, з незгодою з цим рішенням астрономічної спільноти України, Росії та інших країн світу.

Я вчора на цю тему мав розмову з міністром Д.В. Табачником... Розмовою це важко назвати, оскільки міністра неправильно інформували щодо бажання колективу КраО перейти до КНУ. На мою пропозицію

Виступ на засіданні Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, м. Київ, 2013 р.

перевести КраО до НАН України прозвучала досить дивна відповідь щодо скромних можливостей НАН України і значний потенціал КНУ. Мене дивує і позиція КНУ, який, до речі, не надав реальної підтримки розвитку своїй обсерваторії (АО КНУ), а береться за масштабну справу.

2. Волею долі мені разом з присутнім В.Г. Кременем прийшлося займатися проблемами науки на загальнодержавному рівні у 2000—2001 рр. Готуючись до сьогоднішньої зустрічі, я переглянув архів тих років і знайшов два документи:

- Проект доповіді Президента України на сесії ВР України «Науково-технічний потенціал України».

- Стаття, написана мною разом з Б. Малицьким та С. Бубликом про трансформацію наукової сфери України у 1990 роках минулого століття.

Я передаю ці матеріали Вам, Ліліє Михайлівно, і відверто заявляю, що зараз у н/т сфері України все стало набагато гірше.

І. Гук (Австрія) та Я. Яцків під час зустрічі зі школярами, м. Галич, 2002 р.

Тепер щодо основної теми мого виступу, то суть її така — нам необхідно входити у наукометричні бази світу зі своїми публікаціями, підвищувати їх рівень та домогтися сприяння держави у цій діяльності. Наприклад, сьогодні в НАН України видається біля 90 наукових журналів, близько 30 з них видаються або перевидуються англійською мовою та більшість з них має імпаکت-фактор. Звичайно, це ще не так багато, як хотілося б. Але якщо взяти періодичні видання МОН (та університетів), то у деяких з них рівень досить низький, а імпакт-фактор мають 1 чи 2 з декількох сотень таких видань. Є над чим працювати всім нам разом, щоб бути достойно представленими у цьому конкурентному науковому світі.

Я намагався допомагати новому поколінню українців, які народилися вже в роки незалежності і позбавлені того «комплексу меншовартості», властивого поколінню людей радянського періоду, беручи участь в роботі Малої академії наук та інших освітянських організаціях.

Мушу визнати, що на моїй громадській ниві були і невдатні епізоди. Серед них і намагання у 2005—2006 рр: переконати Президента України В.А. Ющенка у необхідності реформи наукової галузі України (була підготовлена відповідна Концепція, але РНБО її не схвалила), вплинути на позицію прем'єр-міністра України Ю.В. Тимошенко як її офіційного радника в сфері інновацій (але вийшло навпаки — робота технопарків була загальмована).

У 2008 році була спроба створити «Український блок» як впливову патріотичну політичну силу, яка б об'єднала всіх небайдужих до долі країни і нації, відновила в суспільстві авторитет державницьких сил і стала провідною силою в здобутті реального суверенітету Української держави. Серед лідерів Блоку були відомі державні та громадські діячі — С. Хмара, Ю. Шухевич, В. Василенко та ін. Не вийшло...

А потреба у єднанні всіх патріотичних сил в Україні досі існує. На цьому шляху

особливу роль має відігравати інтелігенція, в т. ч. і наукова.

І все таки я хочу завершити цей розділ книги на позитивній ноті. Сьогодні Україна, як ніколи, в умовах зовнішньої загрози намагається об'єднатися. На наших очах народжується справжня українська нація. Влада та спільнота в цілому прагнуть дати відсіч зовнішній агресії, здійснити реформи та стати повноправним членом Європейського співтовариства.

Сподіваюся, що на цьому шляху ще буде і для мене робота.

СЛОВО ПРО РІДНИХ ТА ДРУЗІВ

У РОДИННОМУ КОЛІ

В першій частині цієї книги я вже коротко представив історію роду Мандичів—Яцківих (у Західній Україні було прийнято писати через букву «о» — Яцкових). Більшість старшого покоління цього роду відійшло у Вічність. Я часто згадую їх добрим словом. Вони жили і важко працювали у складні часи ХІХ та ХХ століть, а все ж зберегли сімейні традиції та любов до рідного краю.

ПЕРШЕ КОЛО — МАНДИЧІ ТА ЯЦКІВИ СТАРШІ

Моя бабуся, **Ганна (Анна) Мандич** (з роду Росоловських), народилася у 1880 році, а померла у 1958 році. Я її пам'ятаю вже старенькою, десь 1942 року під час німецької окупації. Оскільки мій дід, Микола Мандич, помер у США (м. Рочестер) десь у 1930-і роки, то весь тягар підтримки сімейного життя дістався бабусі. У сім'ї Мандичів було три дочки та один син. Сім'я мала декілька моргів землі та невелике господарство. Як мені тоді здавалося, авторитет бабусі Анни був беззаперечний.

Моя мама, **Агафія Миколаївна Яцків** (Мандич) (1909—1975), — одна з трьох дочок сім'ї Мандичів—Росоловських. В с. Данильче її звали Гаською і казали, що вона була найвродливішою та найдобрішою серед членів цього роду. Гаська гарно співала та брала участь у різних громадських заходах цього прикарпатського краю. Вийшовши заміж за юнака з великої (та багаті за мірками того часу) родини Яцківих з с. Жовчів, Агафія напружено працювала на своїй, а потім

Kennort Miejsce okazji (Miejsce wystąpienia)		PUKOW ПУКОВ	
Krajsh. Państwo Krajowe (Stwierdzenie powiat.)		BRZEGZANY Distrikt GALIZIEN Область (Облгг)	
Kannummer Poniższy numer (Numer rozpoznawczy)			
Gültig bis Ważna do (Ważna do)			
Name Najmiejscze (Nazwisko)			
Geburtsname (b. Ehefrau) Długość imienia (y ostatni) (Nazwisko panieńskie u mężatek)			
Vorname Imię (Imię)			
Geboren am Narodził się dnia (Urodzony (a) w dn.)			
Geburtsort Miejsce narodzenia (Miejsce urodzenia)			
Krajsh. Państwo Krajowe (Stwierdzenie pow.)			
Land Kraj (Kraj)			
Beruf Zawód (Zawód)			
Religion Wiara (Wyznanie)			
Volkzugehörigkeit Narodowość (Przynależność narodowa)			
Besondere Kennzeichen Osobne oznaczenia (Szczególne znaki rozpoznawcze)			
			
		Unterschrift des Kennkarteninhabers Długość imienia (y ostatni) (Podpis posiadacza karty rozpoznawczej)	
		den Ausstellungsbehörde Długość imienia (y ostatni) (Podpis sporządzającego)	

Посвідчення особи (Kennkarte) Анни Мандич

на колгоспній ниві, всі домашні турботи лягали на плечі бабусі Анни, в т.ч. і виховання внуків.

Мій батько, **Степан Пилипович Яцків** (1906—1984), генетично наслідуючи поведінку свого батька (а мого діда Пилипа), був надзвичайно трудолюбивою, малокомунікабельною та досить суровою за характером людиною. Він майже ніколи не хвалив нас з Орестом (моїм старшим братом), я не бачив його зі слезами на очах. Але мама колись казала мені, що коли помер їх перший син Остап, батько сховався у стайні і дуже плакав. Про смерть матері та батька я вже згадував раніше. Ми з Анною проводжали їх в останню дорогу у Вічність. Після похорону мами я отримав

від батька зворушливу записку з батьківською турботою про внука Діму.

Батьки поховані на цвинтарі в с. Данильче, могилу яких я намагаюся щороку відвідувати.

Пишу ці рядки і думаю, чи будуть цю могилу відвідувати наші внуки та правнуки? Стиль сучасного життя вносить свої корективи у поведінку молодого покоління, і традиції швидко забуваються.

ДРУГЕ КОЛО — МОЇ БРАТИ ТА СЕСТРИ

Брати Остап та Орест Яцків

Остап помер у молодому віці під час епідемії дифтерії і похований на цвинтарі в с. Данильче.

Добрий день Ярку
 Ганно і Віно, поздоровляю вас всіє
 новим роком, щасттям здоровям
 и многос літ прожити, А тобі Віно
 Бажаето 76,го році випитися вьона 5.
 виснагатю вам фотю куртки мобитисі
 дивим на Боду Гасю, до побаченя
 від Степан

Орест Яцків — випускник ЛПІ з батьками,
 с. Данильче, 1957 р.

Могила батьків у с. Данильче

Біля могили Ореста засмучена його дружина Ніна Яцків

Орест, мій старший брат, народився у 1936 році вже після смерті Остапа. На відміну від мене, з юнацьких років Орест був високим та струнким юнаком, слухняним та працьовитим, більше наслідуючи риси родини Мандичів. Я вже згадував раніше про студентські роки Ореста.

Після закінчення Львівської політехніки він працював у м. Пензі (до речі, здійснював проектування деяких конструкцій для космодрому «Байконур»), а потім че-

рез сімейні обставини переїхав у м. Прилуки Чернігівської області і працював в КБ пожежних машин спецпризначення. Орест прожив недовге, але досить насичене життя, раптово помер у 1983 році (за обставин, які досі не можу забути). Орест похований на цвинтарі в м. Прилуки.

У родині Мандичів—Яцківих була гарна традиція зустрічатися на свята («празники») та обговорювати всі поточні проблеми. Батько, як правило, в ці дні добре випивав, мама переживала, сварилася, але з року в рік все повторювалося...

У студентські роки я почав займатися фотографією і в цій книзі подаю декілька таких «любительських» фотокарток

Чимало з роду Мандичів—Яцківих ще й досі живуть і працюють на Прикарпатті та зберігають пам'ять про цю колись велику та шановану родину.

Сестри

Оскільки рідних сестер у мене не було, то близькими для мене стали двоюрідні сестри Оксана Поперека (Яцків), Катерина Юрків та Ганна Бойко (Горішна).

Ганна (Ганя) Горішна була і досі залишається тією особою, з якою асоціюється у мене рід Мандичів (її мати була рідною сестрою моєї матері).

Ми з дитинства і до сьогодні радо зустрічаємося.

Катерина (Катруся) Юрків — найстарша з чотирьох дочок рідної сестри мого батька Ярослави (Славки) та Володимира Юрківих. Катерина добре вчилася, отримала вищу освіту та довгий час була вчителькою математики у Жовчівській

Степан, Агафія, Орест,
Дмитро Яцківи;
Богдан Санагурський,
Михайло Мандич,
Іван Горішний,
с. Данильче, 1957 р.

Ганна Бойко з чоловіком Степаном, с. Данильче,
2004 р.

◀ З любимою сестричкою Ганею, с. Данильче,
1955 р.

Анна та Ярослав
Яцківи з родиною
Ганни та Степана
Бойко, с. Данильче,
2001 р.

Дачні етюди — Попереки, Яцківи та
В.С. Кислюк, с. Рожни, 2002 р.

середній школі. Зараз вийшла на пенсію та зберігає рідну батьківську оселю (для мене це знакове місце, бо тут під час німецької окупації знаходилася польова кухня і я, за дорученням якогось командира, що мешкав у нашому домі, ходив туди за їжею для нього).

Катерина Юрків добре знає історію с. Данильче та с. Жовців і допомагала авторам книг про ці села об'єктивно висвітлювати події давно минулих літ.

Оксана Поперека (Яцків) — представниця (на жаль, остання у першому поколінні) великої родини двох родів Яцківих (одного і того ж прізвища, але не пов'язаних близькими родинними узами). Її мати, Софія Яцків, — рідна сестра мого батька Степана.

Оксана разом з її чоловіком Михайлом Поперекою — випускником Львівської політехніки, визнаним знавцем хімічної промисловості та будівельних матеріалів—

Анна та Ярослав Яцківи з Ігорем Гуком та подружжям Данилейченків під час відвідування Літературно-меморіального музею Богдана Лепкого, м. Березани, 2001 р.

проживала та вчителювала на Донеччині. З цією надзвичайно гостинною сім'єю я познайомився десь у 1960 роки, відвідавши їх у м. Слов'янську. Потім ще за радянських часів, коли Михайла призначили на посаду заступника міністра Міністерства будівельних матеріалів УРСР, сім'я Попереків (Михайло, Оксана та їх дві доньки Світлана та Галина) перебралася до Києва. З того часу і до сьогоднішнього дня ми часто зустрічаємося, отримуючи задоволення від спілкування, спільних подорожей та праці на дачному господарстві поблизу с. Рожни, Київської області.

Поїздка до рідного села — завжди була великою подією для нас з Анною та на-

ших друзів. Деколи ми її використовували, щоб відвідати історичні міста цього краю — Почаїв, Березани, Галич та ін.

ТРЕТЄ КОЛО — ДІМА ТА КОЛОМІЙЦІ

Як я вже згадував раніше, від 1966 року наша сім'я мешкала у м. Києві — спочатку по вул. Хотівська дорога (зараз вул. Метрологічна), а потім від 1974 до 1988 року по вул. Анрі Барбюса. Тут поблизу була школа, до якої ходив Діма, та Республіканський стадіон, куди ми з Дімою ходили на зарядку.

Якось дуже швидко для мене промайнули ці роки. Досі у пам'яті збереглися епізоди спілкування з нашим сусідом —

Коломійці —
Михайло, Тетяна та
Євдокія, м. Київ

Весільне фото
Тетяни та Дмитра
Ячківих, м. Київ
1985 р.

Володимиром Євгеновичем Патонем — надзвичайно колоритною особою та великим цінителем полювання (з його любимою собакою пойнтером Беною). Діма так полюбив цю собаку, що незабаром (таємно від мене) у нашому домі з'явилася спаніель Аза. Мені Анна з Дімою обіцяли, що візьмуть всю турботу з собакою на себе... А в результаті сталося так, що я більшість вільного свого часу проводив з Азою на стадіоні. З часом з'явилася проблема, куди дівати потомство Азочки (я любив розказувати, як ми організовували їй кавалера і чим це закінчилося — поки я бігав за чимось до квартири, якийсь «дворовий рицар» зробив свою справу...). Потомство дарували друзям та колегам — Кондратюкам, Ємцям та ін.

Діма поступив та у 1985 році закінчив фізичний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. У студентські роки захопився туризмом, де познайомився зі своєю майбутньою дружиною Тетяною Коломієць. Її батько, Михайло Данилович Коломієць, походив з роду Коломійців із с. Устивиця Велико-Богачанського р-ну. Її мати, Євдокія Іванівна Коломієць (Лутай), була його землячкою. Михайло Данилович був військовим вертолітником, а його дружина — вірною йому помічницею у всьому та всюди.

Дуже вже кортіло молодят — Дмитру та Тетяні — одружитися у 1985 році, але змушені були почекати, поки ми з Анною не познайомимося з батьками Тетяни і не попросимо руки їх доньки. Так ми вперше відвідали с. Устивиця, де познайомилися з родиною Коломійців, стали близькими

друзями (я люблю розповідати, як проходили ці заручини). Потім було весілля...

Були сімейні радощі та хвилювання — народження Ганнусі у 1987 р. та Оленки у 1990 р. Дівчата росли, дорослішали, раділи зустрічам з дідами та бабусями.

Так вже сталося на цьому світі, що з ближнього чоловічого оточення родини Яцківих (Коломійців), крім Олександра Михайловича Коломійця, сина Євдокії Іванівни, мені випала честь (та і обов'язок) опікуватися жіночою половиною цього роду.

Трирічна Ганнуса з мамою та батьком, м. Київ, 1990 р.

Онучки з бабусями
та дідусем на дачі
в с. Рожни, 1996 р.

Оленка та Ганнуся з
батьками та бабусею
Анною на святі пер-
шого дзвоника у Ліцеї
КПІ, м. Київ, 2001 р.

У жіночому «полоні»
м. Київ, 2010 р.

Весільне фото Ганнусі та Олексія Данілових, м. Київ, 2010 р.

Оленка — випускниця НТУУ «КПІ» (з матір'ю та сестрою), м. Київ, 2014 р.

У 2010 році Ганнуся вже одружилася з Олексієм Даніловим і стала Даніловою.

А Оленка після закінчення НТУУ «КПІ» вже готова до нового життя.

ЧЕТВЕРТЕ КОЛО — БЛИЗЬКІ РОДИЧІ

Це дуже широке коло. Але є серед його представників цікаві особистості.

Вже більше 15 років я тісно спілкуюся та співпрацюю з Михайлом Падучаком — старшим сином Ганни Яцків (з родини старшої сестри Оксани Попереки (Яцків)). Михайло Романович закінчив Івано-Франківський медичний інститут, працював на різних медичних посадах, у ліхні часи заробляв на хліб по різних «заграницях», а зараз — головний лікар санаторію «Черче», до послуг якого мене завела моя хвороба ніг.

Спілкуюся з Михайлом, бо він щира від природи людина, добрий господарник та сім'янин. Разом з дружиною Надією Падучак (Шеремета) вони виховують тепер уже велику родину — два сини (Роман та Богдан), їх діти (у Романа — Софійка та Михась, у Богдана — Маргаритка та Надійка).

Тут, у родині Падучаків, я часто буваю. Ось і недавно повернувся після чудової зустрічі з цією великою родиною, сповненою поваги до традицій України — у всьому, навіть у іменах онуків. Тепер уже в їх другому колі є маленькі Надія Богданівна (як бабуса) та Михайло Романович (як дідусь).

Співпрацюю з Михайлом Падучаком на громадській ниві, зокрема, як я вже згадував, над проектом відбудови вили «Богданівна». Чи зможемо його реалізувати?

Я з приємністю пишу ці рядки і бажаю цій славній родині всіляких гараздів.

НАШОГО ЦВІТУ ПО ВСЬОМУ СВІТУ

Почну з родини Ігнатенко—Яцків.

Ніна Яцків (Ігнатенко) проживає у м. Прилуки. Ми майже сусіди (на відстані близько 100 км), тому часто зустрічаємося, спілкуємося та допомагаємо один одному.

Дочка Ніни та Ореста Яцківих — Оксана Мацане (Яцків), громадянка Латвії, проживає разом з родиною (чоловік — Вітя, діти — Владислав та Аня, внучки — Ванесса та Віолетта) у м. Ризі. Тут Оксана залишилася після закінчення Ризького інституту інженерів цивільної авіації. Отже,

Велика родина
Падучаків (в центрі —
глава сімейства
Михайло)

У Ніни Яцків — юві-
лей, (зліва направо:
Оксана Мацане,
Юрій Ігнатенко,
Ніна та Анна Яцківи,
Оксана Поперека
та я), м. Прилуки,
1995 р.

Ігор Яцків — мій племінник та віднедавна помічник в будівельних справах

А це — мої улюблені жінки Ніна Яцків та Оксана Мацане, м. Прилуки, 2004 р.

Тетяна, Дмитро та я з великою родиною Бойків та Горішних, с. Данильче, 1997 р.

це вже українсько-латвійська гілка нашого роду.

Брат Ніни, Юрій Ігнатенко, жив та працював у Ростові-на-Дону. Помер у 1998 році. Там залишилися нащадки роду Ігнатенків.

Ігор Орестович Яцків, 1963 року народження, продовжувач роду Ігнатенкових (Яцківих) — високий, здоровий та красивий чоловік (на жаль, як ліквідатор Чорнобильської аварії має проблеми зі здоров'ям). Але це не завадило йому мати дві дружини та дітей. Перша дружина Ігоря, Світлана Яцків, — успішна бізнеследі, разом з дочкою проживає у Санкт-Петербурзі.

Тепер декілька слів про родину Горішних—Бойко.

Я вже згадував раніше про батьків Ганни Бойко, у яких було три доньки — Марина (вже покійна), Ольга та Ганна. Ольга проживає десь на Донбасі і рідко відвідує рідний край. А в домі Ганни та Степана Бойко ми часто зустрічаємось. Їхній дім — для мене рідна домівка, коли я приїжджаю в с. Данильче.

З родини Мандичів в с. Данильче з сім'єю проживає Степан Мандич — мій двоюрідний брат, син Михайла Мандича — брата моєї мами. Добрий господар та продовжувач роду Мандичів.

А ще є далекі родичі, розкидані долею по всьому світі — у Великій Британії, США та інших країнах. Я з ними підтримував тільки епізодичні зв'язки, коли бував за кордоном. Але родинна пам'ять тісно пов'язує всіх нас. Ми радіємо зустрічам і допомагаємо один одному в скрутну годину.

Так усе відбувається в цьому світі. Одні відходять у Вічність, а інші — продовжують їх рід. Одні радіють у цьому житті, а інші — сумують за тими, кого вже немає з ними.

ДРУЖИНА — АННА ЯЦКІВ (НАЗАРОВА)

Я пишу ці рядки 8 березня 2014 року, згадуючи Анну у цей чудовий весняний день.

Анна була і залишається у моїй пам'яті як унікальна особистість. Раніше я вже згадував про те, як ми познайомилися, як одружилися та дещо про те, як жили...

Брати Назарови (другий праворуч стоїть батько Анни)

Маленька Анна з матір'ю та батьком, 1938 р.

Мама Анни Феодосія Назарова (перша ліворуч) з подругами

Анна з подругою Галею Проваторовою

Скажу відверто — це не було просте життя і навіть тоді, коли ще був з нами син Дмитро (Діма). Анна завжди мріяла про родинний затишок (мабуть, тому що його не було у її дитинстві): вона дружина — мати, господиня у домашньому крузі, а я — гарант, забезпечувач цього затишку. Але тут проявилися наші відмінності. По-перше, я був сповнений бажань діяти та перемагати, добиватися якомога швидше успіхів у роботі, відкладаючи родинний затишок на другий план. По-друге, я виховувався в українському, національно-орієнтованому середовищі, а Анна — у російськомовному, радянсько-центричному. У перші роки нашого спільного життя була палкою прихильницею цього «радянського» способу життя. Будучи вихованою на багатій російській культурі, Анна з через силу адаптувалася до нових умов (відразу зазначу, що з часом її погляди на навколишній світ змінювалися і ставали навіть більш радикальними, ніж мої). Все це так чи інакше відображалося на нашому спільному житті. Водночас мушу визнати (а це після смерті Анни я ще більше усвідомив), що все, чого я в житті добився, було б неможливим без Анни, без її терпіння, інтелекту та жертвовності.

Її дитинство

Народилася Анна 26 жовтня (на другий день після мого паспортного дня народження) 1937 року. Її дитинство важко назвати щасливим. Батько Іван Назаров — військовий, загинув у перші роки війни під Ленінградом (загинув на війні і його

Анна Назарова — третій курс ХМСІ

го три брати). Мати опинилася у досить скрутному становищі і під час війни, і у післявоєнний період масового голоду на Полтавщині. Анна не любила розповідати про ці часи, тому я не знаю всіх деталей цього періоду її життя.

Її університету

Анна завжди з радістю згадувала своїх подруг з 9-ї середньої школи м. Полтави (Віту Кравцову, Галю Проваторову та Ріту Соколовську), яку вони всі закінчили у 1955 році. Перша спроба поступити на філологічний факультет Харківського держуніверситету була невдалою, тому Анна поступила у 1956 році до Харківського ме-

Анна — лікар.

На звороті цієї фотокартки написано: «Самому дорогому в житті человеку — моей любимой, дорогой мамочке от Доци, мечтающей стать хирургом. Мама, благослови меня и моя мечта исполнится!»

дико-стоматологічного інституту. Тут вони вчилися разом з Галею Проваторовою, з якою Анна підтримувала близькі дружні стосунки до самої смерті Галі у 2010 р.

Протягом всього життя їх спільною гордістю та втіхою був Вадим Козаченко — син Галі, відомий естрадний співак.

Після закінчення інституту у 1961 році Анна почала працювати в Обласній стоматологічній поліклініці м. Полтави.

Я вперше зустрів Анну в домі Вікторії Кравцової і з того часу ми почали деколи зустрічатися. Як це було і чим закінчилося, я вже згадував раніше.

Весільне фото, м. Полтава, 1962 р.

---

29 липня 1962 року ми з Анною офіційно одружилися і почали сімейне життя.

Її безмежна любов до сина Діми

Анна залишалася в Полтаві у своїй «шевченківській» хаті (без опалення, без зручностей...), а я жив у гуртожитку АН УРСР в Києві. Щомісяця навідувався до Анни та Діми у Полтаву.

Згодом Анні необхідно було виходити на роботу та були проблеми зі здоров'ям Діми, тому ми відвезли його до бабусі Агафії у с. Данильче.

Діма з мамою...

... і татом

Там Діма на домашніх харчах набрав ваги (та сил) і згодом, коли ми переїхали жити до Києва, став активним учасником нашого спільного життя.

Перші київські роки Анни

У 1966 році Анна з Дімою переїхали до Києва в квартиру в домі на вул. Хотівська дорога (зараз — Метрологічна) поблизу ГАО. У цьому ж домі отримали квартири обсерваторські сім'ї Е. Яновицького та С. Майора, а також Я. Бялковського (з яким я познайомився дещо пізніше). Згодом в ГАО оселилися Кондратюки та Кислюки. Всі ці люди були (С. Майор та В. Кислюк

Бабуся Агафія з онуком, 1964 р.

Фотохроніка сімейного життя

Літня ідилія

Сім'я Яцківих та
Броніслава Зленко
на зимовій
прогулянці

відійшли у вічність) і залишаються нашими близькими друзями та порадиниками (див. розділ книги «У колі друзів»).

Квартира — це добре, але разом з нею навалилися проблеми — як купити меблі (в той час це було непросто, доводилося чекати черги), де здобувати їжу, як вла-

штувати Діму до дитячого садочка, де Анні знайти роботу і т.п. Поступово це якось владналося (не без конфліктів) і ми навіть знаходили час для відпочинку.

До нас часто приєднувалася подруга Анни (ще зі шкільних часів) Броніслава Зленко, яка працювала в Києві.

Її захоплення

Анна була різнобічною натурою і все ж на першому плані були звірі (собаки, коти та ін.), художня література, а згодом — вишивання.

Її подорожі

Зі мною, з друзями, а інколи і самостійно Анна відвідувала інші міста та країни. На відміну від мене, до цих подій вона відносилася дуже серйозно і під час підготовки,

Будуємо дачу разом з Азою

Улюблені «звірі»

З любимими чоловіками на морі

Суперстар

і в ході поїздки. Анна вела подорожні нотатки, збирала різні сувеніри з кожної подорожі. У нашому домі зберігаються всі ці записні книги, вони ще чекають можливого їх упорядкування. Тут я наведу тільки коротку інформацію про ці події її (чи нашого) життя.

1. НДР (Берлін, Потсдам), жовтень 1969 р.

Це була перша поїздка Анни за кордон (з числа тих поїздок молодих учених України, які я організував по лінії Комітету молодіжних організацій УРСР при ЦК ЛКСМУ). З цієї поїздки Анна привезла фотографію скульптурного бюсту Нефертіті з Державного музею Берліна, якою часто милувалася.

2. ЧССР (Прага), вересень 1989 р.

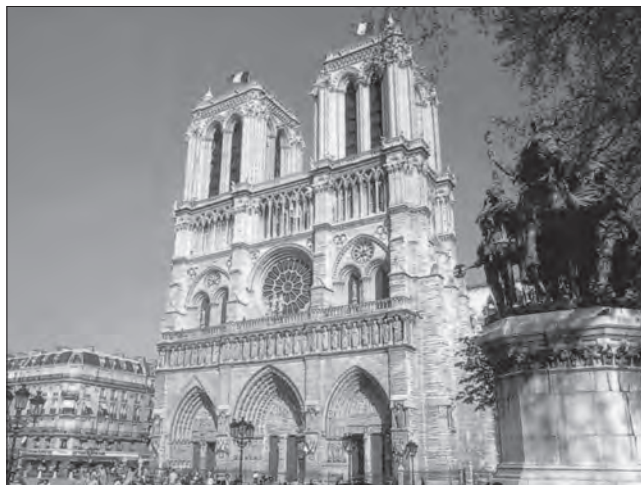
Анна була разом зі мною на засіданні Консультативної групи космічних агентств світу.

Ми працювали, а жінки розважалися.

3. Франція (Париж), квітень 1990 р.

Бюст Нефертіті
з Берлінського музею

Нотр Дам, Париж

Культурна програма
для дружин.
Анна в Празі

Громадяни Кале, (скульптор — О. Роден), Париж

Поки я засідав на Дирекції Міжнародної служби обертання Землі, Анна любилася видами Парижа та його унікальними музейними колекціями.

4. Японія (Токіо, Мідзусава, Моріока), квітень—травень 1991 р.

Це була фантастична (райдужна) поїздка до країни, де сходить Сонце, де живуть чудові люди, про яких я вже оповідав. Оскільки у мене тут було багато друзів та колег, то нас (Анну, Володимира Тарадія та Андрія Фінкельштейна) тут радо зустріли та пригощали.

5. Австрія (Відень), серпень 1991 р., жовтень 1993 р., жовтень 1999 р.

Веселка після зливи. Моріока, Японія

Нас зустрічають
К. Йокояма
з дружиною (перший
праворуч — Андрій
Фінкельштейн)

Коли я працював, Анна з Андрієм та
Володимиром милувалися Токіо

Так Анна відкривала Європу

Продовжувалося відкриття Європи разом з І. Гуком (перший ліворуч) та його колегами

Анна вперше була у Відні разом зі мною під час Генеральної асамблеї МГГС (про цю подію я вже згадував раніше). Потім була ще два рази.

6. Китай (Шанхай), вересень 1992 р.

Це було моє з Анною перше знайомство з цією такою різноманітною (з одного боку — прекрасні старовинні будівлі, а поруч — трущоби) та різнобарвною країною, яка зараз дивує весь світ. Я не знайшов фотокартки Анни у Шанхаї. А про те, що Анна була гостею Міжнародного симпозіуму IAU, а я працював і виступав, є свідчення (див. фото).

7. Швейцарія (Цюріх, Люцерн, Берн), квітень—травень 1996 р.

Використовуючи моє запрошення прочитати лекції в університетах Швейцарії, ми з Анною відвідали наших чудових друзів Людіга Отт та Олену Отт-Скоропадську.

8. Італія (Венеція), листопад 1999 р.

Друге відкриття Австрії. Анна разом зі мною та Л. Данилейченко

Третій раз у Відні разом з групою Інституту експериментальної онкології ім. Р.Є. Кавецького НАН України (в гостях у М. Припхана, сидить перший ліворуч)

IAU Symposium No.156

A. YATSKIV

UKRAINE

Гостьове посвідчення Анни

З Оленою Отт-Скоропадською, м. Цюрих, 1996 р.

З Людвігом Оттом, м. Цюрих, 1996 р.

Анна з колегами в
холодній Венеції

Анна — лікар, 2006 р.

На робочому місці

Основне місце роботи Анни — Інститут онкології МОЗ України. Мені часто говорили про Анну, відмічаючи її професіоналізм та турботу про людей. Її поважали пацієнти та колеги (Л. Трушкевич, В. Процик, В. Губська та ін).

Продовження буде...

*Якими я скажу тобі словами,
Що ти мені повік не одболиш.*

Ліна Костенко

Так, я думав продовжити розповідь про Анну у родинному колі та у колі друзів. Але доля розпорядилася інакше. Анна відійшла у Вічність 16 січня 2014 р. А я живу спогадами про неї...

У КОЛІ ДРУЗІВ

Хочу щиро признатися, що мені з Анною надзвичайно пощастило зустріти багато цікавих людей, які стали нашими близькими друзями. Я вже згадував моїх друзів студентських та аспірантських років у Львові та Києві, а також перших років життя у Полтаві.

Особливе місце у нашому з Анною сімейному житті займали та досі займають колеги та друзі полтавсько-київського періоду — Славінські, Корби, Сінческули, Булацени та Голубицькі. Серед них є також Інда Глаголева — колега моїх перших наукових пошуків, щира та близька подруга наших з Анною радісних та сумних подій, натхненниця багатьох спільних акцій у команді «Інда Глаголева, Алла Стойко (Мороз), Наташа Александрова та ін.». Інда — мати двох чудових дочок — Каті та Жені та внучок — Ніночки та Асі.

Анна та Ярослав Яцківи, м. Київ, 2011 р.

Зустріч з ветеранами
Полтавської гравіметричної
обсерваторії
(зліва направо: І. Дичко,
А. Гожий, В. Сінческул,
В. Баленко,
Я. Яцків, І. Богдан та
М. Панченко),
м. Полтава, 1986 р.

Катя, Інда та Женя Плаголеви з А. Яцків, м. Київ

Я. Яцків з І. Плаголевою

Я вдячний долі, що на своєму шляху зустрів Инду, радію нашим зустрічам і бажаю їй та її вже тепер великій сім'ї всіляких газдів.

З Ростиславом Кондратюком

На сторінках цієї книги я часто згадую Ростислава Кондратюка — людину багатьох чеснот, з якою йду трудовою та духовною стежками вже майже 40 років. На трудовій стежці з Р. Кондратюком були особливі періоди — *Терскольський*, перший та другий *Київські* та, нарешті, є сьогоднішня, коли ми вболіваємо за долю України та крок за кроком наближаємося до нашого фінішу у цьому такому непростому, але прекрасному житті.

З Р. Кондратюком та В.Тарадієм ми плануємо підготувати окрему книгу про Терскольський період нашого життя та діяльності. Щодо Київського періоду, то без Ростислава Романовича (як його з повагою величають) не обходиться жодна справа в ГАО як науковій установі, та Обсерваторії як місця проживання багатьох

День народження Р. Кондратюка (третій праворуч). В. Кислюк (другий ліворуч), Голосіїв, 2000 р.

Ярослав та Ніна Бялковські, м. Київ, 2000 р.

Ігор та Ольга Руденки, м. Київ, 2000 р.

сімей. Тут склалася також наша щира дружба з сім'єю Віталія Кислюка (його дружина Люба протягом багатьох років була помічником директора з господарських питань). Ми, «Кондратюки — Кислюки — Яцківи», часто зустрічалися та святкували різні події державного та сімейного життя.

Віталій Кислюк — випускник ЛПІ 1962 року, доктор фізико-математичних наук, відомий вчений з астрометрії та селенодезії. Я пишу ці рядки у дуже сумні перші майські дні 2014 року — 3 травня перестало битися серце мого друга та колеги Віталія Кислюка.

Так уже склалося, що впродовж декількох десятиліть нас з Анною пов'язували щирі та взаємоплідні відносини з деякими відомими в Україні родинами — Бялковськими, Пятницькими та Руденками.

Ця дружба (особливо її чоловічої половини) значно підсилюється завдяки спільним уподобанням, зокрема відвідуванням сауни. Ось вже понад 30 років щотижня

Тезій та Ніла Пятницькі, м. Київ, 2000 р.

кожного четверга ми зустрічаємося в сауні на одному зі спортивних об'єктів м. Києва. Ми — це команда «БББ» — Банне Братство Бабича, у якого є свій статут, розподіл обов'язків та розпорядок банного дійства. До певної міри для мене зустріч з членами «БББ» — це своєрідний відпочинок у «неформальному середовищі» та обмін інформацією про актуальні події.

Оце ми ще всі разом
зустрічаємо 2000 рік.
Кондратюки—
Кислоки—Бульби—
Бялковські—
Пятницькі—
Руденки—Яцків

Зустрічі завжди були
радісними (С. Смаль,
В. Скоробагатов,
Я. Яцків)

А дискусії були цікавими (Т. Пятницький, Я. Яцків)

Керівники «БББ» —
В. Скоробагатов,
Я. Яцків
та Я. Бялковський

Владислава Молчанова (Романюк), Ярослав Яцків та Олег Молчанов, м. Київ, 2008 р.

Особливе місце у моєму спілкуванні з бізнес-елітою України займає сім'я Молчанових — Романюків. Так сталося, що наші спільні інтереси, які були започатковані в селищі Кацівелі (Крим), переросли у справжні дружні відносини.

Є у мене й інші приклади, коли відносини, започатковані як формальні у взаємозацікавлених справах, переростали

Я. Яцків та В. Данилейченко, 1976 р.

Ігор Гук, Анна та Ярослав Яцківи, м. Київ, 2003 р.

Дві поважні дами — Олена Отт-Скоропадська та Анна Яцків, Цюрих, 1996 р

Людвіг Отт та Олена Отт-Скоропадська з Яцківими, м. Люцерн, 1996 р. ▶

у дружні стосунки (А.Ю. Стукін, А.І. Чернов та ін).

Завершуючи цей розділ, хочу ще раз наголосити, що мені пощастило зустріти в Україні та поза її межами багато справжніх друзів та унікальних людей. У Львові — сім'я Данилейченків (з Валерієм ми товаришуємо вже 50 років), на Терсколі — сім'ї Бечікуєвих та Атакуєвих, в Санкт-Петербурзі — сім'я Губанових та ін.

Я вже згадував раніше про наші зустрічі з науковцями Австрії, зокрема з д-ром Ігорем Гуком та його колегами, які продовжуються і донині.

Особливо хотілося б відзначити зустрічі та дружні спілкування з пані Оленою Отт-Скоропадською та її чоловіком Людвігом Отт, які почалися в Україні після проголошення її незалежності. Ми з Анною були гостями Олени та Людвіга у Швейцарії.

Ще донедавна сім'я Отт регулярно відвідувала Київ та інші місця України, пов'язані з історією роду Скоропадських. Про все це я разом із колегами з КНК НАН України описав в книзі (Я.С. Яцків, М.Г. Железняк, І.Ю. Ізотова. Наука і культура України: долаючи кордони. — К. : Академперіодика, 2014. — 176.; 72 с. іл.).

ЗМІСТ

ВСТУП ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ КНИГИ	5
ВСТУП ДО ДРУГОГО ВИДАННЯ КНИГИ	8

ШТРИХИ ДО ПЕРШОГО АВТОПОРТРЕТА (1939—1975)

Вступ або чи легко писати автобіографію	13
Дитинство на Рогатинщині (1939—1955)	15
Студентські роки у Львові (1955—1960)	28
На початку шляху в науку (Полтава, 1960—1962)	36
В аспірантській команді Є.П. Федорова (Київ, 1962—1965)	47
Особиста сторінка (1962—1966)	49
У пошуках власного шляху (1966—1972)	51
На крутих поворотах (Київ, 1973—1975)	55

ШТРИХИ ДО ДРУГОГО АВТОПОРТРЕТА (1976—1990)

Місце ГАО АН УРСР в астрономічній ієрархії СРСР та світу	65
Курс на реорганізацію ГАО АН УРСР та її визнання в астрономічному світі (1976—1985)	66
Терскольська епопея	70
Боротьба за першу категорію для ГАО	76
Про вихід ГАО на всесоюзну арену	79

У ДИРЕКТОРСЬКОМУ КРІСЛІ. АВТОПОРТРЕТ (1976—2015)

Перші три п'ятирічки (1976—1990)	85
Другі дві п'ятирічки (1991—2000)	90
Ще дві п'ятирічки (2001—2010)	94

ФОТОХРОНІКИ НЕЗАБУТНИХ ПОДІЙ

СПОГАДИ З АСТРОНОМІЧНОГО ЖИТТЯ

Вступне слово	99
МАС у моєму житті	100
Секція астрометрії Астрономічної ради АН СРСР (1979—1990)	117
Кометний марафон (1982—1989)	121
Астрономія України на зламі епох	135
З астрономічного щоденника	139

АКАДЕМІЧНІ СВЯТА ТА БУДНІ

Б.Є. Патон і моя світова лінія	157
Як обирають в Академію наук України?	167
Науково-видавнича діяльність	181

НА ГРОМАДСЬКІЙ НИВІ

СЛОВО ПРО РІДНИХ ТА ДРУЗІВ

У родинному колі	215
Дружина — Анна Яцків (Назарова)	229
У колі друзів	244

Літературно-художнє видання

ЯЦКІВ Ярослав Степанович

МОЄ ЗЕМНЕ ТЯЖІННЯ

У ДВОХ ТОМАХ

Том 1

Редактор *Є.Д. Рябченко*

Художнє оформлення *Є.О. Льницького*

Технічний редактор *Т.М. Шендерович*

Комп'ютерна верстка *Н.М. Коваленко*

Підписано до друку 08.09.2015. Формат 75 × 90 /16.

Папір офсетний. Гарн. Ньютон. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 19,84 + 1,56 вкл. на крейд. пап.

Обл.-вид. арк. 21,37.

Тираж 300 прим. Зам. № 4326.

Видавець і виготовлювач

Видавничий дім «Академперіодика» НАН України
01004, Київ, вул. Терещенківська, 4

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи серії ДК № 544 від 27.07.2001